ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СПЕЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

4

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний і науково-літературний місячник
Видає Українська Видавнича Спілка
A REFEREED

LIBERATION PATH
Ukrainian Political Social, Scientific & Literary Magazine
Published monthly by Ukrainian Publishers Ltd.
ISSN: 0042-9422

No. 4 (529), April, 1992, Vol. XLV

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — *мгр Ольга Керзюк*

Члени Редакційної Колегії:
д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик, д-р О. Кушпета, інж. В. Олеськів, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF. *Тел.: 071 607 6266/7*
Факс: 071 607 6737

Матеріяли, підписані прізвищем чи псевдонімом, не завжди відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1991 РІК

Країна	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Окреме число*
Австралія	*75 дол.*	*40 дол.*	*7.25 дол.*
Австрія	*765 шіл.*	*400 шіл.*	*80 шіл.*
Аргентіна	*(Амер. дол.) 40 дол.*	*20 дол.*	*4 дол.*
Бельгія	*2200 б.фр.*	*1200 б.фр.*	*250 б.фр.*
Вел. Британія	*ф.30.00*	*ф.16.00*	*ф.3.25*
Канада	*75 дол.*	*40 дол.*	*7.25 дол.*
США	*65 дол.*	*35 дол.*	*6.50 дол.*
Німеччина	*120 н.м.*	*65 н.м.*	*12.50 н.м.*
Франція	*350 фр.*	*180 фр.*	*35 фр.*
Швеція	*350 кор.*	*180 кор.*	*35 кор.*

В інших країнах — рівновартість американських долярів. Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосереднъо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки. Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. *Р. Лісовського*

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 4 (529) КВІТЕНЬ, 1992 Річник XLV

Спілка Української Молоді "СУМЩИНА" м. Суми

Зміст IV-ої книжки

У 100-річчя з дня народження

Дарія Кузик: ІЗ ПОКЛОНОМ ПАТРІЯРХОВІ ЙОСИФОВІ 387

До 50-ліття УПА

Роман Панкевич: СЛАВНИЙ ЮВІЛЕЙ 391
Михайло Зеленчук: ХТО БУВ ПЕТРО ПОЛТАВА 394

До питань державного будівництва

— ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ОУН ДО КОНҐРЕСУ УКРАЇНЦІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО СССР 397
— ПРОТИ НОВОГО НАСТУПУ МОСКВИ НА САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ 399
— МАТЕРІЯЛИ ДРУГОГО ЗБОРУ ДСУ 400
Віктор Федорчук: КОМУ НАЛЕЖАТИМЕ ЧОРНОМОРСЬКА ФЛЬОТА? 405
— ЗАЯВА УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ У СПРАВІ ЧОРНОМОРСЬКОЇ ФЛЬОТИ 408
Анатоль Бедрій: ПРО ПОТРЕБУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА 411
Святослав Караванський: ЧИ БУЛА КПУ ПОЛІТИЧНОЮ ПАРТІЄЮ? 427

Поезія

Галина Гордасевич: ЗВІЗДА ПОЛИН 430
Євген Крименко: ЕКРАН ВЕСНИ — 431; АКРОПІЛЬ — 431
Юрій Буряківець: З ДИТИНСТВА — 432; ДУМКА — 432; ЩАСТЯ — 432; ПЛОДИ — 433
Микола Скеля: ЦЕРКОВНІ ДЗВОНИ 433

Наука, досліди

Ярослав Дашкевич: УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШОСТІ 434
Святослав Караванський: ЗА СЦЕНАРІЄМ «РОССІЯНИНА КРИМУ» 442
Олекса Мишанич: НЕМОВ ЖАРИНКА ПІД ПОПЕЛОМ 447

Спогади

Петро Дужий: ПРО БІЙ УПА З НІМЕЦЬКИМИ ОКУПАНТАМИ В КАРОВІ 456
М. Піддубецька: ДЕЩО ЗАЛИШЕНОГО В ПАМ'ЯТІ 461
о. Михайло Гаврилів: ЗІРКА «ЧОРНОБИЛЬ» СВІТИТЬСЯ В НАС (Продовження, 2) 463

Огляди, рецензії

Д-р Мар'ян Ковальський: РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ П. Р. МАҐОЧІ 481
Юр. Семенко: ВИСТАВКА ШАХОВИХ ФІГУР В УВУ 488
Юр. Семенко: ПЕРЕБУДОВА РОСІЙСЬКИХ НАЦИСТІВ У ШАХАХ 494
Ярина Голуб: ЗУСТРІЧ З БАТЬКОМ 499
Михайло Качалуба: З НОВИХ ВИДАНЬ 503
М. Скеля: ЗАМІСТЬ БІОГРАФІЇ 505

Присвята Покійним

Сл. п. Євген Крамар 507
Сл. п. Володимир Чав'як 508

— БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ 510

* * *

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Художниця — Синеуцька Н. В.

У світлий день Воскресіння Христового вітаємо оновленим

ХРИСТОС ВОСКРЕС! — ВОСКРЕСЛА УКРАЇНА!

державний український народ на Батьківщині і в діяспорі — східній та західній, Голів і Ієрархів Українських Церков, Духовенство і Монашиство, Голову і Членів УДП, Голову і Членів Проводу ОУН, Голів і Членів Президії СУВФ і ЦК АБН, Проводи самостійницько-державницьких політичних партій та громадських об'єднань в Україні та сусідніх держав, Співробітників, Передплатників, Кольпортерів і Жертводавців нашого журналу, Проводи Громадських Установ у Великій Британії, бажаємо всім щасливих Свят Воскресіння Христового, сил та любови на шляху розбудови Української Держави!

Редакційна Колегія «Визвольного Шляху»
Адміністрація і Друкарня УВС

У 100-річчя з дня народження

Дарія КУЗИК

ІЗ ПОКЛОНОМ ПАТРІЯРХОВІ ЙОСИФОВІ

В цьому благословенному часі, в першому році існування Незалежної Української Держави, вшановуємо Патріярха Йосифа у 100-річчя його народження. І хоч його вже немає між нами, все таки незаперечним є вплив його відданої праці на ці знаменні події, до яких Господь дозволив нам дожити. Згадати б тільки його послання і проповіді, насичені великою любов'ю до Церкви і українського народу. Вся діяльність Патріярха Йосифа була спрямована на служіння Україні.

Згідно з волею Господньою він очолював Українську Католицьку Церкву в найтяжчі часи всієї історії. Він прийняв це призначення від Митрополита Андрея в повній свідомості, що бере на свої плечі тяжкий хрест і велику відповідальність, від якої в тому жорстокому часі не міг відмовитись.

Тернистий шлях Патріярха Йосифа почався нічним арештом з 10 на 11 січня 1945 р., коли також арештовано інших Владик. Дня 12 квітня перевезено Блаженнішого зі Львова до найтяжчої Київської тюрми при вул. Короленка 33, де він перебув майже рік. «Мене водили на слідство день і ніч, — оповідав Блаженніший, — так що я буквально падав з ніг і мене мусіли підтримувати, ведучи до слідчого судді» (Владика Іван Хома, «Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого», стор. 2). Слідчими були: Горюн, Защитін, Крикун і Майоров (стор. 4). Після остаточного суду, який тривав ночами при закритих дверях протягом кількох тижнів, і вироку на 8 років вивезено Блаженнішого на залізницю. Але зараз же після станції Москва вагон із в'язнями відчеплено і щойно після трьох тижнів чекання в холоді й голоді дочеплено до якогось поїзду, що їхав до Новосибірська. Після дводенного побуту там перевезено Блаженнішого до концентраку Маріїнськ, а далі слідували концентраки: Боїми, етапна тюрма в Кірові, Печори, Косью, Інта, Потьма. Етап з Інти на Потьму був особливо тяжкий і тривав цілий місяць. Доїхав туди Блаженніший із гарячкою, хворий на легені. В тих жахливих умовах він взагалі багато хворував.

В 1950 р. Блаженнішого з гарячкою викликали до Києва, а опісля знову повезли у безкінечну дорогу до Потьми. І так домучували його етапами до концентраків у північні полоси імперії. Не раз рятували його від неминучої смерти співв'язні. Деякі, яким пощастило вирватись із того пекла, згадували опісля у своїх споминах мучеництво Блаженнішого.

У міжчасі у Львові відбувся нелеґальний синод, ініційований московською патріярхією з Алексєєм на чолі у тісній співпраці з НКВД. На той синод привозили стероризованих священиків із парафій автами НКВД. Підготова до цього тривала досить довго. Найбільш відданих священиків кликано вже не групами до НКВД, а поодиноко. «На столі, де приймали такого священика, лежали знаряддя тортур: щипці, ножиці, сокира і т. д. Коли священик не злякався, ставлено його під стіною... і вистрілювано вліво, вправо від голови або понад нею. Але ті пострахи скоропостижної смерти не ламали священика... Зате багатьох ламали повільні тортури правдиво пекельного помислу. Священика, що не злякався ані щипців, ані револьверу, кидано в темну холодну пивницю, де... з каналу під бетоном добувались бруди і маса голодних щурів, які не давали в'язневі ані хвилини спокою, а як він, перемучений, сів або положився, щоб хвилину відпочити, щурі кидалися на нього і живого гризли». (Із свідчення о. мітр. Василя Гриника, «Мартирологія Української Католицької Церкви», стор. 247). Священиків, які не погодились перейти під зверхність московського патріярхату, масово вивозили на Сибір, а осібно вивозили їхні родини.

Українські храми забирала московська патріярхія, а також окупаційна московська влада. Ось один із прикладів, як це відбувалось: на день 28 квітня 1950 р. скликано у Пряшеві Конґрес Миру, на який кожне село було зобов'язане вислати хоругви і священика. Комуністична молодь скандувала: «Православна віра є запорукою миру». В короткому часі Конґрес Миру перемінюється у Конґрес Греко-католицької Церкви, і учасників примушують проголосити уневажнення Унії. Коли єп. Павло Гойдич відмовився дати ключі від катедри і резиденції, комуністичний натовп виломив брами і зайняв катедру. Єп. Гойдича, а після також єп. Василя Гопка заарештовано. До катедри увійшли два московських єпископи: Воронцов і Дехтярьов і відправили Службу Божу в подяку за перемогу. (Енциклопедичний довідник «1000-ліття християнства в Україні», ст. 247)

Через нових в'язнів доходили до Блаженнішого вістки про того роду насилля над нашою Церквою, про мучеництво єпископів, священиків та вірних.

В 1957 р. КҐБ переловило письмо Папи Пія XII до Блаженнішого з нагоди 40-річчя його священства. У зв'язку з тим перевезено його до Красноярська, де слідство тривало кілька місяців. Опісля в тій самій справі перевезено його до Києва на нове слідство, в яке включено також Послання, які Блаженніший висилав, щоб піддержати на дусі страждущих вірних, яких Господь повірив його опіці. Ті переписувані Послання йшли з рук до рук.

В дорозі до Києва він дуже голодував і мерз. Слідство тривало приблизно один рік із постійним натиском відректися від своєї рідної Церкви. Опісля в 1958 році відбувся новий суд при замкнених дверях із новим вироком на сім років концентраку. Тоді вез-

ли Блаженнішого аж під Камчатку три місяці у жахливих під кожним оглядом умовах. У 1960 році з Тайшету Блаженнішого перевезли знову на Потьму. А далі слідували: Свердловськ, Вихоревці, Новочунка...

В кінці грудня 1960 р. Блаженнішого знову перевезли до Києва, де він перебував у тюрмі при вул. Короленка. Після довгих виснажуючих допитів його вислали назад до Мордовії, куди ледве доїхав, тяжко хворий. Там допоміг йому врятуватись литовський священик о. Сваринскас, який чудом роздобув конечні ліки.

Поміч давали Блаженнішому не тільки ув'язнені українські священики і вірні, але також в'язні різних національностей і віровизнань, які до нього ставились із великою пошаною, як до свого духовного батька.

У Мордовії перебував Блаженніший від жовтня 1961 року. У висліді заочного присуду в 1962 р. Блаженнішого забрали до тюрми, де умови були ще гірші і де він знову тяжко захворів.

А при кінці 1962 р. несподівано дали Блаженнішому ліжко та кращий харч. На домагання начальника табору написати якесь письмо в справі звільнення «Блаженніший написав про всі кривди та знущання і про розпучливе становище».

Опісля у своєму Завіщанні Патріярх Йосиф написав: «Звільнено мене, та не привернено волі моїй рідній Церкві! Тому моя внутрішня постанова була залишитися на рідній Землі і дальше спільно зі своєю Церквою нести наш важкий хрест... Та голос бл. п. Папи Йоана XXIII кликав мене на Ватиканський Собор. Його голос був для мене наказом, бо і в ньому вбачав я незбагненний задум Божого Промислу. Чи не був це поклик дати живе свідчення нашій Церкві? Чи не був це поклик завершувати те, чого не міг довершити як в'язень?.. Надіючися на скорий поворот після закінчення Ватиканського Собору, на поворот до свого духовного стада, і вчинивши все, чого вимагав від мене архипастирський обов'язок для забезпечення безперервного апостольського наступництва в Українській Церкві, прибув я, фізично зморений, душевно незламаний, до Петрової Столиці...»

З великою пошаною зустріли Блаженнішого учасники Собору, перед якими він виступив 11 жовтня 1963 року і у своєму знаменному слові підніс справу важливости Патріярхату УКЦеркви, і цей його внесок був прийнятий спонтанними оплесками всіх зібраних на Соборі владик Вселенської Церкви. Про Блаженнішого писала тоді вся світова преса, як про Патріярха. Писала також про мучеництво українського народу.

Але тоді на перешкоді став московський патріярхат, і справу Патріярхату УКЦеркви відложено.

Із приїздом до Риму Блаженніший використовував усі можливі нагоди, щоб стати в обороні українського народу. Він також, після довгих років старань, об'єднав усі розкинені по різних конти-

нентах вітки нашої Церкви. У своїх Посланнях писав про важливість любови до українського народу: «Навчіться, що все своє, рідне, треба любити. Любіть свій нарід, за нього постійно моліться, для нього працюйте, вчіться і жийте», — нагадував Патріярх Йосиф. «Любов Батьківщини є природнім обов'язком кожної людини. У християн є вона чимось вищим, а саме: надприродньою релігійною повинністю..., що походить з заповіді Божої — пошани й любови до батьків, а остаточно виростає з великої і загальної заповіді любови до ближнього, яка домагається, щоб ми любили всіх людей; одначе, щоб особливою любов'ю любили найближчих ближніх, а найближчими ближніми є наші батьки і Батьківщина. Батьківщина — це наш рідний край, наша мова, наша історія, наша віра, всі наші предки, що впродовж століть будували свою державу... Тільки в Батьківщині через законну рідну державу нарід вповні заспокоює свої духовні й суспільні потреби та осягає найвищий степень ладу, безпеки і добробуту».

Під час своїх глобальних подорожей Патріярх Йосиф зустрічався з головами різних держав і в розмовах знайомив їх із трагічною ситуацією України. Розбудував Український Центр у Римі, який був немов амбасадою України у вільному світі. Там Патріярха Йосифа відвідували різні визначні особистості й амбасадори різних держав та високі церковні достойники. Плекав Патріярх Йосиф ці зв'язки і знайомив своїх гостей з долею українського народу, стараючись здобути йому приятелів.

Слід додати, що Патріярх Йосиф знав 12 мов і міг, коли була нагода, звертатись до своїх гостей їх рідною мовою. Це знання мов мало також велике значення у наукових працях Патріярха Йосифа, що їх високо цінять у чужинному науковому світі.

Залишив Патріярх Йосиф великі духові й матеріяльні цінності для українського народу, хоч на його долю припали найгірші переслідування; можна сміло сказати, що саме він терпів найбільше з усіх владик від початків християнства в Україні.

Знаючи важливість єдности, Патріярх Йосиф звернувся до своїх сучасників і майбутніх поколінь словами: «Найбільша наша сила — це єдність. Єдність в середині наших громад, в середині нашої спільноти, єдність духова з нашою спільною Батьківщиною, єдність поміж усіми нашими поселеннями. Ця єдність переходить вузькі межі часу і простору. Вона сягає в тисячоліття нашого християнства, в дальші навіть століття нашого народу на українських землях. Вона виходить поза межі України, а сягає через усі континенти, охоплює нас усіх... Ми є український нарід, де б ми не знаходились».

За журналом «Патріярхат» ч. 2 (254), 1992 р.

До 50-ліття УПА

Роман ПАНКЕВИЧ
секретар Головної Булави
Братства Вояків УПА

СЛАВНИЙ ЮВІЛЕЙ

(УЦІС) 24 серпня Верховна Рада проголосила незалежність України, а 1 грудня український нарід на ввесь світ заявив: «Українській Самостійній Соборній Державі — бути!» Збулася віковічна мрія українського народу — жити, творити, розвиватися та міцніти у власній незалежній державі.

На велелюдних вічах, які проходили по всій Україні з нагоди проголошення незалежности, часто чути твердження, що свободу та незалежність Україна здобула мирним шляхом, без єдиного пострілу, не проливши ні каплі крови. Такі твердженяя відповідають дійсності, якщо мати на увазі процес національного відродження 80-х років. Але незалежність України, проголошена в серпні 92 року, є наслідком боротьби багатьох поколінь українських патріотів, прямим наслідком визвольної боротьби, яку в 20-60-х роках вели члени Української Військової Організації (УВО), члени Організації Українських Націоналістів (ОУН), вояки Української Повстанської Армії (УПА). Свою безкомпромісну боротьбу вони вели під кличем: «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї!». І за цю, вимріяну багатьома поколіннями патріотів, державу пролито море крови. Ні один нарід, за всю історію людства, в боротьбі за свою незалежність не склав стільки жертв на вівтар свободи та незалежности. Десятки тисяч юнаків і дівчат, цвіту української нації, склали голови у збройній боротьбі, мільйони були фізично знищені катами — окупантами, депортовані поза межі України, приречені на розлуку з батьківщиною та поневіряння. Отже, однозначне ствердження, що незалежність України здобута без кровопролиття, не відповідає історичній правді.

Своєї вершини національно-визвольна боротьба сягнула в роки Другої світової війни, коли на території України у смертельному змагу зустрілися дві імперіялістичні потуги — фашистська Німеччина та большевицький Совєтський Союз, які, крім інших цілей, мали за мету повне поневолення, закріпачення, а згодом і знищення українського народу.

Проголосивши 30 червня 1941 року Акт відновлення Української Держави, український нарід, під проводом ОУН, розпочав збройну боротьбу з німецькими окупантами. Були сформовані

м. Суми

перші збройні відділи, які після об'єднання утворили Українську Повстанську Армію. УПА повела непримиренну двофронтову боротьбу з окупантами, а після захоплення України Червоною армією — проти комуністичного рабства. Повстанці збройно стали на захист свого народу, своєї свободи. Воно боролися проти поневолення народу, переслідувань, репресій, проти закріпачення селян у колгоспах. Результат героїчної боротьби — провал злочинного пляну Сталіна та його посіпак повністю переселити українців Галичини в Сибір, ліквідувати «Український П'ємонт» — постійне вогнище національного відродження України.

Героїчна боротьба тривала більше 10 років. І лише тоді, коли на допомогу військам НКВД прийшли регулярні з'єднання Червоної армії, коли перевага ворога збільшилася в десятки разів, коли проти УПА стали застосовувати танки та авіяцію, коли з Москви для організації провокацій, прислали найдосвідченіших шпигунів та розвідників, коли лави УПА були інфільтровані зрадниками, коли НКВД зорганізував провокаційні загони, які під маркою повстанців чинили жахливі злочини, коли вивезли на Сибір сотні тисяч тих, хто підтримував повстанців, збройна боротьба була припинена. Наказом Головного командування УПА частина з'єднань з боями пробилася на Захід, а решта перейшла в підпілля, де продовжувала боротьбу аж до наших днів.

Большевицькі окупанти, заволодівши Західньою Україною, почали нечуваний терор проти українського народу. Щоб витравити зі свідомости людей пам'ять про героїчну боротьбу ОУН-УПА, вони вдалися до фальсифікації та перекручування історії. Головним аргументом цих псевдоісториків було твердження, що визвольну боротьбу вела невелика група фанатиків, яких не підтримував нарід. Але навіть нефахівцям зрозуміло, що вести більше 10 років партизанську боротьбу проти ворога, в десятки разів чисельнішого, можна лише при повній та беззастережній підтримці всього народу. І так було насправді: все населення Західньої України підтримувало повстанців, брало активну участь у боротьбі з окупантом: дорослі переховували, постачали харчі, організовували транспорт, жінки та дівчата готували їжу, були працівниками штабів, санітарками, а діти розвідниками та зв'язковими.

У своєму Наказі, головнокомандувач УПА, генерал-хорунжий Роман Шухевич — Тарас Чупринка, відзначив:

«Героїчна боротьба УПА й визвольно-революційного підпілля — це найбільш героїчна доба в історії України. Знайте, що такої геройської доби взагалі не знає історія людства. У тінь пішли прославлені герої Термопілів. На героїзмі УПА й визвольно-революційного підпілля будуть виховуватися нові українські покоління. Боєць УПА, український революціонер заступить місце мужнього спартанця з історії людства».

Минули роки. Але пам'ять про героїчну боротьбу ОУН-УПА завжди в наших серцях.

Постановою Української Головної Визвольної Ради, з дня 30 травня 1947 року, визначено день 14 жовтня 1942 року днем постання Української Повстанської Армії.

У жовтні 1992 року минає 50 років з дня утворення УПА. Ухвалою Головної Булави Всеукраїнського Братства Вояків УПА імени генерала Романа Шухевича — Тараса Чупринки, 1992 рік проголошений Ювілейним роком УПА.

Упродовж Ювілейного року Всеукраїнське Братство УПА, а також усі комбатантські організації діяспори, організують цілий ряд заходів у прославу Визвольних Змагань українського народу в період 1940-1950-х років.

На Україні, стараннями Всеукраїнського Братства Вояків УПА, а також при допомозі Спілки політичних в'язнів України, товариства «Меморіял» та інших патріотичних організацій, будуть складені списки учасників Визвольних Змагань, відшукані та впорядковані могили тих, хто загинув за волю України, побудовані пам'ятники Борцям за Волю України, організовані музеї Визвольних Змагань. Буде проведено ряд наукових конференцій, присвячених визвольній боротьбі. Члени Братств проведуть зустрічі з громадянством та особливо з молоддю. Будуть організовані вишкільні табори для молоді, проведені походи місцями боїв УПА.

У серпні 1992 року відбудуться на Україні ювілейні торжества з участю комбатантів з діяспори. У жовтні 1992 року всі Крайові Братства проведуть урочисті засідання, а центральні академії відбудуться у Львові та на Волині — в місцях формування перших загонів УПА. Детальний плян святкувань буде опублікований.

Урочисте проголошення 1992 року — ювілейним роком УПА відбулося 22 січня 1992 року в Архикатедральному храмі Св. Юра у Львові. Під час Архиерейської Служби Божої з цієї нагоди, Владика Володимир Стернюк проголосив початок ювілейного року УПА. Він благословив делегацію Всеукраїнського Братства УПА — учасників Визвольних Змагань, посвятив прапор Братства.

«Збройна боротьба Української Повстанської Армії врятувала честь української нації в Другій світовій війні та вписала кров'ю її право на волю та незалежність» (з Наказу Крайового Проводу ОУН).

Пам'ятаймо про героїчну боротьбу наших попередників. Нехай в Ювілейний рік кожний український патріот подумки поклянеться продовжити справу наших дідів та батьків і побудувати таку Українську Самостійну Соборну Державу, за яку боролися, страждали та гинули члени ОУН та вояки УПА.

Михайло ЗЕЛЕНЧУК
Голова Всеукраїнського
Братства УПА

ХТО БУВ ПЕТРО ПОЛТАВА?

(УЦІС) Кожний, хто цікавився підпільними виданнями, скаже: Петро Полтава був теоретиком українського націоналізму і практиком його втілення в підпільній національно-визвольній боротьбі ОУН-УПА. З тодішніх документів знаємо, що він був політвиховником Головного Військового Штабу УПА, а пізніше членом Центрального Проводу ОУН, очолював референтуру пропаганди. Його псевдоніми «Север», «Волянський», «Петро Полтава».

Петро Полтава був автором підпільних публіцистичних праць, які понині хвилюють прихильників націоналістичних ідей своєю актуальністю, свіжістю і гостротою думки. Одна з найбільших його праць — це «Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу». Цю працю він закінчує так: «...Ми, учасники українського національно-визвольного революційного руху, не епігони минулого, а пробойовики майбутнього!.. За словами Франка, ми — пролог, не епілог!» (квітень, 1947 р.).

Його перу належать популярні й широковідомі листівки «Хто такі бандерівці й за що вони борються?», «За що бореться УПА?» і другі, а також теоретична праця «Елементи революційности українського націоналізму».

В жовтні 1949 року підпільна конференція ОУН на Рідних Землях прийняла за основу його полум'яне звернення до української діяспори, в якому вимагається відкинути партійні й особисті амбіції та об'єднатися з «Воюючою Україною» до спільної праці й боротьби. Це «Звернення Воюючої України», підписане 22 видними політичними й військовими діячами, було належно прийняте нашою еміграцією і зіграло велику консолідуючу ролю, дало поштовх до роз'яснення чужинцям про боротьбу за УССД.

Читаючи твори Петра Полтави нині, з віддалі 40 літ після його смерти (за неперевіреними даними він загинув у грудні 1951 року в тодішньому Букачівському районі на Рогатинщині), дивуємося, як свіжо й актуально вони звучать навіть у наші дні.

Сувора підпільна конспірація тримала в тайні справжнє прізвище цього видатного підпільного публіциста й речника українського націоналізму.

Одначе, вимога сьогодення поставила як невідкладне завдання вияснити: то хто ж був Петро Полтава?

З цього приводу автор цих рядків провів докладну розмову з Василем Куком — «Ковалем», який був Головою ОУН на українських землях після смерти генерала Романа Шухевича — Тараса Чупринки.

Сліди пошуку завели в село Шнирів, Бродівського р-ну, Львівської области. Цих Різдвяних свят 8 і 9 січня я побував у селі Шнирів, віднайшов родичів Петра Полтави, які з щирістю мене прийняли і розповіли про молоді літа свого славного предка — *Петра Миколайовича Федуна.*

Петро народився 1919 року, був другою дитиною після Ганни (1914) у батьків — Миколи і Параски Федунів. Після закінчення початкової сільської школи поступив до Української гімназії в Бродах і закінчив її. В 1940 році призвався до Червоної Армії, де його захопила війна вже офіцером. Ціла дивізія потрапила в полон до німців. Мені розповіли такий епізод: Петро знав німецьку мову і коли зайшли до табору вищі офіцери, він з'ясував їм нестерпну обстановку. Незабаром його викликали до комендатури і звільнили. Він уже відійшов і подумав собі: «А що скажуть друзі, знайомі, які залишилися в голодному таборі? Скажуть — зрадник!» І він повертається до комендатури і пояснює, що не може прийняти звільнення з таких мотивів. Там із зрозумінням поставилися до його вчинку і скоро майже всіх звільнили. Донька його сестри — Люба з гордістю говорить про це і закінчує: «Мого вуйка Петра після цього вчинку на руках несли його друзі аж до міста». В 1942 році Петро Федун-Полтава вступив до Львівського університету на медичний факультет. Через рік він був у батьків на вакаціях і «признався», що має наречену, доньку греко-католицького священика, яка вишила йому дуже гарну сорочку. На жаль, родичі більше нічого не знають про цю його наречену, а події перекреслили всі особисті наміри.

...Йшов 1944 рік. Ранньою весною 10 березня Петро останній раз був у батьків і прощався назавжди. Осінню забрали батька на Сибір, а згодом виявили і запроторили туди ж і маму. Рідну сестру Ганну цілий час «тягали» за братів. Молодший брат Василь, з 1926 року народження, також був у підпіллі й згинув у боївці ОУН у 1946 році. Останній раз Ганну заарештували весною 1951 року і піддали словесному допиту під видом СБ. Два дні мучили в лісовій криївці чекістські «есбісти» Ганну, та так нічого й не вимучили — вона інтуїтивно відчула, що це вороги. Донька Ганни — Люба говорить, що мати до самої смерти з страхом згадувала цю подію, а померла вона в 1962 році.

Літом 1948 року були зв'язкові посланці від Петра, розпитали про обстановку в родині й взяли адресу батьків. Згодом батьки

одержали два листи і по почерку впізнали, що вони від сина, але батько боявся зберігати листи і спалив їх. В 1956 році під час хрущовської відлиги батьків звільнили, вони повернулись у рідне село, але місцеві яничари не дали їм спокою, переслідували й не прописували до смерти. Батько помер 1960 р., а мати — 1962 р.

Село Шнирів лежить 14 км на північ від Бродів, має трохи більше як 150 дворів, більше половини — це гарні, нові забудівлі. Колгосп складається з кількох малих сіл, займається вирощуванням технічної культури — хмелю, що дає великі прибутки. Церква стара, але впорядкована, прибрана рушниками, до 1946 року була греко-католицькою, а тепер — автокефальна православна.

Родина Петра Федуна-Полтави і ми з Братства УПА просимо всіх, хто знав Федуна Петра Миколайовича-«Полтаву», відгукнутися і доповнити цю розповідь.

Замітки просимо надсилати на адресу Братства УПА Карпатського краю:

м. Івано-Франківськ,
вул. Грушевського, 21
кімната 652,
Братство УПА

або родичам:

с. Шнирів,
Бродівського р-ну,
Львівської обл.,
Лисих Любов Степанівна

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

До питань державного будівництва

ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ОУН ДО ПРЕЗИДІЇ КОНҐРЕСУ УКРАЇНЦІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО СССР, КИЇВ

Хвальна Президіє,
Шановні Учасники Конґресу!

Провід Організації Українських Націоналістів просить прийняти найщиріші вітання Конґресові, що є виявом єднання розпорошених частин Українського Народу в одну міцну спільноту — Націю, у своїй Незалежній Соборній Державі.

Ми впевнені в цьому, що цей Ваш Конґрес покладе ґранітний фундамент під будову українського Дому, куди кожен член Великої Сім'ї-Народу прибуватиме з усіх усюдів для скріплення своїх духових і фізичних сил, потрібних для життєвої боротьби і росту. Цим Домом має бути Українська Незалежна Держава, що її Народ вистраждав у віковій боротьбі, а яка 24 серпня 1991 року була проголошена українським парляментом, а в дні 1 грудня 1991 року знайшла своє тріюмфальне схвалення у всенародному референдумі. Скріплення і розбудова цієї Держави є найневідкладнішим наказом моменту.

Радіючи з приводу Вашого Конґресу, ми бажали б звернути Вашу особливу увагу на факт і причини великого розпорошення українського Народу в світі, а зокрема в країнах незалежних Держав колишнього СССР. Як відомо, ніхто з гаразду не втікає з дому. Також наше розпорошення в світі було або насильне, через вивози, або зумовлене важким національним і соціяльним поневоленням. Воно супроводжувалось невимовними стражданнями, морем сліз, гекатомбами жертв ворожого терору і тисячами мертвороджених дітей. Все це діялося тому, що не було своєї держави і своєї влади, яка стала б на захист своїх громадян.

На щастя, мимо всіх ворожих намагань, голодоморів та тортур їм не вдалося знищити української Нації і її природного стремління до волі і державної незалежности. Провидіння послало нам таких національних геніїв, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка й інші, які відсвіжили народню пам'ять про славне минуле, про нашу багату тисячолітню культуру і які своїми заповітами зобов'язали свій Народ до боротьби за свої права, за свою Державу. При цьому наше розпорошення зі стану великої трагедії перетворилося в чинник необхідний для державного будівництва. Українська діяспора відограла і далі ґратиме ролю посольства українського Народу перед зовнішнім світом. Спираючись на діяспору, державні посольства України зможуть успішніше налагоджувати взаємовідносини з країнами українських поселень.

Пам'ятаючи, що немає майбутнього без минулого, ми не можемо забувати, що сьогоднішнє випливає також з минулого. Оце втрете в цьому столітті український Народ підніма́ється до здвигнення свого Храму Волі. Вперше це було в 1917-20 рр. з пам'ятними Актами 22 січня 1918-19 рр., з державою, яку очолював наш славний історик Михайло Грушевський, і збройною боротьбою, якою проводив Головний Отаман Симон Петлюра. Вдруге це було тоді, коли Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголосила відновлення цієї державности Актом 30 червня 1941 року з Державним Правлінням на чолі з Ярославом Стецьком. Збройна боротьба ОУН-УПА проти німецького і комуно-російського окупантів, що велася на протязі 10 років (1942-1952) під командуванням ген.-хор. Романа Шухевича — Тараса Чупринки залишила тривкий слід в духовості українського Народу. В тих регіонах України, де вона велася при допомозі всього українського населення, там ворожа пропаганда не мала жодного впливу і там до наших днів залишився найвищий рівень національної свідомости всупереч жорстоким переслідуванням, вивозам і фізичним нищенням, про що свідчать численні масові поховання. Саме на цій боротьбі виросло покоління шестидесятих-семидесятих років, яке знову підняло прапор визвольної боротьби, висліди якої віддзеркалились також у референдумі 1 грудня 1991 року.

Вітаючи Вас, зібраних на форумі Першого Конґресу Українців незалежних Держав колишнього СССР, ми висловлюємо непохитну віру в Український Народ, в його історичний досвід і в його непоборну духову силу, які дадуть йому змогу стати «в народів вольних колі» і «як хазяїн домовитий» дати належну відсіч усім ворожим зазіханням. Доба імперій закінчилась, а прийшла пора на співжиття народів у своїх національних державах в етнічних їх границях. В тому дусі були виношувані постанови Великими Зборами ОУН, а в тому зокрема на Восьмому Надзвичайному Великому Зборі в липні 1991 року, місяць перед Актом 24 серпня 1991 року.

Вкінці, дозвольте побажати Конґресові якнайповніших успіхів в його праці, а відтак в реалізації прийнятих рішень на затіснення національної єдности і зосередження всіх сил на скріплення і завершення державного будівництва України. Щасти Вам, Боже!

Хай живе Незалежна Соборна Українська Держава!

Хай живе єдність Українського Народу з українською Діяспорою!

Слава Україні! Героям Слава!

Січень, 1992 р.

За Провід ОУН

Слава Стецько

Голова

ПРОТИ НОВОГО НАСТУПУ МОСКВИ НА САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ

Український Народе!
Громадяни України!

З проголошенням Акту незалежности України 24 серпня 1991 року та історичною перемогою ідеї самостійної української держави у референдумі 1 грудня 1991 року завершився міжнародно-правний процес відновлення української державности. Україну вже формально визнало біля ста держав світу.

Але процес національного і соціяльного визволення України від політичних, економічних і військових імперських структур, які фізично вросли в організм України за довгі століття поневолення російською імперією — царською і совєтською — є і буде важким і входить тепер у критичний етап.

Незалежно від провалу большевицької системи, Росія Бориса Єльцина веде явну «холодну війну» проти України у площині політичній, економічній і військовій. Активні заходи цієї «холодної війни» супроти України застосовуються керівними колами Росії у віджилій традиції імперського мислення і настанови. Поновлення Москвою територіяльних претенсій до України, дальше трактування України як своєї економічної колонії, намагання Москви і її п'ятиколонників саботувати творення збройних сил України, антиукраїнська аґітація і пропаґанда з боку правлячих кіл Росії та намагання Москви привласнити собі усе майно кол. СССР — є зухвалим порушенням державних прав і суверенности України, втручанням у внутрішні справи України та зірванням Мінської і Алма-Атинської угод. Це і є остаточним доказом, що т. зв. Співдружність незалежних держав перетворюється у черговий «потьомкінський» фасад, за лаштунками якого «перебудовані» неоімперіялісти намагаються відновити «єдину неділимую», хоч тепер уже за модним «демократичним» зразком.

Економічні і соціяльні злидні, що їх сьогодні терплять громадяни України, є рецидивним результатом довголітнього колоніяльного визиску України імперією. Переємники імперії в Москві ще по сьогодні своєю економічною політикою з позиції сили грабують Україну з її природніх багатств, викачують товари і грошові доходи та інші результати праці народу. Неоімперіялісти продовжують стару колоніяльну політику наживи коштом України не лише з причин економічних потреб Росії, але теж використовують цю політику як засіб психологічного тиску на громадян України після історичної перемоги у референдумі 1 грудня, щоб таким чином дискредитувати серед народніх мас ідею незалежности.

З метою оздоровлення політичної і економічно-соціяльної ситуації, Україна повинна на цьому етапі залишити т. зв. СНД і зосередитися виключно на процесі утвердження двостороннього

спілкування на основах рівноправности, взаємокористи і дружности з численними державами світу, які визнали її незалежність.

Уряд України повинен негайно звільнитися від некомпетентної команди компартійних апаратників, які по інерції, або свідомо, гальмують реформу національної економіки. Вони рішуче повинні бути замінені президентом Леонідом Кравчуком людьми, в яких інтерес України і добробут її народу займають перше місце.

Раціональний і гуманний плян економічних реформ, основою якого мусить бути приватизація, власна фінансова і банкова системи, конвертовані українські гроші та охорона економічного простору України, зумовить систематичну нормалізацію господарювання і створення «українського чуда» у царині економіки. Для здійснення цієї мети необхідна незалежна держава не лише за формою, але теж за змістом, що дасть нашому працьовитому, підприємливому і творчому народові можливість розгорнути свій потенціял.

Суцільна плянова реформа народного господарства є передумовою і запорукою доступу України до світових кредитів, інвестицій, торгівлі, ринків і модернізації засобів виробництва, що, у свою чергу, піднесе економіку України на світовий рівень.

Український нарід пережив не одне лихоліття. Він перетривае і сучасні труднощі відбудови власної держави, які зумовлені нелегким процесом заміни імперських тоталітарних структур національними демократичними й опором цій заміні з боку застійних партапаратників, які паралізують державний організм.

Але нарід України не самітній у цьому великому ділі, бо у процес відбудови української держави включилася могутня українська діяспора своїми фаховими вміннями та мобілізацією не лише усіх своїх можливих ресурсів, а й мобілізацією ресурсів держав світу для всебічної допомоги Україні у побудові незалежної держави та вільного і заможного життя у ній для своїх громадян.

Організація Українських Націоналістів докладає усіх можливих зусиль, щоб ця мета була завершена у недалекому майбутті.

Слава Україні!

Лютий, 1992 р.

Провід
Організації Українських Націоналістів

МАТЕРІЯЛИ ДРУГОГО ЗБОРУ ДСУ

Внаслідок економічної кризи російська імперія в 1989-1991 рр. втратила контролю не лише над колишніми сателітами у Східній Европі, Африці та Азії, а й над республіками СССР. В грудні 1991 року розпад імперії набув безповоротного характеру: з-під юрисдикції Росії вийшов український нарід*.

«Центр» розвалився, але залишилася Росія, яка не позбулася імперських намірів; згадаймо введення Єльциним надзвичайного стану в Чеченській республіці.

Українські націоналісти завжди підтримували прагнення поневолених народів до національної свободи, що підтверджує принцип нашої боротьби: «Воля народам, воля людині!». Ми розуміємо, що криваву московську імперію можна зруйнувати лише спільними зусиллями неросійських народів.

Хід історії підтвердив справедливість такої логіки: результати грудневого волевиявлення українського народу спричинилися до остаточного розвалу багатьох імперських структур, а поступ волелюбних народів Кавказу та Поволжя скріпив наші надії на свобідне майбутнє.

Зрозуміло, що ми не впадаємо в евфорію: російська імперія хоча й нахилилась і тріснула, але все ж таки продовжує існувати як потужна геополітична реальність. Її ненаситне черево набито ядерною та іншою зброєю. Російські «демократи» не поспішають слідом за українськими відмовлятися від нуклеарної зброї, бо розуміють її як ґарант свого буття. На жаль, українські «демократи» не хочуть розуміти, що ядерна зброя є запорукою нашої незалежности, що сама лише присутність її на нашій землі змушує країни світу рахуватись з Україною як з поважною державою. Знищення цієї зброї не лише відкинуло б Україну до стану третьорядних країн, але й поставило б під сумнів нашу самостійність і наше ствердження на міжнародній арені, що значною мірою допоможе вирішити й внутрішні проблеми.

Ми переконані, що роззброєння в односторонньому порядку неприпустиме. Зменшення ядерного потенціялу можливе лише за умов, коли й інші країни, а насамперед Росія, скорочуватимуть свою нуклеарну зброю.

Непокоїть нас і те, що на території України знаходяться війська, які керуються з Москви. Надзвичайно небезпечним є те, що Росія фінансує ці війська, видає заробітню платню солдатам і офіцерам, що служать в Україні. Отже, ця армія служитиме імперії. Тривожить і те, що офіцерський склад цих армій укомплектований переважно неукраїнцями. Так, за визнанням Москви, близько 80% офіцерського складу Київської військової округи становлять росіяни. Чи можемо ми бути у безпеці, знаючи про це? Чи може армія, керована російським генералітетом, стати підмурівком української держави?

Політичне об'єднання «Державна Самостійність України» переконане: українську державу збудує лише українська армія. Але за півтора року не створено жадної української дивізії. Чи можна за такої постави вважати державотворчою діяльність нинішньої україно-російської адміністрації? Чи така адміністрація може бути ґарантом нашої безпеки?

ДСУ стурбоване тим, що Білоруським договором Україна позбавляється права розбудовувати власні кордони, а значить вона не зможе зупинити міграцію величезних неукраїнських мас, які заселяють і спустошують наш Край.

Але ми з оптимізмом дивимося у майбутне. Нас тішить, що все більше українців залучається до визвольних змагань, і що все менше стає байдужих. Навіть люди інших національностей пов'язують з Самостійною Україною свої надії на щасливе життя. І ми, прихильно ставлячись до них, заявляємо, що всі неукраїнці, які бажають Україні добра, матимуть рівні з українцями можливості брати участь у політичному, економічному та культурному житті і в управлінні країною.

Ми переконані: український нарід, об'єднаний навколо національної державницької ідеї, звільниться від трьохсотлітнього рабства, і наші нащадки відзначатимуть не роковини поразок, а річниці перемог.

СЛАВА УКРАЇНІ! СЛАВА НАЦІЇ!

22 грудня 1991 року, Львів

Другий Збір
Всеукраїнського Політичного Об'єднання
«Державна Самостійність України»

ЗВЕРНЕННЯ
Другого Збору ДСУ до українців вільного світу

Дорогі Брати і Сестри!

Другий Збір Всеукраїнського Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України» вітає Вас і бажає процвітання Вам і країнам, які стали для Вас другою батьківщиною.

Нині, після референдуму 1 грудня 1991 року, розпочався період державотворення на багатостраждальній українській землі. Але ці процеси гальмуються і ускладнюються відсутністю власного війська, незахищеністю кордонів, а також засиллям російського і проросійського елементу в органах влади.

Нав'язаний Україні «єдиний економічний простір» веде до дальшого пограбування Москвою наших багатств, зубожіння широких верств українського народу. Безумне здійснення приватизації веде до перебрання українського національного багатства неукраїнським капіталом, сприяє економічному узалежненню нашого Краю. Отже, влада в Україні, попри зміну вивісок та прапорів, не в повній мірі відповідає українським національним інтересам.

Дорогі українці!

Процес національного відродження на Батьківщині усклад-

нюється катастрофічною денаціоналізацією українців Півдня, Півночі і Сходу нашого Краю. Тому нашим спільним завданням є активізація діяльности на цих теренах з метою недопущення подальшої деградації та вимирання нашої нації. Не забуваймо й про українців, що опинилися поза межами колишньої УССР.

Українці світу!

Попри всю нашу радість позитивними процесами національного відродження, не забуваймо, що українська соборна держава ще не постала. Ще рано згортати Вашу *сподвижницьку роботу*. Не зменшуймо своїх зусиль в цей відповідальний для України час. Єднаймося заради національної перемоги!

Слава носіям національних традицій та духу —
української патріотичній діяспорі!
Слава борцям за волю України!
СЛАВА УКРАЇНІ!

22 грудня 1991 року.

Другий Збір
Всеукраїнського Політичного Об'єднання
«Державна Самостійність України»

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНЦІВ ПІДСОВЄТСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Дорогі брати і сестри, що змушені проживати поза межами України! Нині, після кількох століть московського лихоліття, почався процес національного відродження українського народу. 1 грудня 1991 року *український народ висловився за незалежність України*. Відновилося будівництво Української Держави.

Імперська політика злиття націй та насильницьких переселень спричинилася до того, що величезна кількість українців опинилася за межами рідної землі. Їх позбавлено матірної мови, культури, *звичаїв, віри, традицій*. Багатьох позбавили й національности, записавши в паспорті росіянами. Усе це робилося з метою підкорення нашої нації. Адже людина, позбавлена національного коріння, не є вільною, бо живе не в згоді із власним генофондом. Лише усвідомивши своє походження, людина може відродитися як особистість. Це повною мірою стосується і українців — *єдиних*, як свідчить історія, спадкоємців Київської Руси-України. Згадаймо наше славне князівське й козацьке минуле, нашу прекрасну землю, мову, пісні, обряди, звичаї — все, що зформувало нас як нарід, як націю. А тому вертаймося до Бога й України!

Українці, як і всі народи, мають право, згідно з міжнародніми нормами, на національно-культурну автономію. Такою автономією вони користуються у країнах вільного світу, в яких українці

мають учбові, наукові, культурні, релігійні заклади, видають пресу рідною мовою. Це дозволяє якнайповніше розкритися особистості. На жаль, Ви, українці підсоветської діяспори, всього цього не маєте, а складні соціяльно-економічні проблеми часто не дозволяють Вам повернутися на Батьківщину.

Українці! Опинившись на чужині, вимагайте національно-культурної автономії: відкриття українських шкіл та інших учбових закладів, дитячих садочків, випуску україномовних газет та журналів, освітніх передач українською мовою на телебаченні та радіо. Ми просимо повідомляти нас про порушення Ваших національних прав на чужині, що дозволить нам висвітлювати у пресі конкретні факти порушення Ваших прав, ставити перед українським урядом проблему захисту українців за межами нашої Батьківщини.

Ми, представники Всеукраїнського Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України», є послідовними оборонцями наших національних прав, за які тисячі наших попередників поклали голови в боротьбі з окупантами.

Тож єднаймось в ім'я нашої нації, в ім'я її державности, заради здійснення гасла, висунутого видатними борцями за волю України, членами ОУН-УПА, під час Другої світової війни: «ВОЛЯ — НАРОДАМ, ВОЛЯ — ЛЮДИНІ!».

Вітаємо Вас з наступаючим Новим Роком та зі святами Різдва Христового!

Хай живе велика українська нація!
Слава борцям за волю України!
Українці всього світу — єднайтеся!
Слава Україні!

22 грудня 1991 року, Львів

Другий Збір
Всеукраїнського Політичного Об'єднання
«Державна Самостійність України»

ЗВЕРНЕННЯ
Другого Збору ДСУ до українців на етнічних теренах, що поза межами колишньої УССР

Брати-українці Кубані, Ставропілля, Донщини, Вороніжчини, Курщини, Білгородщини, Брянщини, Берестейщини, Придністров'я, Південної Буковини, Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Лемківщини, Пряшівщини!

Ви тисячоліттями живете на цих землях, які належали до давньоукраїнської держави — України-Руси. Віками Ви звалися ру-

сичами й етнічно відрізнялися від москвинів, литвинів, білорусів, словаків, поляків та інших.

Саме українці, як свідчить історія, єдині спадкоємці Київської України-Руси. Ви — корінне населення цих земель. Але Вас трактують як національну меншість на власній землі. Вас насильно позбавили рідної мови, культури, віри, навіть національного імені. Мільйони українців було записано росіянами, поляками, білорусами, румунами.

Брати-українці!

Вимагайте відкриття на наших етнічних землях українських національних шкіл, вимагайте національного самоуправління. Вимагайте державного сприяння для розвою української культури!

Ми, українські націоналісти, що згуртувалися у Всеукраїнське Політичне Об'єднання «Державна Самостійність України», змагаємо до створення Української Самостійної Соборної Держави на етнічних теренах як умови збереження української нації. В той же час, ми підтримуємо прагнення й інших народів на самовизначення на своїх етнічних землях.

Наше гасло: «Воля народам — воля людині!»

Закликаємо Вас включитися в процес національного відродження українського народу. Створюйте культурні національні товариства, осередки Товариства «Просвіта», Руху, ДСУ, інших патріотичних організацій, вивчайте і пропагуйте ідеї українського націоналізму!

Хай живе братерство всіх українців світу!
Хай міцнішає зв'язок усіх етнічних українських земель!
Слава борцям за незалежність України!
Слава Україні!

22 грудня 1991 р., Львів

Другий Збір
Всеукраїнського Політичного Об'єднання
«Державна Самостійність України»

Віктор ФЕДОРЧУК

КОМУ НАЛЕЖАТИМЕ ЧОРНОМОРСЬКА ФЛЬОТА?

Конфлікт між Росією та Україною навколо Чорноморської фльоти сколихнув не лише обидві республіки, але й набув широкого розголосу у світі. Можливість повторення югославського сценарія в маштабах СНД із застосуванням ядерної зброї викликає зрозуміле занепокоєння.

Існування в єдиній державі — СССР — зумовило створення еди-

них Збройних Сил, в тому числі і єдиної Військово-морської фльоти. При розподілі власности колишнього Союзу не виникають сумніви на право кожної республіки (не лише Росії й України) на частку загальносоюзного майна. Це стосується також Збройних Сил і Військово-морської фльоти. Такий розподіл не заперечується ніким із членів Співдружности. Чому ж тоді присяга Чорноморської фльоти Україні викликала таку емоційну реакцію в Росії?

Чорноморська фльота, яка складається із 45 великих кораблів, 28 підводних човнів, більш як 300 дрібних і середніх кораблів, 151 літака і 85 вертольотів палубної авіяції, становить не більше 10% загального потенціялу ВМФ СНД. Вона не має також стратегічного значення: Чорне море являє собою замкнену площину, єдиний вихід з якої контролює Туреччина. Не має Чорноморська фльота на озброєнні і стратегічної ядерної зброї. Наявність тактичної ядерної зброї не є підставою для віднесення тієї фльоти до стратегічних сил. До того ж Україна заявила про твердий намір вивести до липня 1992 року зі своєї території всю тактичну ядерну зброю. Як би ми не рахували частку України у Збройних Силах і ВМФ, за найнесприятливішими підрахунками вона все одно значно переважає військовий потенціял Чорноморської фльоти.

Як сукупність кораблів, Чорноморська фльота не потрібна Росії. Зараз їй ніхто іззовні не загрожує, вона має більше сил, ніж достатньо для безпеки на Балтійському морі, на Півночі і на Далекому Сході. Отже, питання тієї фльоти для Росії не є істотним. Бурхлива реакція російського керівництва має під собою дві основи: перша — доводиться прощатися з амбіціями на ролю великої держави. Вже через короткий час після підписання Біловезької угоди цілком чітко визначився намір Росії домінувати у Співдружності і на основі СНД сколотити нову імперію. Створення Україною власних Збройних Сил було сприйняте Єльциним та його оточенням як спроба вийти з-під опіки «старшого брата». Росія зрозуміла, що її амбіціям нанесено остаточний удар, і звідси така бурхлива, часом навіть за межею елементарної ввічливости, реакція. Президент Єльцин, попри офіційно декларовану позицію про приналежність ЧФ всій Співдружності, заявляє, що Чорноморська фльота «була, є й буде російською», і закликає офіцерів не складати присяги Україні, обіцяючи їм свій захист. Голова ВР Росії Руслан Хазбулатов в цьому його повністю підтримує. Популярний російський політичний діяч, посадник Санкт-Петербургу Анатолій Собчак, отримує майже годину етерного часу в програмі російського телебачення, яке транслюється на всю Співдружність. Більшу частину свого виступу Собчак (сам — напівукраїнець) присвячує нападам на батьківщину свого батька, закликає не поступатися ЧФ і «повернути» Крим Росії. Командуючий об'єднаними ЗС СНД маршал Євген Шапошников розсилає по військових частинах, дислокованих в Україні, тексти присяги на вірність

Росії з наказом скласти її не пізніше 15 січня. Подібна ситуація в НАТО викликала б нечуваний скандал. Уявімо, що командування пропонує національним арміям Франції, Італії і Німеччини скласти присягу на вірність Сполученим Штатам. Абсурд, та й годі!

Але стосунки всередині СНД ще не досягли рівня дійсно незалежних держав. Росія, попри офіційні заяви, не вважає республіки дійсно рівноправними партнерами і незалежними державами. Вона не зупиняється і перед силовим тиском.

Друга — причина внутрішня ситуація в Росії. Два тижні так званої лібералізації цін і економічної реформи виявили поки що провал плянів «нової Росії». Обіцяного наповнення крамниць товарами не відбулося, ціни злетіли настільки стрімко, що пересічна людина віднині може заробити собі лише на поганеньке харчування. Як завжди в таких випадках, потрібно знайти крайнього, потрібен образ ворога, який винен в усіх нещастях. І чому б таким ворогом не стати Україні? Спалах національних почуттів, підігрітий емоційними промовами про славу російської зброї, історичні заповіти Ушакова, Нахімова і Корнілова, змушують людей забути на деякий час про труднощі сьогодення і дають можливість вихлюпнутися агресивності.

Як кажуть, великому кораблеві — велике плавання. Фльота, якщо вона є, потребує для себе морів, в яких вона могла би плавати. Чорноморська фльота без Чорного моря Росії не потрібна. Якщо уявити ситуацію, що Чорноморська фльота перейде до Росії, то якою ж, в такому випадку, буде її доля? Росія не має військово-морських баз на Чорному морі. Вивести фльоту на Балтику, Північ чи Далекий Схід?.. Але ж там її не чекають. Прибуття великої кількости офіцерів з родинами і матросів, для яких нема найелементарніших умов, неминуче створить для Росії нові ускладнення. Соціяльна інфраструктура на військових базах Росії, як і в усьому колишньому СССР, вкрай слабка. Не вистачає буквально всього: житла, палива, їжі, товарів. Приїжджі будуть прийняті не дуже ласкаво своєю новою батьківщиною.

Та й чи захочуть самі севастопольські моряки покинути тепле, ласкаве Чорне море, з більш-менш налагодженим побутом, заради голодної і холодної Півночі? Отже, фльота повинна залишитися на Чорному морі. А якщо так, то вона потребує військово-морської бази. Устами Собчака вже висловлена ідея, що Росія може мати базу ВМФ на чужій території. Звідси прямий висновок — Чорноморська фльота, яка «була, є і буде російською» (за висловом президента Єльцина), повинна мати своєю природньою базою Севастополь — «місто слави російських моряків». Саме в цьому і причина загравання російського керівництва з антиукраїнським рухом у Криму. Підтримка місцевого населення повинна забезпечити моральне виправдання дій Росії. З іншого боку, сепаратистські сили півострова можуть діяти лише за умови орієнтації на Росію

та підтрики з її боку. Конфлікт навколо Чорноморської фльоти для них зручна нагода здійснити свої пляни, які досі не мали успіху: відокремити Крим від України. Такий альянс республіканського руху Криму із командуванням Чорноморської фльоти та керівництвом Росії виглядає цілком природним і реальним. Демонстранти у Севастополі повністю підтримали позицію командування ЧФ і скандували: «Касатанов — Президент Криму».

При подібному розвиткові подій Чорноморській фльоті, яка знаходиться у складі єдиних ЗС СНД під фактичним командуванням Росії, відводиться роля військової противаги Україні.

Після робочої зустрічі делеґації Росії на чолі з заступником глави уряду Сергієм Шахраєм і України на чолі з державним міністром Антоновим була досягнута домовленість про проведення постійних консультацій у спірних питаннях, перш за все, з проблеми приналежности ЧФ. Питання про долю Чорноморської фльоти відкладено. Обидві сторони будуть маневрувати і зміцнювати свої позиції в очікуванні вирішальної сутички. І Росія, і Україна вже пішли на тимчасові поступки. Президент України заявив про можливість перебування ЧФ під командуванням СНД до виведення тактичної ядерної зброї. «Ця проблема ще не розв'язана, але гострота її вже знята», — сказав Л. Кравчук.

13 січня 1992 року
м. Київ, УІС

ЗАЯВА УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ У СПРАВІ ЧОРНОМОРСЬКОЇ ФЛЬОТИ

Україна як самостійна Держава входить у світ, який вже раніше організований певним чином, а саме: взаємини між державами регулюються нормами міжнароднього права, а самі держави, щоб стати суб'єктами міжнароднього права, мусять незалежно контролювати свою територію і мати свою законодавчу, виконавчу і судову влади та відповідні органи. Необхідною ознакою незалежности держави є своя армія. Входячи у світову сім'ю народів, Україна приймає її правила поведінки і тому Декларацією про державний суверенітет 16.7.1990 року заявила про свій намір створити свою власну армію. Позаяк Україна має морський кордон, то їй необхідна військово-морська фльота для захисту своєї території з моря.

Припинення існування Союзу ССР 8.12.1991 року відкриває спадщину його спадкоємниць — колишніх так званих союзних республік, а тепер незалежних держав. Поділові підлягає вся спадщина, в тому числі вся військово-морська фльота СССР та його частина, яка має ядерну зброю. Ядерна частина військово-

морської фльоти, будучи власністю республік, перебуватиме під спільним командуванням, причому щодо України термін цього перебування визначається терміном, необхідним для знищення української атомної зброї.

Що становить собою військово-морська фльота Союзу ССР?

Вона включає Чорноморську, Балтійську, Північну і Тихоокеанську фльоти, Каспійську фльотилію, приморські військово-морські споруди з відповідними приміщеннями і обладнанням, системи комунікацій, систему військово-морських навчальних закладів, штабів і систему управління військовою фльотою.

Як створилася фльота?

Вона створилася зусиллями всіх республік, тому є власністю їх всіх.

Як поділити фльоту?

Потрібно підрахувати всі кораблі, балянсову вартість портів та всього іншого добра фльоти і поділити це між республіками.

Яка частина кожної республіки?

Вона залежить, по-перше, від тривалости перебування у складі Союзу, по-друге — від частки населення в населенні Союзу, потрете — від республіканської частки у виробництві основних видів продукції Союзу.

Яка частка України?

За кількістю населення у 1989 році Україна становила 18% населення Союзу. За показниками 14 основних видів продукції того ж року частка України становить 26,2%. За показником 9 основних видів промислової продукції частка України в союзному виробництві становить 26,4%. За вибутком і виробництвом вугілля і залізної руди, чавуну і сталі частка України становить 36,2%. За показниками 4 основних видів сільськогосподарської продукції частка України в союзному виробництві становить 32%.

Беручи середній з чотирьох економічних показників, Україна претендує на 30,2 відсотки кораблів та іншого добра Військово-Морської Фльоти. Цей відсоток є мінімальний, бо по-перше: частка України у виробництві промислової продукції зменшувалася через спрямування великих сум національного прибутку для розвитку промисловости та інфраструктури інших східніх республік, в першу чергу Росії та її величезних сибірських просторів, і, по-друге: Україна у складі Союзу була об'єктом колоніяльної експлутації від самого початку його існування. Отже, 30,2 відсотка лінкорів, крейсерів, есмінців, усіх інших кораблів, припортових споруд та іншого добра Союзу — українські. Якщо за таким підрахунком виявиться, що в Чорноморській фльоті, яка має стати власністю України, виявиться якихось одиниць більше або менше за 30,2%, то слід буде провести відповідну передислькацію або компенсацію іншими кораблями чи в інший спосіб. Генеральний штаб ко-

лишнього СССР має такий облік. На основі цієї інформації колишнє Міністерство Оборони і Міністер Оборони України мають визначити, яка частка повинна перейти до військово-морських сил України.

Голоси політиків Російської Федерації та колишнього Союзу із запереченням права України на Чорноморську фльоту і намаганням передати її Росії, УРП розцінює як спроби російських імперіялістичних елементів обмежити суверенітет України і ще раз її пограбувати.

Українська Республіканська Партія закликає російських демократів підтримати справедливі дії України в справі перетворення Чорноморської Фльоти в Українську Фльоту і тим самим зняти необґрунтовану конфронтацію, що виникла навколо цієї проблеми.

7 січня 1992 року
м. Київ

Левко Лук'яненко
Голова Української Республіканської Партії

---

* Всі матеріяли й документи, надруковані в цьому розділі, ми отримали від УЦІС — Ред. «В. Ш.»

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Анатоль БЕДРІЙ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ДЛЯ ПОБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

(Думки до п'ятдесятиріччя створення УПА)

Беручись за опрацювання теми про відзначення п'ятдесятої річниці від створення Української Повстанської Армії під командою ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки, насувається питання під яким кутом писати: чи дати стислий історичний огляд генези УПА, її дій, зусиль, подвигів і наслідків (це буде спогадочний підхід), чи показати героїзм, славу, жертвенність, відвагу, відданість, завзятість старшин і вояків УПА (це буде виховний підхід), чи звернути увагу на цю річницю з наміром розв'язання проблеми військової сили як преважного чинника в боротьбі за побудову Української Держави. Саме цьому третьому підходові до теми присвячена ця студія.

Гін численних народів до повного й всестороннього самовизначення у власних національних державах під сучасну пору не менший, ніж він був у *минулих десятиліттях чи в минулому столітті*. Дійшло до об'єднання Німеччини завдяки перевазі мілітарних зброєнь Західніх держав у пов'язанні з постійно зростаючою економічною силою, що довело до провалу сателітнього режиму в НДР. Польща відзискала національну суверенність не лише завдяки силі руху «Солідарність» і польської Церкви, але й завдяки існуванню польського війська. І Польща, і Мадярщина, і Чехо-Словаччина у змаганні за свої суверенні державні права дуже рішуче вимагали від Москви якнайскоріше забрати свої окупаційні війська з їхніх територій, бо щойно тоді вони будуть насправді незалежні. Якщо б Росія настоювала на залишенні в цих країнах своїх військ, то це було б допровадило до того, що війська сателітних країн були б обернули свою зброю проти окупанта. У Румунії армія відограла рішальну ролю у поваленні режиму Чавческу. В Афґаністані рішальним чинником у боротьбі між націоналістами і проросійськими комуністами є мілітарна сила. Яскравим і переконливим доказом домінуючої ролі війська у міжнародних взаєминах є недавня війна з Іраком. Наочним доказом рішальної ролі військової сили є взаємини Ізраїлю з сусідніми арабськими народами. Литва, Латвія, Естонія і Грузія стійко вимагають, щоб Москва забрала з їхніх земель свої війська, бо, поки цього не станеться, вони вважають себе окупованими країнами. Молдова, Грузія і Вірменія далеко поступили в змаганні за власні незалежні держа-

ви, бо під різними формаціями створили власні збройні сили. Визволення поневолених сербами в Югославії народів немислиме без рішальної ролі військової сили кожного з них. На основі повищих даних можемо підсумувати, що всюди військовий чинник є одним із рішальних у державному будівництві.

А як є в Україні? В Україні діє національно-визвольний рух із сильними традиціями збройної боротьби ОУН-УПА, що велася в 1940-их і 1950-их роках. Але, на жаль, є теж угруповання, які тримаються пацифістичної концепції визволення, тобто беззбройної, безвійськової, зі сподіванням, що українці в совєтській армії перемінять цю армію в українську національну армію. Відповідь на запитання: котрий шлях є правильний — беззбройний чи при співучасті збройних сил — залежить від того, як хто розуміє ворога, себто російських імперіялістів. Хто переконаний, що суто мирним, еволюційним, парляментарним шляхом російські імперіялісти звільнять Україну з-під своєї окупації, той ігноруватиме ролю мілітарної сили. Хто переконаний, що окупанти мирним шляхом не заберуться з України, той робитиме заходи щодо творення українського визвольного війська. Якщо історія і наведені вгорі приклади про ролю військового чинника можуть нас чогось навчити, то висновок повинен звучати так: без військової сили Україна не стане реальною суверенною і незалежною державою. З поступовим ростом державницького думання провідних кіл України зростатиме усвідомлення, що необхідно організувати зовсім незалежне українське військо для оборони української держави. Цей процес кристалізації української самобутньої військової теорії (доктрини) йде поволі, бо українська військова спадщина відома щонайбільше одиницям, а треба б її вивчати у високих військових академіях. Різні окупанти України завжди найперше винищували українську державницьку націоналістичну еліту, а зокрема військову еліту та військове знання, знаючи, що беззахисний нарід легко тримати в колоніяльному ярмі. Існуючий вакуум української військової еліти й військового знання, потрібних для української держави, треба заповнити приспішеним темпом, зокрема при нагоді відзначування 50-ліття постання УПА. Побіч засвоєння наймодернішої військової технології, необхідно використати історію українського війська, що розкриє геополітичне положення України, її історичну долю та ролю і характер українського війська впродовж віків.

Історичний огляд українського війська

Дивно, що у великій двотомовій історії партизанських і повстанських воєн («War in the Shadows: the Guerrilla in History», опрацьованій Р.Б. Аспрей, Нью-Йорк, 1975) найдавнішою записаною подією є боротьба наших прапредків скитів проти інвазії

перського короля Дарія в 512 році п. Хр. Скитські нерегулярні партизанські відділи перемогли в Карпатах наймогутнішу тодішню імперську армію!

Подібною до скитської була стратегія антів, які не відзначалися мілітаризмом, але в обличчі різних агресорів (ґоти, гуни, авари, болгари, мадяри та інші) вживали оборонну стратегію малих воєн, опрацьовану в знаному в тих часах творі візантійського імператора Маврікія (582-602) під назвою «Artis Militaris». Анти були на історичній сцені біля чверть тисячоліття, але не відомі якісь особливо великі війни, що їх вони вели. Протилежною до антської стратегії була стратегія гунів за часів Атілли — великого маштабу завоювання і війни. Багатозначною сучасною згадкою про антів є роман Івана Білика «Меч Арея», виданий 1972 р., за що Білик був переслідуваний московськими окупантами, бо він звеличав українську військову силу на Придніпрянщині!

Епоха Київської Руси-України, що тривала біля пів тисячоліття (від половини IX до пол. XIУ століття), багата на військову історію. Вона напевно займе майбутнім історикам тисячосторінковий том. Починаючи від князів Аскольда і Дира почерез вел. кн. Олега Віщого, Ігоря, св. Ольгу, Святослава Завойовника до Володимира Великого, а далі від Ярослава Мудрого, Ізяслава I, Всеволода, Святополка-Михаїла до вел. кн. Володимира Мономаха і Мстислава — у володінні кожного з них першорядну ролю відігравала військова сила. Після періоду ослаблення приходить відродження могутности за Ярослава Осмомисла, Романа, Данила, Василька, Лева I, Юрія I, Андрія і Юрія II Болеслава. За цей довгий період українські війська застосовували різні роди стратегії — офензивної, дефензивної, регулярних воєн і малих повстансько-партизанських воєн. Майже завжди самі володарі були полководцями і стратегами, мали військові штаби, різні роди війська, а військова еліта відограваля поважну ролю в керівництві державою.

Коли ж ця наймогутніша українська держава була знищена разом із її військом, то нарід попав у неволю окупантів-завойовників (литовців, поляків, татарів, москалів). Але невдовзі, бо вже від кінця XIУ століття, появляється національно-визвольний рух під назвою «козаки», з якого виділяється організована формація Запорозьких Козаків, або Запорожців — своєрідний визвольний військовий орден. Українське козацтво майже всеціло придержувалося повстансько-партизанської стратегії, за винятком періоду гетьманської держави після визвольних війн 1648 року, себто після національної революції гетьм. Богдана Хмельницького. Під кінець гетьманської держави козацтво знову повертається до повстанської стратегії боротьби, завершеної героїчною Коліївщиною під командирами Ґонтою і Залізняком.

Початки модерного українського війська

Найвизначнішим пропагатором української військової сили в XIX столітті був Тарас Шевченко, який популяризував зокрема героїчні подвиги Козаччини в поемі «Гайдамаки» та в поезіях на козацькі теми. Шевченко скартав Богдана Хмельницького за його воєнний союз з Московщиною. Ще перед Шевченком, Василь Капніст, Іван Котляревський і т. зв. Полтавський гурток козацьких традиціоналістів намагалися відновити українські військові формації, але москалі не допустили до цього, розуміючи, що за тим прийшло б відродження українського націоналізму. Все таки, з цих кіл Тарас Шевченко черпав свої революційні ідеї, як теж із ідей націоналізму, що ширилися по всій Европі в 1840-х роках і засягнули українські землі, які були під окупацією Австро-Угорської імперії. Почали формуватися відділи «національної ґвардії», «селянської оборони», «батальйони руських гірських стрільців». Але ці зародки українських озброєних відділів були скоро ліквідовані австрійською владою.

Перший, хто взявся за реалізацію ідей Тараса Шевченка, був Микола Міхновський, який проголосив своєю життєвою ціллю змагання за відбудову української держави. Його твір «Самостійна Україна» розпочинається словами: «Кінець XIX віку визначився з'явищами, що характеризують новий зворот в історії людськости... акт великої історичної трагедії, званої «боротьбою націй», вже начався і закінчення наближається. Ті з'явища — це *уоружені повстання* зневолених націй проти націй гнобителів... українська інтеліґенція стає до боротьби за свій народ, до *боротьби кривавої* і безпощадної... *Війна провадитиметься всіма засобами...* Ми відродилися з ґрунту наскрізь напоєного кров'ю наших предків, що лягли в боротьбі за волю України». Микола Міхновський, капітан царської армії, поклав основи під сучасну стратегію національної революційної боротьби. В 1903 р. він заініціював при Українській Народній Партії окремий таємний відділ під назвою «Оборона України», як зародок революційно-повстанського війська. До його команди входили: старшина Жданович, д-р Іван Липа, пор. Іван Луценко. На жаль, за винятком цих кількох осіб, в українському громадському світі під російською окупацією ніхто не був зацікавлений у творенні українського війська аж до 1917 р.

На Західньо-Українських Землях під австрійською окупацією д-р Кирило Трильовський ще 1900 року заснував руханкове товариство «Січ», яке обережно почало піднімати питання відродження українських військових традицій минулих епох і плекання військового духа. 1911 року з ініціятиви студента Івана Чмоли постає відділ «Пласту» з таємним завданням зацікавити молодь українською військовою справою. До цього гурту належали: Олена Степанів, В. Кучабський, П. Франко, О. Квас, Р. Сушко. Істо-

рик українського війська Степан Ріпецький ствердив: «Традиція і пам'ять про наше військо та його боротьбу — були в нас дуже віддалені від історичної дійсности. Проблема військовости, військової професії, військового знання, творення власного війська і т. ін. не існували в нас взагалі навіть у сфері чистої теорії. Ми вважали, що ця сторінка державно-суспільного життя є монополем тільки займанницьких держав».

Йдучи за Миколою Міхновським, Дмитро Донцов виступив у липні 1913 р. на Другому Всеукраїнському Студентському з'їзді у Львові з доповіддю, в якій він наголосив боротьбу за українську державу і заявив: «Засоби для осягнення цієї спільної мети цілком природньо — це *мілітарне виховання* і організація молоді та систематичне політичне виховання народу в дусі програми сепаратизму». Міхновський і Донцов започаткували тезу, що для відновлення української держави необхідною буде власна національна військова сила.

1913 року у Львові почав появлятися перший український військовий журнал п. з. «Відгуки». У ньому проводилася теза: «Нині творім мілітарну силу, готовість і рішучість духа. Нині до зброї, а завтра у похід!».

У березні 1913 р. організується у Львові з ініціятиви д-ра К. Трильовського товариство «Січові Стрільці» під керівництвом д-ра Володимира Старосольського. Осінню 1913 року формується Стрілецький Курінь під командою Семена Ґорука. В січні 1914 р. твориться відділ «Січові Стрільці II» під командою Романа Дашкевича. 28 червня 1914 р. у століття народження Тараса Шевченка відбувається великий здвиг у Львові під кличем «Вставайте, кайдани порвіте!». Маршували тоді тисячі членів «Січей» і «Соколів», в тому окрема група 500 Українських Січових Стрільців, озброєних і в однострояx.

З вибухом Першої світової війни зформувалася у Львові в серпні 1914 р. Українська Боєва Управа і формувався леґіон УСС за зразком австрійської армії. На терені Австро-Угорської імперії постало в 1914 р. з ініціятиви Д. Донцова, В. Дорошенка, М. Меленевського та ін. товариство «Союз Визволення України». У «Віснику СВУ» Дмитро Донцов віднович тезу Міхновського, що українське військо мусить творитися на основі концепції власних сил народу, а не як додаток до заприязнених держав, незалежно від потреби шукання за союзниками. В статті «Перед новими завданнями», з лютого 1915 р., Дмитро Донцов писав: «Не сміємо забувати, що чужа поміч не звільняє нас від обов'язку числити на самих себе, не лишень в першій мірі, але уважати власні сили наші виключно певною постійною та незмінливою підставою успіху... Сподіватися, що могучі союзники схотять і могтимуть зостатися на все союзниками в нашій боротьбі тому, що є ними нині, — значить бу-

дувати на пливаючій бистро ріці, як на твердім непорушнім ґрунті... Наше значення як міждержавного чинника залежить прямо та безпосередньо саме від власної нашої сили... Лише коли будемо сильні самі, могтимемо сподіватися помочі від других. Бо народам не дає ніхто помочі, як дається з милосердя милостиню жебракові, — а помічну руку подається народові, який сам проявить свою силу і тим докаже рацію свого життя, своїх стремлінь і домагань».

Коли ж в українських провідників почало визрівати усвідомлення потреби власного війська, то концепція творення незалежних націоналістичних збройних сил зударилася з концепцією творення українського війська в рамках чужої держави. Цим другим шляхом пішли організатори легіону УСС. Все ж таки УСС здобули великий досвід ведення регулярної війни, розгорнули військове виховання у ширших колах народу, зокрема щодо зрозуміння ролі війська у боротьбі за державу, здобулися на героїчні бойові чини (Маківка, Лисоня) та підготовили кадр старшин, підстаршин і вояцтва для пізніших формацій УГА і Січових Стрільців.

У березні 1917 р. впав царський режим у Російській імперії і був замінений т. зв. Тимчасовим урядом Керенського. У Києві українські самостійники на чолі з М. Міхновським закликали негайно відновити українську державу і зразу творити українське військо незалежно від російської окупаційної влади. На військовій нараді 29 березня 1917 р. було схвалено резолюцію: «Негайно приступити до організації власної національної армії, яко могутньої своєї мілітарної сили, без якої не можна й помислити про здобуття повної волі України». Зорганізовано Український Військовий Клюб ім. гетьм. П. Полуботка та почалося формування Першого Українського Козачого полку ім. Б. Хмельницького.

Але, коли зформувалася Українська Центральна Рада, то соціялісти-федералісти перебрали в ній владу й вирішили творити українське військо лише при умові, що російський уряд погодиться на те. На що він, очевидно, не погодився. Тоді соціялісти взялися до «українізації» російської регулярної армії, себто старалися формувати відділи, зложені з українців, які далі були частинами російської армії. Зате Міхновський заініціював Перший Український Військовий З'їзд, який відбувся 19 травня 1917 року і на якому 700 делеґатів репрезентували півтора мільйона українців. А на Другому Всеукраїнському Військовому з'їзді (18-23 червня 1917) 2500 делеґатів репрезентували 1,7 мільйонів українських вояків і старшин. Проте УЦРада не спішилася з формуванням українського війська, а навпаки, на чолі з талановитим демагогом Володимиром Винниченком вела пропаґанду про зайвість власного війська. Знов же націоналісти з полком ім. гетьм. П. Полуботка в ніч з 17 на 18 липня зробили переворот у Києві. Але УЦРада виступила

проти цього перевороту, і росіяни зліквідували українську військову формацію.

У другій половині 1917 р. після розгрому російських військ німцями у т. зв. офензиві Керенського фактично перестала існувати російська мілітарна сила. «Українізувалися» кілька корпусів і дивізій, що нараховували щонайменше пів мільйона українців. Але після большевицького перевороту та інвазії України комуно-російськими ордами, ніхто з цих «українізованих» відділів не став на захист України, бо їх знищила большевицька революційна пропаганда та пацифістсько-федералістичні кличі українських соціялістичних партій. «Українізація» не велася на основі ідей українського націоналізму, а на основі поборювання українського націоналізму. Тож не було для цього війська ніякої мотивації ставати на оборону Української Держави. Міхновський мав малий гурт однодумців і не мав всенародної націоналістичної організації, яка підняла б маси до боротьби за УССД. В січні 1918 р. Четвертий Універсал УЦРади стали боронити півтора тисячі людей, в тому Курінь Січових Стрільців (Є. Коновалець), Гайдамацький Кіш (С. Петлюра) і Студентський Курінь (Омельченко), що майже весь загинув у бою під Крутами. Окремо виступила проти большевицької агресії селянська формація Вільне Козацтво, основана на романтичній традиції козацтва. Щойно під кінець зими 1918 р. почала формуватися регулярна українська армія.

Під час трирічної війни в обороні Української Держави (1918-1920) діяли різні військові формації, зокрема УГА, Корпус Січових Стрільців, інші частини Дієвої Армії УНР, але також діяли нерегулярні повстансько-партизанські відділи. До другої категорії бойових дій включаємо Листопадовий Зрив, бої повстанських відділів, які приєднувалися або відходили від регулярної армії УНР, Зимовий Похід (ген. Омелянович-Павленко), Другий Зимовий Похід (ген. Ю. Тютюнник).

Визвольна збройна боротьба за УССД

Під кінець 1920 р. перестала існувати регулярна армія УНР, а на початку 1921 р. — УГА. Але вже тоді розпочалася підпільна, визвольна, збройна боротьба проти польських і російських окупантів. Літом 1920 р. створено з кол. військовиків УГА і Армії УНР, зокрема з старшин Січових Стрільців, Українську Військову Організацію, яку очолив полк. Євген Коновалець. На Придніпрянщині розгорілася протибольшевицька повстанська боротьба, яку очолили Повстанський Штаб ген. Ю. Тютюнника (1921) і Центральний Повстанський Комітет під керівництвом Григорія Чупринки, сот. Івана Андруха і сот. Миколи Опоки (обидва члени УВО). Надхненником УВО був сам полк. Є. Коновалець. Він вирік

на стратега боротьби нації за свою державність. Коновалець уважав, що військо є необхідним складником цієї боротьби, хоч рівночасно міжнародна політика, визвольна внутрішня політика й виховання народних мас у революційно-визвольному дусі є не менше важливими відтинками боротьби.

УВО, в основному, виконувала кадрово-вишкільну й пропаґандивну роботу. Полк. Коновалець не передбачував, що УВО сама буде спроможна в скорому часі визволити Україну. УВО формувала свою тактику за зразками партизансько-підпільної діяльности, а стратегічною її ціллю була підготовка регулярної визвольної армії. Полк. Є. Коновалець заявив в одному листі до приятелів з лютого 1921 р., що в даний час він не вірить в успіх визвольного повстання. Наголос він ставить на мобілізацію народу до майбутньої боротьби у відповідний час. Але Коновалець зазначив: «Всяка угодова політика була би для нас убійчою». У черговому листі він пригадує: «Наш основний принцип — створення одної України». А це вимагає боротьби проти різних ворогів.

Член-співосновник УВО, сот. Осип Навроцький, дещо пізніше писав: «Ми створили військову організацію. Війна ще не скінчилася, а навіть якщо скінчиться, нам треба зберегти військові кадри, щоб вести далі боротьбу проти обидвох окупантів і мати на всякий випадок готову військову силу».

З бігом років полк. Є. Коновалець зі своїми найближчими співробітниками зформулювали визвольну концепцію, що складається з таких елементів: а) боротьба власними силами народу, а не орієнтація на посторонніх «визволителів»; б) боротьба в Україні мусить вестися за всяких умов; в) перервану на довший час боротьбу тяжко відновити; г) визвольну боротьбу ведемо рівночасно проти всіх окупантів, а не йдемо з одним проти другого; ґ) у визвольній боротьбі необхідний збройний чинник.

У 1924 р. військова література збагатилася цікавою книжкою ген. Всеволода Петрова п. н. «Суспільство і військо; соціяльно-історичний нарис», виданою в Празі. Ген. Петрів уважає, що національна армія необхідна для втримання національної держави, але не легкою є розв'язка питання: як таку армію створити поневоленим народам. Він дає вартісні історичні приклади, що від початків існування людських спільнот збройний елемент відогравав важливу ролю в їхньому житті та розвитку.

У другій половині 1920-х років УВО дещо змінює свій характер із суто військової підпільної організації на революційно-політичну і військову організацію, що включає щораз більше невійськовиків, головно студентської і селянської молоді націоналістичного напрямку. Про нову програму читаємо в заяві УВО з 1928 року наступне: «УВО, що поставила собі за завдання пропаґувати загально-національний зрив Українського Народу проти займанців

і, як організація, що переводить конкретну підготовку цього зриву на західних українських землях, йде і мусить йти з усіми шарами народу й серед них поширювати свої ідеї».

Дволінійність розвитку української військової думки спонукала полк. Є. Коновальця написати весною 1928 р. статтю п. н. «Військовий вишкіл», у якій він переносить на дальший плян пропозицію ген. Омеляновича-Павленка про творення українського війська в українській державі, а закликає звернути всю увагу на організування збройної сили під час визвольної боротьби. Коновалець хвалить статтю сот. Ріка Ярого «Військове виховання» за те, що автор застановляється над питанням, як організувати збройну силу для здобуття держави.

Синтеза практичних військовиків та ідеологічно-мотивованої молоді привела до заснування Організації Українських Націоналістів. Склад делеґатів основуючого конґресу віддзеркалював ролю військовиків. На 30 учасників, 11 були старшинами українських армій, 9 студентів і 10 професіоналістів і старших політичних діячів. На 40 доповідей, 5 було на військові теми, а дальших 5 теж заторкували військову проблематику. У своїй заключній промові обраний голова Проводу ОУН, полк. Є. Коновалець, заявив: «Як учить нас досвід цілих українських поколінь, можемо досягнути Самостійну Соборну Національну Державу *тільки революційним*, ніколи не еволюційним шляхом». У Постановах Конґресу визначено: *«Лише військова сила*, що спиратиметься на *озброєний народ*, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливити упорядкування Держави». В іншій Постанові сказано: «В обставинах ворожих займанщин підготовку українських *народних мас до збройної боротьби*, а зокрема підготовку організаторів і вишколених провідників, перебере окремий військовий осередок».

Про потребу мілітаризації народу писав в органі ОУН «Розбудова нації» (за грудень 1928 р.) сот. Андрій Фовицький («До питання військового вишколу»). А в органі УВО «Сурма» (за жовтень 1930 р.), у статті «Перманентна революція», пропонується організувати визвольну (теж збройну) боротьбу цілого народу, що, одначе, може протягнутися на довгі роки.

Весною 1929 р. полк. Коновалець скликав нараду високих старшин-націоналістів, за участю 4 генералів (М. Капустянський, М. Омеляновіч-Павленко, В. Курманович і А. Кравс) і 3 полковників (Р. Сушко, К. Плохий, М. Сціборський). Але виявилося, що ці люди думають категоріями регулярних армій, а не революційно-повстанської боротьби. Проте, рішено видавати спеціяльний журнал під назвою «Військові вісті». У питанні відношення УВО до ОУН, полк. Коновалець перерішив у сторону молодих революціонерів, щоб об'єднати обидві ці формації в одну і проводити мі-

літаризацію всього членства ОУН, а не втримувати окрему організацію військовиків, віддільно від ОУН, як суто політичної організації.

Концепцію Коновальця почали реалізувати крайові провідники ОУН: сот. Юліян Головінський, Степан Охримович, Іван Ґабрусевич.

Орган УВО «Сурма» у числі за травень 1929 р. помістив передову під заголовком «Наш шлях — національна революція». У статті читаємо: «Підготовляймося якнайскорше до війни. Лише національна *революція і війна* зможе нас забезпечити перед культурним, економічним і політичним знищенням, може нам принести волю та державну незалежність». Тут маємо поєднані два напрями військової політики: стремління до визвольної війни регулярними формаціями, які мусіли б формуватися у котрійсь заприязненій державі, і підготовка визвольної революції військом, зорганізованим в Україні в підпільних умовинах.

Військовим референтом у Проводі ОУН був ген. Микола Капустянський, який схилявся до першого напряму творення визвольного війська. Зате до Крайової Екзекутиви ОУН на Західньо-Українських Землях увійшли Зенон Коссак як бойовий референт і Михайло Колодзінський як референт військового вишколу, які схилялися до другої концепції. Вони почали реалізувати директиву полк. Коновальця про мілітаризацію ОУН. На кожному організаційному щаблі були військові референти, тобто в Окружних Екзекутивах, у Повітових Екзекутивах і навіть у Районових Екзекутивах.

Визвольні процеси в 30-х роках розвивалися в той спосіб, що Військова Референтура в Проводі працювала незмінно за напрямною підготовки регулярного війська, а військові референти в КЕ ЗУЗ, а від 1935 р. також у КЕ Північно-ЗУЗ, схилялися до концепції формування повстансько-партизанського визвольного війська. Цю концепцію названо від згаданої вгорі статті «перманентною революцією».

У 1931 році вийшла 32-сторінкова брошура ген. М. Капустянського п. н. «Військове знання», в якій автор подає загальний опис тогочасного стану військової науки і технології, але не пропонує для визвольного руху конкретної стратегії, тактики і зброї. У «Сурмі» за липень 1931 року є зате вартісна стаття «Військове самонавчання», яка заключається висновком: «Нам незабаром уже треба буде звести бій за Самостійну Соборну Українську Державу. А тому то *військова підготовка* є нашим категоричним *імперативом*». У «Сурмі» за серпень-вересень 1932 року є обширна стаття п. н. «Партизанка», що зовсім нагадує структуру і тактику УПА. Це не диво, бо читачі та автори таких статтей були 10 років пізніше командирами і штабовими старшинами УПА. Дещо пізніше виходить з друку 192-сторінкова книжка п. н. «Війна й революція», в якій подається різні способи ведення збройної боротьби поневоленого народу.

У 1920-х роках військовою ділянкою нашої визвольної боротьби займалися колишні члени українських армій. У 1930-х роках ця ділянка перейшла в руки молодшого покоління, вихованого в ОУН. Особливе признання за мілітаризацію ОУН належиться групі молодших крайових старшин: Михайлові Колодзінському, Романові Шухевичу, Дмитрові Грицаєві, Олексі Гасинові, Василеві Сидорові, Зенонові Коссакові та ін. На одній нараді КЕ ОУН у 1934 р. було вирішено, що коли б поляки розпочали нову пацифікацію на Українських Землях, то ОУН творитиме оборонні повстанські відділи, а військовий референт в КЕ на ПЗУЗ, Василь Сидор, уже в 1936-37 рр. зформував військові відділи на Поліссі й Волині. У другій половині 1930-х років Військова Референтура Проводу ОУН опрацювала й розповсюдила підручник «Загальний курс військового вишколу». Підполк. М. Колодзінський опрацював у 1935-37 рр. замітну студію п. н. «Українська військова доктрина». Колодзінський підпорядкував військову ділянку політичній рації і вважав, що українська армія постане під час революційно-підпільної боротьби. Ця студія Колодзінського мала великий вплив на організаторів УПА в 1940-х роках.

В 1937 р. в Парижі вийшла вартісна праця сот. Івана Гончаренка п. н. «Нація в війні; сучасні погляди на війну». Основна теза автора: без могутньої військової сили Україна не стане державою. Гончаренко схиляється до концепції озброєння цілого народу та всенародної визвольної боротьби. Військо — це професія і мистецтво, необхідний складник державного суспільства.

У 1938 році заходами Військової Референтури Проводу ОУН вийшли дві чергові книжки-збірники на військові теми: «За збройну Україну» і «Війна і техніка». У статті «Модерна війна і наші завдання» ген. Капустянський твердить, що «наша воєнна доктрина буде по своїй істоті національно-революційною» і «ми маємо надію, навіть певність, що наші збройні змагання та революційні чини швидко притягнуть під українські стяги маси українських вояків. І ми спроможемося створити сильну армію». Все було б добре з твердженнями генерала, якщо б вороги наших ворогів поставилися прихильно до концепції Української Держави. На жаль, жодна держава не була готова творити на своїй території українську визвольну армію. Автор статті промовчує це питання, а тим самим уникає всеціло визначитися на стороні творення повстанської армії власними силами ОУН.

У другому згаданому збірнику є стаття Буруна п. н. «Воєнне значення й стратегічне положення Закарпаття». Стаття вартісна тим, що піднімає питання про ролю стратегії й геополітики в державному будівництві. Ці теми були майже ігноровані українськими політиками (за винятком полк. Коновальця).

Коли почала формуватися держава Карпатської України на пере-

ломі 1938-39 років, то знову вийшли на поверхню дві концепції творення війська: прихильники творення регулярної армії (ген. Капустянський, ген. В. Курманович, полк. Р. Сушко) стрималися від вжиття відповідних заходів, коли довідалися, що Німеччина є проти творення української держави на Закарпатті. Зате прихильники революційної концепції взялися до енергійного творення Карпатської Січі на чолі зі штабом (шеф — підполк. М. Колодзінський), що включав пор. Р. Шухевича, хор. З. Коссака, пор. О. Карачевського, пор. Г. Барабаша, пор. Ю. Лопатинського та ін. Із цього короткотривалого історичного епізоду залишився героїчний виклик ворогам шефа штабу М. Колодзінського: «В словнику українського націоналіста немає слова «капітулювати». Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна — ніколи!». Створилася леґенда про Героїв Карпатської Січі — революційного війська Крут Закарпатських.

Під впливом героїчної боротьби в обороні Карпатської України, революціонізація настроїв на Західньо-Українських Землях досягла високого напруження напередодні вибуху Другої світової війни, так що була поширена думка підняти протипольське повстання. Одначе, німецько-польська війна у вересні 1939 р. була блискавичною, а тому була змога зорганізувати лише де-не-де повстанські відділи. Революційно-повстанську акцію підготовила і нею керувала Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ, зокрема крайовий провідник Володимир Тимчій, військовий референт Дмитро Грицай і організаційний референт Володимир Гринів. 17 вересня совєтсько-російські війська рушили на ЗУЗ зі сходу. Єдиний серйозний повстанський курінь під назвою «Поліське Лозове Козацтво» було зформовано на Берестейщині з рамені КЕ ОУН на ПЗУЗ, керованої І. Скопюком і А. Закоштуєм, під командою Вовківчика і Грози. Менші відділи виступили в різних повітах Галичини.

Відновлення Української Держави і революційного війська

10 лютого 1940 р. прихильники концепції національної революції в ОУН покликали Революційний Провід ОУН, очолений Степаном Бандерою, поскільки дотеперішній Провід після загибелі полк. Євгена Коновальця (травень, 1938) відійшов від цієї концепції. Військовим референтом став сот. Роман Шухевич, який зорганізував Військовий Осередок у складі старшин: Дмитра Грицая, Олекси Гасина, Василя Сидора, Осипа Карачевського, Степана Новицького і ще кількох. Всі ці старшини були одного покоління і виховані на засадах стратегії й тактики національної революції. Військовий осередок зразу перевидав працю полк. М. Колодзінського «Українська воєнна доктрина», у вступі до якої видавці підкреслюють, що вони розуміють ролю війська як нерозривної частини всієї боротьби за УССД.

У грудні 1940 р. РП ОУН видав Маніфест, в якому читаємо: «Тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної Революції та *збройних повстань* всіх поневолених народів здобудемо Українську Державу та визволимо поневолені Москвою народи».

У квітні 1941 року відбувся Другий Великий Збір ОУН (перший мав назву «конґрес»). На ньому схвалено наступні Постанови: «1. Для здійснення своїх цілей ОУН організує й вишколює *власну військову силу*. 2.Завдання військової сили ОУН є: а) зорганізувати й перевести збройну боротьбу ОУН за перемогу Української Національної Революції й здобуття Української Держави; б) бути ядром Української Армії в Українській Державі... 4. Завдання Військового Штабу й військових осередків ОУН в часі зриву є зорганізувати збройну силу Революції та керувати військовими акціями на землях. 5. У збройному зриві ОУН організує й веде до боротьби всіх українців без огляду на їх політичні переконання...» І далі: «8. Ввесь порив великих ідей українського націоналізму та вся сила динаміки Української Революції знайде своє втілення в українській *революційній армії*, яка постане в боротьбі цілого *озброєного народу*, дасть йому силу й перемогу та понесе ідеї Української Революції — свободи народам — поза межі Рідної Землі». Це нарис повстанської народної армії, а не регулярної державної армії.

Зразу після Другого ВЗ ОУН розширено Військовий Осередок у Крайовий Військовий Штаб, що його очолив сот. Дмитро Грицай. КВШ зумів почерез свої зв'язки з деякими німецькими старшинами, які протиставилися расистській політиці Адольфа Гітлера, вишколити й озброїти два відділи (по 400 людей) під загальною назвою Дружини Українських Націоналістів. Всі старшини і вояки ДУН склали присягу на вірність Україні й ОУН.

Рівночасно Крайовий Провід на ЗУЗ, себто під російською окупацією, під керівництвом Івана Климова приготовляв військові кадри. Військовим референтом там був пор. Василь Сидор.

22 червня 1941 р. розпочалася німецько-російська війна. Провід ОУН був рішений реалізувати заповідь полк. Є. Коновальця ще з 1929 р.: «Ми маємо до вибору: або бути творцями, або жертвами історії». Провід пішов шляхом творення історії. На теренах під російською займанщиною до збройної боротьби виступило біля десяти тисяч боєвиків ОУН, які визволили кілька місцевостей, роззброїли кілька відділів Червоної Армії, здобули запаси зброї й амуніції. Зі заходу з німецькою армією вирушили два відділи ДУН під командою майора Є. Побігущого і сот. Р. Шухевича.

30 червня проголошено відновлення Української Держави з ініціятиви ОУН під проводом Степана Бандери. Зформовано Українське Державне Правління, головою якого став Ярослав Стецько.

До УДП увійшли ген. Всеволод Петрів — міністер військових справ, сот. Р. Шухевич і пор. Олекса Гасин — державні секретарі в міністерстві військових справ. КВШ при Проводі ОУН не став головним штабом при міністерстві військових справ, бо показалося, що німці є проти творення української держави. Тому КВШ залишився у підпіллі при Проводі ОУН. В узгідненні з міністерством військових справ в УДП, КВШ зорганізував у Мостах Великих на Львівщині підпільну старшинську школу під керівництвом сот. Б. Грицая і три підстаршинські школи — в Поморянах під кер. пор. В. Івахова, в Рівному під керівництвом полк. Л. Ступницького і біля Радехова під кер. пор. Осипа Карачевського. Ще була зорганізована військова школа з наказу ОУН у Луцьку під кер. пор. Вірлика, яку перемінено після знищення німцями української держави у т. зв. Господарський Курінь, який весною 1943 р. перейшов до УПА. Полк. Л. Ступницький зорганізував у Рівному явний полк п. н. «Холодний Яр», що пізніше також включився до УПА.

Із мобілізованих кадрів ОУН до збройної боротьби з большевиками зформовано Українську Народну Міліцію, підпорядковану міністерству внутрішніх справ в УДП. Їх організатором був член Проводу ОУН Іван Равлик. Ця українська державна міліція проіснувала до вересня 1941 р., коли окупаційна німецька влада заходилася підпорядковувати її своїй контролі. Згодом, у 1943 р., кілька тисяч цих міліціянтів-оунівців включилися до УПА.

Коли виявилося, що німці заходяться ліквідувати Українську Державу, команда ДУН заявила, що більше не трактуватиме німців як союзників. Вояків ДУН роззброїли, але на індивідуальній базі старшини й вояки кол. ДУН погодилися вступити до спеціяльного батальйону для поборювання большевицької партизанки на Білорусі. Там вони придбали цінний досвід у веденні партизанської боротьби.

У вересні 1941 р. відбулася в Україні Конференція Проводу ОУН, на якій схвалено директиву, щоби ціла Організація приготовлялася до повстанської війни проти німецьких окупантів, як і проти большевиків. Всією підготовкою керував КВШ при допомозі сітки військових референтів при крайових, обласних і районних проводах ОУН. Члени і симпатики ОУН були зобов'язані відбути військові курси. На початку 1942 р. зорганізовано постійну вишкільну базу в Долинщині п. н. «Школа військових кадрів ОУН «Тигри», яку перейшли тисячі людей.

Зимою 1941-42 р. крайовий провідник на ПЗУЗ Дмитро Клячківський почав переформовувати ОУН у «збройне підпілля». Його військовим референтом був Сергій Качинський. Завданням «збройного підпілля» було боронити, де можливо, населення від нападів німецьких контингентових експедицій, від польських і большевицьких банд і партизанів.

З місяця в місяць ОУН росла в силі по всій Україні. Німецький міністер Ґеббельс записав у своєму щоденнику під датою 6 березня 1942 р.: «Повстанська загроза збільшується з дня на день. Повстанці опановують цілі області, вживають терор. Національні рухи сильніші, ніж ми передбачували. Це відноситься до балтійських країн і України».

У квітні 1942 р. відбулася Друга Конференція ОУН, яка «враховує близьку можливість збройної боротьби за українську державність у слушний час», себто збройну боротьбу проти німецьких окупантів, які в той час завоювали більшість Українських Земель. «Щоб енергія народу не вилилась у партизанщину, але оформилась у широкий всенародний рух, який забезпечить повну перемогу... свою політику ми будуємо на творенні й розбудові власних революційно-політичних і військових сил». Національна Революція — це концепція тотальної «нерегулярної» війни цілого народу. Збройний чинник тісно пов'язаний з іншими родами боротьби — економічної, психологічної, культурної, пропаґандивної, соціяльної. Згідно з цією концепцією ОУН була рішена рівночасно вести двофронтову війну — проти гітлерівсько-німецьких і комуно-російських імперіялістів.

Отож ОУН почала кулями реаґувати на ворожі напади, убивства, знущання, здирства, грабунки. Стріли збройного підпілля ОУН падали все частіше. Тоді Крайовий Провідник на Північно-Західніх Землях видав доручення творити Самооборонні Кущові Відділи (СКВ) розміром роя чи чоти, зложені з місцевих людей, які хапалися за зброю, коли треба було боронити мирне беззахисне населення. Після відходу ворога члени СКВ поверталися до своїх щоденних занять. Літом і осінню 1942 р. постало безліч таких СКВ на Поліссі і Волині. На Придніпрянщині діяли окремі боївки ОУН, які винищували аґентів НКВД і Ґестапо та особливо жорстоких адміністраторів «Райхскомісаріяту Україна». На ЗУЗ в той час ще панував відносний спокій, себто окупаційна адміністрація безпосередньо поборювала лише ОУН, але супроти населення, яке в червні 1941 р. вітало німецьке військо, ще не застосовувала метод масового невільництва, помимо того, що були назначені дуже високі континґенти достави харчових продуктів і йшла систематична експлуатація земельних багатств.

На ПЗУЗ поширено військову референтуру в Проводі до розмірів КВШ. Під кінець літа 1942 р. Крайовий Провід на ПЗУЗ звернувся до Проводу ОУН з пропозицією, що відділи СКВ доцільно розширити, щоб вони могли відбивати наступи більших ворожих відділів, а то й створити мобільні збройні відділи, які можна перекидати в різні околиці, де зайде потреба дати більшу збройну допомогу місцевим СКВ. Тоді Військова Референтура в Проводі, очолена сот. Романом Шухевичем, доручила двом старшинам —

пор. В. Сидорові і пор. Юліянові Ковальському — об'їхати терен для спостереження найкращих місць, де можна би створити постійні випадові бази для військових відділів ОУН. Ці старшини об'їхали всю Північну Україну і ствердили, що на Чернігівщині і східній Житомирщині вже закорінилася большевицька партизанка. Але є ґрунт для формування повстанських баз ОУН на Рівенщині, Ковельщині, Берестейщині і західній Житомирщині.

На тій підставі Провід дав доручення почати створення відповідних випадових баз для відділів ОУН. Із ЗУЗ перенесено на ПЗУЗ групу старшин, між ними Василя Івахова і Василя Сидора. Невдовзі військовий референт на ПЗУЗ Сергій Качинський («Остап»), син священика УАПЦ, зформував у Дивинському районі на Берестейщині першу сотню революційної ОУН, яка складалася з самих поліщуків. Услід за нею в листопаді твориться в сусідній Луччині друга сотня ОУН під командою пор. Івана Перегійняка («Довбешки», «Коробики»). В околицях Колків-Степані формується третя сотня під командою хор. Яреми, а в місяці грудні зорганізовуються дальші сотні — командира Дороша в Пустомитських лісах і командира Крука на Крем'янеччині. Всі ці сотні разом із відділами СКВ підлягають Крайовому Військовому Референтові ОУН на ПЗУЗ пор. Василеві Івахову «Росові», дотеперішньому командантові підстаршинської школи ОУН у Поморянах, який прийшов на місце Качинського. При Військовій Референтурі діяв КВШ, і на тій підставі член Проводу ОУН Осип Дяків («Горновий») називає його «першим Шефом Штабу УПА». І саме ті різні військові відділи ОУН дали початок славетній пізніше Українській Повстанській Армії, що майже 15 років вела завзяту й героїчну боротьбу за волю для українського народу й відновлення УССД.

В 1947 році Українська Головна Визвольна Рада видала постанову, що формальним Днем оснування УПА треба відзначувати день 14 жовтня (1942), що співпадає із святом Покрови Божої Матері, святом запорозьких козаків. У своїй студії про УПА історик проф. Лев Шанковський твердить, що «УПА — історична конечність... це неминуча ланка в історичному ланцюгу подій, це закономірний етап у житті українського народу». Ген. Роман Шухевич, коли став головним командиром УПА, прибрав собі псевдо «Тарас Чупринка», чим хотів наголосити саме цю історичну тяглість і неминучість повстанської революційної боротьби, бо «Тарас» є ім'ям найвизначнішого українського революціонера — Тараса Шевченка, а «Чупринка» — це прізвище Григорія Чупринки, повстансько-революційного діяча початку 20-х років. У цьому контексті історичної закономірности і тяглости є той факт, що шефом штабу УПА-Північ (1943-44) був полковник Л. Ступницький, кол. командир бриґади Волинської Групи Української Повстанчої Армії у Другому Зимовому Поході, 1921 р.

Від формування перших сотень ОУН, які дали початок УПА, промине 1992 року пів століття. Із цих сотень розвинулася всенародна *армія*. Свою історичну місію УПА ще не виконала. Тому ще живі її учасники мусять допомогти зформувати тепер, у дев'ятдесятих роках, могутню українську національну військову силу, яка причиниться до побудови і закріплення Української Самостійної Соборної Держави.

Святослав ***КАРАВАНСЬКИЙ***

ЧИ БУЛА КПУ ПОЛІТИЧНОЮ ПАРТІЄЮ?

Останнім часом ряд *незалежних* (колишніх компартійних) видань в Україні публікує матеріяли, спрямовані на реабілітацію КПУ, міркуючи приблизно так: у правовій державі діяльність політичних партій можна забороняти лише через суд, усякий інший шлях заборони — це крок до необольшевизму.

Згадані міркування важко заперечити, коли йдеться про політичні партії. Щождо КПУ, то передусім треба визначити, чи можна мати її за політичну партію.

«Новолексика», винайдена і поширена в СССР, цілий ряд усталених людством термінів використала для зображення цілком протилежних понять. Так, державний контроль за діяльністю Церкви називано *свободою релігії*, диктатуру компартії — *єдністю партії і народу*, вибори без альтернативи — *найдемократичнішими виборами*, колоніяльне безправ'я — *дружбою народів*. Згідно з *новолексикою*, добирана і контрольована згори колоніяльна адміністрація в тій або тій колонії дістала назву комуністичної партії тої чи тої республіки. Прощаючись з минулим, треба критично підійти і до облудної *новолексики*.

Як свідчить історія, саме заснування КПУ відбулося не шляхом волевиявлення її членства, а шляхом наказу згори. КПУ було засновано не в Україні, а в Москві за вказівкою Леніна. Ленін же призначив і перших керівників цієї *партії* та її керівні органи. З перших днів свого створення, ця *партія* стала підривною організацією, яка, за завданням сусідньої держави, вела запеклу боротьбу проти права українського народу на самовизначення. Після ж окупації України червоними ордами КПУ стала на шлях прямого коляборантства з окупантом — комуністичною імперією. КПУ вела боротьбу проти самого українського народу, проти його законних прав, виступаючи речником та підпорою центру, який свою імперіялістичну політику убрав у шати інтернаціоналізму.

Продовж своєї історії КПУ захищала інтереси не українського народу, а імперіяльного центру, будучи головним виконавцем усіх антиукраїнських акцій, плянованих згори. Голод 20-х років, голод 32-33 рр., примусова колективізація, провокаційні антиукраїнські процеси, цькування і винищення української інтеліґенції, розгром УАПЦ, винищення своїх же однопартійців — націонал-комуністів, пляномірно проводжувана русифікація, терор і геноцид на Західній Україні, розгром УГКЦ, масові вивози населення — усе це здійснювано центром з беззастережною підтримкою КПУ. Усі ці *заходи*, спрямовані на фізичне винищення українського народу і на денаціоналізацію невинищених, КПУ здійснювала з ревністю *вірнопідданих інородців*.

КПУ не була самостійною партією, залежною від волі своїх членів, це було знаряддя в руках комуністичних божків. Сталін особисто призначав перших секретарів КПУ. Відлига Хрущова нічого не змінила у статусі КПУ. Тепер Хрущов призначав секретарів КПУ, після нього це робив Брежнєв, і так аж до Ґорбачова, який був особисто присутній на *виборах* секретаря КПУ Івашка.

Центр добирав не тільки керівників. Такому доборові підлягали усі нижчі посади в ієрархії КПУ. Це досягувано шляхом шпигування за кадрами КПУ, яке центр здійснював через КҐБ, і через другого секретаря КПУ — керівника аґентури КҐБ в КПУ.

Партійну еліту добирано роками, з неї виполювано усе здорове, демократичне, національно свідоме. На всі керівні посади призначувано осіб, які зневажливо ставились до своєї національности і запобігливо виконували усі накази згори. Колись турецькі султани творили найдобірніше військо з християнських дітей, вивезених до Туреччини і вихованих там у мусулманських традиціях. Для виховання кадрів КПУ Москві не треба було вивозити їх з України. Було створено систему виховання коляборантів на місці. Через школу, пресу, кіно, літературу, вищі освітні заклади молоді прищеплювано зневагу до рідної культури, мови, історії, а натомість навіювано переконання про вищість, унікальність, неповторність і незамінність імперіяльної культури, мови, суспільного ладу. А що не всі вихована в такому дусі ставали національними ренеґатами, то до КПУ добирано лише найбільш уражених національним нігілізмом *вихованців* у системі асиміляційного соцвиху.

Іншими словами, КПУ — це вихована з тубільного населення колоніяльна адміністрація, густо пересипана імперськими аґентами, які стежили за кожним кроком *місцевих кадрів*.

Той факт, що КПУ було створено центром не для захисту інтересів українського народу, а для захисту інтересів імперії, прекрасно розуміють навіть малописьменні громадяни СССР. Так, у листі до українців, опублікованому в газеті «Молодь України»,

анонімний «россиянин Крыма» визначив ролю КПУ в Україні у гранично стислій формі:

«Мы наберем с ваших бездарей свинопасов, и они будут пасти вас».

Саме таке нездар і згуртувала КПУ.

Малописьменний росіянин Криму і той розуміє, що в КПУ нема місця для інтеліґентної людини. Там було місце лише для сліпих виконавців волі центру, духових кастратів з партійним квитком у кишені замість колишньої *кокарди на лобі*.

Вихована на імперській культурі у самоїдському неприйнятті усього національного, ці нездари продовж 70 років помагали центрові визискувати і колонізувати Україну. Який політичний ідеал може об'єднувати членів КПУ сьогодні, коли сам генсек КПСС заявив на цілий світ, що комуністична ідея не виправдала себе? Якій же ідеї мають служити комуністи сьогодні? На мою думку, лише тій, яка *надихала* комуністичні кадри десятки попередніх років: досягнення матеріяльного добробуту коштом мільйонних мас. Тільки така ідея може гуртувати сьогодні цю, з дозволу сказати, партію.

Після воєнного розгрому націонал-соціялізму в демократичній Німеччині було заборонено націонал-соціялістичну партію, і ніхто ніколи не вважав Німеччину неправовою державою. Комуністична партія СССР і її прибудівка КПУ так само довела країну до краху, і їхня дальша діяльність і в СССР і в Україні непотрібна і шкідлива.

КПУ продовж 70 років заявила себе ворогом української державности, відвертим коляборантом центру. Дозволити КПУ сьогодні — це значить дозволити діяльність аґентури одної держави всередині іншої держави.

В Америці існує закон, згідно з яким організації, які захищають інтереси іноземних держав, а не Америки, підлягають обов'язковій реєстрації в ЦРУ. Демократична Америка з 200-літньою історією може дозволити собі такий шик: реєструвати підривні організації, а не забороняти їх. Україна ж з її кількатижневою паперовою незалежністю, на мій погляд, не може дозволити собі такої розкоші: терпіти діяльність підривних організацій, які зарекомендували себе зоологічною ворожістю до історичних прав українського народу.

Поширена в Союзі *новолексика* закріпила за імперською колоніяльною адміністрацією на Україні назву *партія*. Але КПУ не партія, а антинаціональна організація, яка перебувала на службі сусідньої держави, а всі такі організації в усіх цивілізованих країнах перебувають під забороною.

Поезія

Галина ГОРДАСЕВИЧ

ЗВІЗДА ПОЛИН

Юрієві Щербаку

Про що печалишся, душе моя?
Впаде звізда Полин —
І сполиніють води.
Впаде звізда Полин —
І стане хліб гіркий.
І чоловік, невдалий твір природи,
Вже не протягне іншому руки.
І скаже брат: — Нема у мене брата!
І скаже син: — Не знаю я вітця!
І з Каїна клеймом
І тавром Герострата
Він буде як від стада
Згублена вівця.
Я бачу: дим встає,
І чую: пил спадає,
І виє в лісі вовк,
І ворони кружать,
І мати на пожарищі ридає,
Що гарно ж сіялось —
Нема кому те жать.

Про що печалишся, душе моя?
Іще погожі дні, хоч вже на осінь йдеться,
І золотіє лист, і в небі птичий клин,
І навіть страшно думати, що десь там
Уже летить,
летить,
летить звізда Полин!

Євген ***КРИМЕНКО***

ЕКРАН ВЕСНИ

Розсипалося сонце по полях. . .
Кущі збирають сяючі кусочки,
Розвіяв вітер їх по деревах,
Пташки несуть у злотострунній гамі
І розкидають знов по небесах
Промінням виткані рясні дзвіночки,
Що в трелях гру почнуть надземних плес
І злинуть вниз та зійдуть пелюстками
В симфонії вологих побереж,
І вгору знов їх поворотний шлях. . .
На звукобарвному весни екрані
Розсипалося сонце по полях.

березень 1991

АКРОПІЛЬ

(із ювілейної прощі Тисячоліття)

Стоїть над містом чудо кам'яне. . .
Атен старинних гордощі — Акропіль,
Імперії розсиплюються в попіл,
Та царство духа час не заторкне.

Періклів задум, геніїв творіння,
Премудрих книга, олімпійський дар,
Могутня драма, вписана в каміння,
Геллади вічно незабутній чар.

Застигли в мармурі віки й хвилини:
Платон ще тут у світ ідей глядить,
Безсмертний Фідій статуї різьбить,
А Партенон заблис, немов перлина.

Мужі фасади строїли й абсиди
Й шукали слави; з гідністю богинь
Несуть стрункі жінки-каріятиди
На ніжних шиях тягарі святинь.

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

Поет Юрій Буряківець народився 26 квітня 1922 року в м. Чорнобилі. Редакція »Визвольного Шляху« щиро вітає Достойного Ювілята, співробітника нашого місячника, з 70-літтям і зичить Йому міцного здоров'я та нових творчих успіхів!

З ДИТИНСТВА

Ті болота, і снажність лугів,
Перепілоньки поклик на нивах,
Я малим пастушком полюбив, —
Вітер коням розчешував гриви.
Опадає з покорблених віт
Листя, в леті спізнілої птиці;
Ще у лузі табун мені сниться,
Він під зорями, берегом, мчить.

Чорнобиль, 41 рік.

ДУМКА

Я в чаклунські закоханий ночі,
Де жар-птицею місяць упав;
Мчаться коні, жита потолочать,
Доберуться до берега вплав.

І мені на кострични дорогах
Привижається дзенькіт копит;
Прокричить перепілка під стогом,
Де зоря, як багаття, горить.

Розметалось осипане листя,
І руїни наповнює дим;
Я радію, що в пору імлисту
Не заплямилось серце — нічим.

43 рік

ЩАСТЯ

Я прийшов сказати, що згнила
Яблуня у нас і повалилась;
На шляху, що в'ється від села,
Ти мені привиділась у білім.

В світлому, вінчальному вбранні
Із туману ти гукаєш часто:
— Йди до мене, боляче мені,
В час, коли розбито наше щастя! . .

43 рік

ПЛОДИ

Вийдеш, хустину поправиш,
В час, як стихають сади.
Яблуня нишком на трави
Зронить дозрілі плоди.

Серце захочеш розрадить,
Станеш під яблуню в ніч,
Мрія плекатиме радість,
Таїну бажаних стріч.

Мріять тобі про весілля,
Йти із вінком до води...
З яблуні в росяне зілля
Падають стиглі плоди.

44 рік.

Микола СКЕЛЯ

ЦЕРКОВНІ ДЗВОНИ

Ще пам'ятаю: біля церкви мури,
Поросли мохом, сірі, кам'яні,
Коли в зеленій квітня палітурі
За ночами всміхались ранки й дні.

Коли пливли над садом великодні
Церковні дзвони, співні, голосні,
І танули, немов іще й сьогодні
Дзвенять вони у неба вишині.

На мур, було, залазив я високий,
Де яблуня вклонялася гіллям,
І слухав дзвонів сяючі потоки,
Та був таким задивленим малям.

А десь паски бабуся сніжнобілі
Несла додому з церкви у хустках,
А дзвони все дзвеніли і дзвеніли
Й «Христос воскрес» бриніло на устах.

1946, м. Авґсбург

Наука, досліди

Ярослав ДАШКЕВИЧ

УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШОСТІ*

Своїм виступом я хочу довести до вашого відома узагальнені результати моїх етносоціологічних досліджень про національні меншості на Україні. Ці дослідження я започаткував кілька років тому. Вони вже відбилися моєю участю в дискусії у Всесоюзній етносоціологічній школі — її засідання було присвячене темі «Етносоціологія і нове мислення в національній політиці» (Львів, грудень 1989 р.) і в опублікованих тезах доповіді «Українські суспільно-політичні рухи та національні меншості», що була в програмі чергової Всесоюзної сесії, присвяченої підсумкам польських етнографічних досліджень (Алма-Ата, травень 1990 р.).

Проблематика дуже широка, і в мене є можливість зупинитися більше в тезисному пляні лише на кількох, на мою думку, важливих питаннях, а саме:

1. Джерела вивчення проблеми.
2. Чи Україна справді багатонаціональна республіка?
3. Апаратна тактика стосовно українського відродження і національних меншостей.
4. Стрижнева національна проблема України: протиріччя між корінною українською нацією і російською меншістю.

Готувався я також виступити з інших питань (наприклад, національні програми партій, кримськотатарське питання, зокрема в зв'язку з проєктами утворення «Республіки Тавриди», єврейське питання), які я досліджував уже раніше як в етносоціологічному, так і в історичному плянах. На щастя, з цих питань у нас передбачені окремі повідомлення.

Отже, за порядком.

1. Джерела вивчення проблеми.

Етносоціологічні дослідження передбачають комплексне використання всіх можливих джерел, у даному випадку всіх видів мас-медія, від преси, офіційної та «неформальної» (зокрема, преси самих національних меншостей), до телебачення та радіопередач включно; важливе джерело — програми і декларації різних партій, об'єднань, цілком зрозуміло — товариств національних

меншостей, виборчі програми груп і осіб. Дуже потрібне соціологічне анкетування, яке, в пляні етносоціології, практично майже не використовується або його результати не публікуються (у нас немає незалежних або, хоча б, напівофіційних соціологічних центрів). Етносоціологія використовує не лише інформацію, але й дезинформацію (це дуже важливо, наприклад, для висвітлення питання про апаратну тактику), тобто, поруч з вірогідними також і невірогідні джерела, які при критичному насвітленні дають дуже цікаві відомості. Весь цей комплекс джерел повинен би скласти банк даних про національні меншості України. Діяльність єдиного в Україні, умовно кажучи, наукового центру — відділу етносоціології (може, я недокладно називаю, але суть саме така) Інституту мистецтвознавства, фолкльору та етнографії АН УССР у Києві — у цьому пляні розчаровує. Банку даних у ньому немає і створення його найближчим часом не передбачається. Дуже хотілося б, щоб Центр для дослідження міжнаціональних відносин, який створюється тепер при Академії наук, пішов іншими шляхами.

Хочу присвятити кілька слів основному джерелові дезинформації про етнічні відносини в Україні — державній статистиці. Ми якось звикли до того, що заяви про фальшиву економічну статистику сприймаємо нормально — її фальшивість та підтасованість показало звичайне сучасне неприваблине життя, а заяви про фальсифікацію етнічної статистики зустрічають, особливо партапарат, шумом і гамом, як це було 29 травня у Верховній Раді УССР, коли Д. Павличко викладав свою програму. Етнічна статистика — табу. Питання про фальшування етнічної статистики не нове. Сьогодні про статистику 1926-го року говорять як про еталон порядности — тогочасні матеріяли свідчать, що фальшували (зменшували) кількість українців і білорусів у всесоюзному маштабі. Фальшування сталінської статистики з метою приховати геноцид щодо української нації — відоме. Фальшування статистики продовжується й досі, механізм цих махінацій та їхня мета теж відомі. Серйозні сиґнали про фальшування результатів перепису 1989-го року є з усіх усюдів. Контрольного джерела, очевидно, немає (сліди замітати навчилися), але існують методи демографічного прогнозування, згідно з якими кількість основної національної меншости — росіян — в Україні (за переписом 1989-го року їх нібито понад 11 млн.) завищена, принаймні, на 3,5 млн. Так що фальсифікація ведеться масово. Якщо до цього додати ще наявність криптонаціональностей — українців, євреїв, німців, поляків — що, в основному, зі страху приховують свою справжню національність і записуються росіянами, то це дає ще близько 1-1,5 млн. осіб. Це ті дані, які видають підрахунки на ЕОМ.

Важливе завдання перед Україною, якщо вона стане справді суверенною, — провести під контролем громадсько-політичних ор-

ганізацій об'єктивний всеукраїнський перепис, бо лише після такого перепису ми зможемо дізнатися про справжнє співвідношення між корінною нацією і національними меншинами.

2. *Чи Україна справді багатонаціональна республіка?*

Епітетом «багатонаціональности» особливо спритно жонґлюють апаратники різного ранґу. Кравчук налічив в Україні понад 100 національностей, Івашко лише близько 90, Кримський обком вже 110, Донецький — 116. Якщо говорити про Советський Союз у цілому, то епітет «багатонаціональний» виправданий. Справді, на території Союзу є десятки національностей, основне місце проживання яких — територія імперії. Сліпе перенесення слова «багатонаціональний» (не без задньої думки, очевидно, — про це далі) на Україну є абсолютно безпідставним.

В Україні основною і корінною нацією, по праву і згідно з історичним минулим, є українська. На право вважатися корінними на території сучасної УССР можуть фактично претендувати ще дві національності — *караїми та кримські татари*. Формування їх в нації проходило на цій території. Всі інші національності є міґрантами (хочу підкреслити, що в цей демографічний термін я не вкладаю жодного образливого відтінку) — за, правда, невірогідною статистикою, це, в першу чергу, росіяни, далі, в сторону зменшення, з тих націй, що перейшли 100-тисячну межу: євреї, румуни і молдавани (румунів і молдаван я вважаю однією національністю; можливо, їх разом на сьогодні вже більше, ніж євреїв, враховуючи панічну еміґрацію останніх), білоруси, поляки, болгари, угорці, греки. Отже, разом 8 національностей. Мабуть, до 100-тисячної межі наближаються або незабаром наблизяться кримські татари (перепис 1989 року налічує їх в Україні 44 тисячі, але це явно фальшиве число). Остаточно: 9 національних меншостей, які реально, переважно, однак (крім росіян і євреїв) лише регіонально, визначають етнічне обличчя України. Де тут багатонаціональність республіки?

Для того, щоб замаскувати, що деякі національності є міґрантами, було придумано теорії про «особливі» національності, якісь сепаратні від основного національного ядра своїх народів. Такими сепаратними національностями було проголошено болгар і греків. Я не буду торкатися цих т. зв. «теорій», їх безпідставність очевидна.

Висновок: Україна є республікою корінної української нації, поруч з якою її заселяють національні меншості, які одночасно є етнічними групами своїх націй, основне ядро яких розташоване за межами України. З якої б точки зору не підходити, про багатонаціональність (чи багатокультуровість — це західній термін, у нас всі специфічні культури були запрасовані 70-річною імперською праскою) у повсякденному розумінні не може бути й мови.

Ще одне зауваження. Як ви знаєте, у Росії відбуваються цілком протилежні консолідаційні процеси. Широко вживається термін «россіяне». Я не буду зупинятися на тому, наскільки цей термін виправданий, але консолідаційна мета його безсумнівна. В Україні ж апарат намагається роздрібнити народ республіки, порозсовувати по національних шуфлядках, висуваючи термін «багатонаціональна». Очевидно — що кому вигідно.

3. Апаратна тактика щодо українського відродження і національних меншостей.

Вибух національних конфліктів та національного невдоволення у всесоюзному маштабі захопив апарат зненацька; треба думати, частина апарату справді наївно вірила в сталінську «дружбу» народів. За перевіреним імперським (не лише специфічно російським) рецептом було застосовано принцип «дівіде ет імпера» — «поділяй і пануй». Чи цей рецепт дасть дивіденди? — треба сумніватися.

Для українського апарату розвиток подій також став досить несподіваний, хоча принцип «поділяй і пануй» застосовувався тут 50 років, і було виплекано образ внутрішнього ворога: «бандерівського бандита» з закривавленим ножем у зубах (бо в руках у нього автомат і граната). Поділяти треба було на західніх і східніх українців.

Тривожно стало, коли надії не виправдалися. Що вони не виправдовуються, стало ясно після появи перших програм і декларацій українських політичних партій та організацій. Нема сумніву, що Установчий З'їзд Руху, на якому були представники 13-ти національностей, де утворено Раду Національностей на чолі з вірменином, — став каталізатором. Реакція апарату чисто бюрократична — не вирішення національних проблем, а утворення нових бюрократичних структур: відділів національних відносин в ЦК, обкомах, облвиконкомах, комісій з національних справ та національної політики при Верховній Раді. Почалися наради на рівні ЦК, міністерств (наприклад, культури), виїзди секретарів ЦК «в поле» для «вирішення національних проблем» (наприклад, Єльченка до Одеської і Львівської областей) і т. п. Про фаховий рівень кадрів, що займаються цими питаннями, можна судити хоча б по тому, що колишній завідуючий відділом національних відносин при ЦК КПУ Шульга володіє лише однією мовою національної меншости, російською, і, шкутильгаючи, державною мовою України. І такі люди вирішують проблеми «багатонаціональної» республіки.

Якщо українські партії та інші громадсько-політичні організації (я не буду їх деталізувати, у більшості кардинальних питань, що стосуються національних меншостей, у них практично єдина платформа) висунули програму УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО

ВІДРОДЖЕННЯ, то апарат зі свого боку висунув і докладно опрацював програму АНТИУКРАЇНСЬКОГО АНТИВІДРОДЖЕННЯ.

Це дуже просто довести на прикладі формування шкали пріоритетів. В організаціях національно-визвольного спрямування:

перше і єдине — вирішення українського питання з одночасною боротьбою за рівноправність усіх національних меншостей.

В апараті триступенева драбина:

на першому щаблі — промосковський апарат плюс російська меншість;

на другому щаблі — п'ята колона з національних меншостей, тих, що хоча б частково дадуть згоду увійти до інтерфронту;

на третьому щаблі — українське населення, але тільки те, покірне.

Решта українців — внутрішній націоналістично-сепаратистський ворог.

Кілька зауважень у зв'язку з апаратною шкалою пріоритетів.

Верхівка драбини, перший щабель — дві складові частини: апарат і російська меншість. *Апарат.* Москвоцентричність київського ультраконсервативного апарату не вимагає доведення. Оскільки цей апарат явно орієнтується на Москву Ґорбачова, а не на Москву Єльцина, він з усіх сил намагається втягнути Україну в міжнаціональний конфлікт з Росією. Виходить, що не українські націоналісти штовхають український народ до конфронтації з «россіянамі», а київський москвофільський апарат. Що українській нації конфлікт з нацією російською зовсім не потрібний — це ясно, та номенклатурі це байдуже.

Щодо апарату недавно почали пропаґувати примхливу ідейку, що він, мовляв, не російський, не промосковський, а такий собі наднаціональний, ледве чи не космополітичний. Незрозуміло, на чию наївність розрахована ця ідейка — апарат же служить не китайській і не американській імперіям. . .

Друга складова частина першого щабля драбини — *російська меншість.* Якщо уважно стежити за діяльністю національних (або міжнаціональних) відділів при різних органах КПУ, адміністрації, то можна помітити одну деталь. На міжнаціональні наради, як правило, не запрощують представників російської меншости. В очах апарату російська меншість — не меншість, а панівна . . . що? Панівна етнічна верхівка. Отже, згідно з ідеологією апарату, не українська більшість має верховодити в Україні, а має тривати й на восьмому десятку літ панування неукраїнської меншости.

Для цього серед російської меншости розповсюджують різні провокаційні чутки, листівки, газетки (цим займається не лише апарат, але й його підручні, від чорносотенних монархістів до нібито «лівих» російських анархо-синдикалістів). Дві «ідеї» проби-

ваються з цього багатоголосого хору: перша — «ми державу по кусочкам собіралі, сґребалі, а теперь украінци хотят, іспользовав нас, русскіх, разорвать нашу єдіную і неделімую державу»; друга — «украінци будут резать, вот што оні делают в Западной, уже сейчас виґоняют с работи только за то, што русскіе». До цього останнього наклепу, як відомо, приклали свою руку навіть дуже високопоставлені апаратники.

Співчуваю російській меншості в Україні. Політика апарату загнала її в глухий кут і заганяє далі. Я далекий від думки, щоб усю російську меншість вважати антиукраїнською; якщо хтось твердитиме мені таке, я відверто скажу: «Брехня!». Але ми маємо справу з антиукраїнською коаліцією апарату, чиновників московських монопольних відомств, шовіністичної касти відставників, частини інтеліґенції, що найкраще почуває себе в ролі колонізаторів. Ці люди хочуть загнати усю російську меншість у становище білих Південної Африки, оточених ворожим чорним морем.

Для російської меншости склалося дуже грізне становище в усіх республіках з появою закону про вихід чи, як влучно назвали грузини, про невихід із Совєтського Союзу. Закон протиставляє панівні 10 відсотків населення дискримінованим (бо позбавленим права вирішувати свою долю) 90 відсоткам. Чи сила в 10% здатна втримати імперію — треба глибоко сумніватися. А імперська допомога, як бачимо на прикладі Закавказзя, Середньої Азії, приходить запізно. Та, правда, Москву ніколи не зворушували жертви навіть з числа власного російського народу. З іншого боку, я не певен, що російська меншість захоче бути слухняним заручником Москви. У Латвії флірт метрополії з російською, порівняно великою, меншістю не вдався.

Другий щабель — національні меншості. З їх верхівки, яку завзято бюрократизують леґальними платними посадами керівників різних товариств, намагаються створити войовничу антиукраїнську п'яту колону. «Ми за інтернаціоналізм», — лунає з рупорів апаратної пропаґанди, «але без українців», — додають вже пошепки ці ж пропаґандисти. Тепер апарат лле крокодилячі сльози над національними меншостями: «Ми не помічали, як ви страждали». Говорять ті, які насправді все помічали, бо це був їх посадовий обов'язок. Київські емісари, зустрічаючись з керівниками національних товариств, з національними громадами, всіма засобами підсилюють спротив відродженню української мови, національної символіки, лякають «українським гнобленням», хоча за 70 років маємо досвід якраз гноблення російського. Фабрикуються чутки про українські (не російські — як у Росії!) погроми, нацьковують євреїв, болгар, молдаван на українців. Апарат в значній мірі складається з людей, що національну ненависть перетворили в професію, і пропаґують цю ненависть в Криму, на Донеччині, в

Дніпропетровську, на Одещині (підтримуючи ідею т. зв. «Придністрянської республіки»), на Закарпатті.

А як же зі справедливими вимогами національних меншостей? Апарат пропонує задовольнити їх лише за ціну вступу до антиукраїнського інтерфронту; національні ж меншості вирішують їх самі, часто при сприянні українських громадсько-політичних організацій...

Третій щабель — покірне українське населення. Тут жодні вимоги не задовольняються, бо покірне населення, «верние малороссійскіе казакі», ніяких національних вимог не висуває. Одне лихо — цих покірних стає чимраз менше. Відблисків кривавого терору минулого вже не вистачає, щоб навести, як нині часто закликають, «дисципліну».

4. Стрижнева національна проблема — протиріччя між корінною українською нацією і російською меншістю.

Це не є стрижнева саме українська проблема, а проблема всього Совєтського Союзу, від вирішення якої залежить — *англійським* чи *португальським* шляхом піде розпад імперії. Від фактів ніде подітись: російська меншість в Україні — це тільки меншість, хоча й привілейована. Протягом десятиріч робилося все для того, щоб за допомогою ідей російського месіянізму, російської виключности, російського культуртреґерства, російської революційности роздмухувати великоросійський комплекс «старшого брата» (кажучи просто, російського расизму — це термін московських «Известий»), затоптуючи в болото всі інші, нібито неповноцінні нації, серед них і українську. А затоптували не ідеями, а широкомаштабним червоним терором. Сьогодні спостерігаємо крах імперського мислення і крах комплексу надповноцінности.

Незважаючи на це, апарат провокаційними методами намагається зміцнювати в російській меншості цей комплекс й одночасно прищеплювати інші стереотипи: гонимости, ворожого українського оточення, настороженої замкнутости, які, в свою чергу, сприяють виникненню захисної свідомости (південноафриканський синдром). Докази: провокаційні заклики до розправи з «москалями» в листівках нібито від імени Руху. Відповідні органи з ніг збиваються, а джерела тих закликів знайти не можуть (ще десять років тому вистачало п'яти антисовєтських листівок десь у Львові, й автора знаходили майже одразу). У серпні 1989-го року на військовому полігоні біля Раківця Львівської области військові кінооператори знімають фіктивну демонстрацію і мітинґ, де чітко виділяється гасло «Геть москалів зі Львова і з України!». Навіщо це робиться? Бо російська шовіністично підбурена меншість є тією останньою соломинкою порятунку для москвоцентричного

апарату. І він не вагатиметься — викликати українсько-російську конфронтацію чи ні, розраховуючи при першій-ліпшій нагоді на імперське збройне втручання.

Тим часом вихід є, звичайний і простий: усунути дисбаланс між панівною агресивною верхівкою і дискримінованою українською більшістю. Вся проблема вирішується, коли буде доведено до реальної рівноправности, при якій панівна нація стане просто рівноправною, а українська та всі неросійські нації піднімуться до рівня рівноправних.

Здається всі, крім КПСС і чорної сотні, вже втомилися від культивування національної ненависти. Національне питання доти не вирішиться, доки не буде ліквідовано національну експлуатацію. Криптонаціональності повинні вільно й безпечно повернутися в лоно своїх народів. В Україні постає першочергове завдання оперативної етнології: широко інформувати про тактику реакційних сил, які шляхом провокування міжетнічних конфліктів прагнуть дестабілізувати становище.

Перед нами є можливість обрати дві моделі держави в Україні:

перша — російська держава для малоросів, що ґарантує повні національні права лише «герренфолькові», з розтоптаним українським національним поступом і зруйнованим життям національних меншостей;

друга — держава українські нації, в якій українська нація виступає ґарантом рівноправности всіх національних меншостей.

Майбутнє покаже, яка модель буде здійснена.

Від Редакції:

Цікаву статтю про караїмів «Живий хозарський слід на Україні» написав сл. пам. Євген Крамар (див.: Є. Крамар. Дослідження з історії України. Торонто-Балтимор, 1984).

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЗА СЦЕНАРІЄМ «РОССІЯНИНА КРИМУ»

Колективна стаття докторів філологічних наук у «Літературній Україні» за 26.12.91 (надалі — Стаття) не може не насторожити кожного, для кого проблеми української мови це питання не зарплатні, а дилема бути чи не бути українському відродженню, бути чи не бути демократичним стосункам в усіх сферах життя незалежної України.

Статтю, підписану докторами, спрямовано насамперед проти справедливої критики на їхню адресу, а також проти преси, яка на таку критику наважується. Картина, знайома з часів тоталітаризму, першою рисою якого було придушення преси і затиск усякої критики.

Другою мішенню Статті стала редактор Т. Щітківська, яка у своїх виступах вказала на хиби третього видання українського правопису (надалі — Правопис), а також на ряд фактів у діяльності Правописної комісії, несумісних з демократичними нормами.

Я особисто не поділяю багатьох аргументів Т. Щітківської, але заразом не можу не відзначити, що у своїй критиці Правопису опонентка не порушує правил наукової дискусії: критикує Правопис, не зачіпаючи особистостей його укладачів та їхньої наукової компетентности. Проте, цього не можна сказати про Статтю докторів наук, котрі атаку на своїх опонентів почали з шельмування їх. Бо як інакше можна назвати ярлик *консерватори,* пришитий усім критикам Правопису, а також вирази *безглузді обвинувачення, неграмотні закиди, галаслива метушня у пресі?* Останній перл запозичено із славної пам'яті лексикону партійної преси. Випадковий збіг, чи успадкована душею і тілом лінія?

Докторів обурює вимога «обговорення (Правопису — С. К.) всіма членами суспільства, незалежно від їхньої філологічної компетентности». Ця фраза, а також підкреслення наукових титулів авторів Статті, мають на меті змусити читача схилитися перед філологічною компетенцією авторів і Правопису, і Статті. На жаль, ні стаття, ні правопис, розроблений *філологами найвищої кваліфікації,* цього не підтверджують. Правопис досить розкритиковано у статтях і Т. Щітківської, і кандидата педагогічних наук Г. Денисовця, і інших. Тому, щоб не повторюватись, придивімось пильніше до Статті.

В одному місці Статті автори пишуть: «. . .варто звернути увагу

не стільки на окремі питання, при розгляді яких легко потонути в *частковостях,* не побачивши головного. . .». Слово *частковості* (підкреслення моє) вжито неправильно. Хоч автори Статті винують своїх опонентів у орієнтації на російську мову, проте саме вони вжили тут російське слово «частности», яке в даному контексті українською мовою слід віддавати словом «подробиці» або «деталі». Цей ляпсус якраз і свідчить, що у процесі мислення автори — *філологи найвищої кваліфікації* — послуговуються російською мовою.

В іншому місці доктори пишуть «. . . звук . . .Ш, що *одзвінчуючись. . .* набув звучання Ж». Слово *одзвінчуватись* спиняє на собі увагу читача. Чому? Бо воно не українське, а живцем здерте з російського слова *озванчиваться,* яке має значення *набувати дзвінкости, ставати дзвінкішим, дзвінкішати.*

Російське слово *озванчиваться* утворено від прислівника *звонче.* А від якого українського слова утворено *одзвінчуватися?* Форма «дзвінче» українській мові не властива. Доктори наук породили ще одну кальку, мало дбаючи про самобутній розвиток української мови. Такі кальки змушують читача мимоволі звертатися до мови російської, аби через її посередництво зрозуміти кальковане українське слово. Яскравий приклад згубного впливу кальок на самостійний розвиток мови.

Але *філологам найвищої кваліфікації* це невтямки. Чому?

Бо всю їхню діяльність продовж останніх десятиліть було спрямовано на *злиття мов,* або кажучи просто *на каліченя і суржикування* української мови. Десь чи не всі «підписанти» Статті були у складі редакційної колегії або співробітничали в укладанні «Словника української мови АН УРСР» в 11 томах (надалі — Словник). Цей словник практично є могильником української лексики на найвищому (найкомпетентнішому!) рівні.

Словник без жодних ремарок фіксує такі *українські* слова:

ОБЩИНА,

БАНКЕТ, — як рівновартий еквівалент до БЕНКЕТ,

ВИРУЧКА,

НЕВІДВ'ЯЗНИЙ — дано без прикладів з літератури, зате широко вживане у поясненнях,

ЛИСТАТИ — у значенні гортати,

КЛЯСТИСЯ,

СТЕРЖЕНЬ,

ЧЕКАНИТИ (монети).

Цей список можна писати й писати. Зате питомі українські слова у Словнику позначено дискримінаційними ремарками:

ПРОСВІТА — згідно із словником, слово *застаріле,*

СЯГНИСТИЙ — *розмовне,* зате РОЗМАШИСТИЙ дано без жодних ремарок,

ФІҐЛЯР, ШТУКАР (у значенні ФАКІР) *розмовне*, зате ФОКУСНИК дано без ремарок,

ЗАВДОВЖКИ — *розмовне*, тобто *нелітературне*,

КОЛОБРОДИТИ — так само, зате БЕЗЧИНСТВУВАТИ без жодної ремарки.

Такі приклади подибуємо на кожній другій сторінці. Іншими словами, усю питому українську лексику Словник шельмує, заступаючи її лексикою російською, або здертою з російської.

Цілу низку уживаних клясиками слів Словник зовсім не фіксує. Наприклад, у Словнику немає таких слів:

РОЗЧАРОВАННЯ — «заборонений» наголос на О; вживав Г. Хоткевич,

МАЛЬОВАННЯ — (з наголосом на О) на відміну від малювання — дії,

СПАНСЬКА — прислівник,

КРИВОСВІДОК, КРИВОСВІДЧИТИ, зате дано ЛЖЕСВІДОК, ЛЖЕСВІДЧИТИ,

ОПРИЛЮДНЮВАТИ.

Розмір статті не дозволяє дати повну картину кастрування нашої мови, здійсненого Словником. Заразом Словник практикує такий маневр: варто письменникові оказіонально (наприклад, у листуванні) вжити російське слово, як воно моментально фіксується як норма. Наприклад: ПОВІТРЯНИЙ ПОЦІЛУНОК, ОБМОВИТИСЯ, БАЛОВСТВО, НАРЯДНИЙ.

Спотворено у Словнику і наголосову систему української мови. Наприклад, слова:

ПЕРЕ́СПІВ, СТА́РІТИ, ПЕРЕ́БІГ, ПЕРЕ́БІЖКА, у Словнику мають або подвійний наголос, або спільний з російським. Подвійний наголос служить переходом до російського: ПЕРЕ́СПІ́В, СТА́РІ́ТИ, ПЕРЕ́БІ́Г, ПЕРЕБІ́ЖКА, подвійний наголос у слові ПЕРЕБІГ дозволяє у ПЕРЕБІЖЦІ поставити російський наголос уже без подвійної комбінації.

Деякі тлумачення у Словнику просто неграмотні. Наприклад: ОЛИВ'ЯНИЙ витлумачено як олов'яний. Чи треба пояснювати, що це абсурд?

Словник збиватиме з пантелику не лише сучасників, але й прийдешні покоління. Отже, шкоду заподіяно на багато років наперед.

У цьому суржикуванні української мови велика частка праці сучасних *філологів найвищої кваліфікації*. Мені можуть сказати, що був такий час, і люди були змушені так робити. Можна з цим погоджуватися чи не погоджуватися. Але той час минув. Продовж останніх років кожен, хто вимушено чинив шкоду українській культурі і усвідомлює це, міг би висловитися і засудити минулу

мовну практику і свою в ній участь. А проте таких голосів не чути. І згадана Стаття свідчить, що *філологи найвищої кваліфікації* і далі холопствують перед мовою *старшого брата*, засмічуючи калькованою лексикою свої опуси. Крім уже наведених неграмотно вжитих слів, у Статті фігурують такі перли:

ВНИКАТИ — коли можна сказати заглиблюватися,

ОБМОВИТИСЯ — замість прохопитися (словом), проговоритися, ляпнути, пробрехатися.

ПРИ РОЗГЛЯДІ — коли стилістика вимагає ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ.

Стаття свідчить, що її автори і далі стоять на позиції *збагачення* нашої мови суржиком, як і за тоталітарних часів. Обравши своєю мішенню Т. Щитківську, *підписанти* однак не пояснюють, що дасть українській культурі зміна абетки, а також чи виправдано що-кілька-років міняти правопис, як передбачають автори і Статті й Правопису.

А саме це друге питання викликає найбільше занепокоєння. Українська мова, український правопис, українська лексикографія зазнали страшних асиміляторських впливів. І реформу українського правопису треба починати саме з ліквідації накинутих нашій мові рис. Автори ж Правопису відкладають ліквідацію русифікаторських рис на потім, мовляв, за якийсь час буде створено спільну республікансько-діяспорну комісію, яка виробить єдиний український правопис. Це кардинально хибна ідея. Це те саме, якби 24 серпня 1991 р. Верховна Рада відклала на потім проголошення Незалежности. Ми, зрештою, не знаємо, який буде дальший хід історії. Коли є нагода «відзбагатити» наш правопис від накинутих йому рис, цією нагодою не можна гребувати. Але чи може «відзбагачувати» наш правопис той, хто свого часу його якраз і «збагачував»?

У своїй статті в газеті «Освіта» 18.6.91 акад. Русанівський нічого не говорить про уніфікацію правописів України й діяспори, а намагається схилити еміграцію до прийняття розробленого під його керівництвом Правопису. Додам, що саме такий був задум КПУ, вказівки якої академік акуратно виконував аж до 27 серпня 1991 р. Задум цей неважко розкусити: змусити діяспору прийняти трохи «підукраїнізований» правопис і тим самим ліквідувати останній бастіон опору русифікаторству. Академік Русанівський діяв тоді у повній згоді з партійними настановами. Тепер же, — вперше за весь період праці над Правописом — автори Статті згадують правопис 1929 р. і про вироблення у майбутньому єдиного правопису з діяспорою. Але ця обіцянка навряд чи стане дійсністю. Гляньмо на факти з реальної точки зору.

Нехай Правопис Бурячека-Русанівського буде прийнято. Школи, газети, видавництва перейдуть на новий правопис. Ми бачимо,

який це болючий процес. Хто схоче після цього за яких 3-5-10 років знову переглядати правопис? Ніхто. Ті ж, хто сьогодні обіцяють якусь уніфікацію правописів, про це забудуть. Нема жодних ґарантій здійснення такої уніфікації в майбутньому. Щодо діяспори, то старше покоління мовознавців рік-у-рік тане, а молоде — не зможе захистити правопис 1929 р., як це зробило б старше, бо ще до створення Світової асоціяції україністів деякі діяспорні культурні діячі прийняли офіційний правопис УССР. І треба додати, що саме ці діячі дістали з ласки КПУ *зелену вулицю* до Асоціяції україністів та її керівних органів. Отже, дуже ймовірно, що коли дійде до уніфікації правописів, більшість діяспорних науковців без зайвих дебатів прийме правопис Бурячека-Русанівського.

Такий хід подій абсолютно реальний, і саме у ньому найбільша загроза.

«А що до всього цього має 'россіянин Криму'?» — може спитати читач.

На жаль, — має.

У своєму зверненні до українців «россіянин Криму», віщуючи майбутнє, писав: «Мы наберем с ваших бездарей свинопасов, и они будут пасти вас».

Це пророцтво у державному маштабі не збулося. А от у сфері мовознавства збувається.

Моволюбна громадськість України й діяспори не згодна із свавільними діями пастухів на ниві мовознавства, із зміною абетки, з відсутністю не лише громадського, але й наукового обговорення (бо обговорення у колі службовців однієї установи під головуванням шефа — це не наукове обговорення, а відомчі збори з наперед запланованою ухвалою). Громадськість не згодна і з відкладанням деяких наболілих проблем на *Миколи та й ніколи*, бо бачить у цьому замаскований саботаж національного відродження. Але ті, хто здобув собі звання, титули й посади на ниві суржикування нашої мови, хто шкодив нашій культурі продовж десятиліть, ультимативними, диктаторськими методами накидає Україні й діяспорі невдало і не до кінця переглянутий правопис, перемішує без потреби традиційну абетку, а громадськість не може цьому зарадити. Саме про таку ситуацію мріяв «россіянин Криму». І, як не прикро, а вироблені ним накреслення на мовному фронті збуваються.

Чи ж таки збудуться?

Щоб вони не збулися, потрібна широка акція громадськости і передусім організація «Комітету захисту українського правопису» з представників моволюбної громадськости й за участи письменників, журналістів, педагогів та й мовознавців, незгодних з діями

пастухів. Такий комітет, розумно керований, може спинити сценарій, розроблений «россіянином Криму».

Олекса МИШАНИЧ

НЕМОВ ЖАРИНКА ПІД ПОПЕЛОМ

В історії літератури дорадянського Закарпаття Василеві Ґренджі-Донському належить одне з провідних місць. Його активна літературна і культурно-громадська діяльність 20-30-х років сприяла національному самоусвідомленню українського населення краю. Поет, прозаїк, драматург, публіцист, журналіст, він прокладав шляхи єднання Закарпаття з Україною, вводив локальне письменство Закарпаття до загальноукраїнського літературного процесу. Багато в чому йому судилося бути першим. Його збірка поезій «Квіти з терням» (1923) була першою на Закарпатті книжкою світського автора, написаною українською літературною мовою. Він першим почав утверджувати ідею з'єднання, першим почав друкувати свої книжки на Україні. Він був редактором першого українського літературно-художнього журналу на Закарпатті «Наша земля» (1927-28).

Тривалий час ім'я В. Ґренджі-Донського було призабутим. Його критикували за «ідейні хитання» кінця 30-х років. Нині настав час, коли треба об'єктивно підійти до всього зробленого письменником, належно оцінити його внесок в український літературний процес.

Біографія В. Ґренджі-Донського типова для закарпатської інтеліґенції старшого покоління, свідоме життя якої почалося ще за часів задушливої атмосфери Австро-Угорської монархії. Народився письменник 23 квітня 1897 року в селі Волове (нині Міжгір'я) в сім'ї селянина-лісоруба. Закінчивши початкову церковно-парафіяльну школу, дванадцятилітній хлопчина починає трудове життя, працює помічником учителя-дяка, листоношею. 1915-го року заочно складає іспит за неповну середню (горожанську) школу. Восени цього ж року його мобілізують і посилають на східній фронт. Був поранений. Лікуючись у Будапешті, В. Ґренджа-Донський складає іспит за дві кляси торговельної школи. Потім знову фронт — румунський та італійський. На другому його застала вістка про розвал фронту. Солдати розходяться по домівках. Юнак їде до Будапешту, 1922-го року нелеґально переходить угорсько-чехословацький кордон і повертається додому.

На Закарпатті вже панує чеська влада. Але відкриваються школи

з українською мовою навчання, починає працювати національний театр, організовуються читальні, самоосвітні гуртки, зароджується нова література. Серед її фундаторів — В. Ґренджа-Донський.

Щоправда, він ще слабо уявляв собі шлях розвитку письменства на Закарпатті взагалі. Літературне життя на початку XX століття тут цілковито завмерло. Творчість письменників другої половини XIX століття, за влучною характеристикою І. Франка, могла бути лише прикладом, як вони, «відбившися від живої народної мови, фатально відбиваються і від живого змісту в літературі і падають в таку мертвеччину, від котрої на десять миль віє гробовим холодом». В. Ґренджа-Донський стає на інший шлях — пише народною мовою, власне, верховинським діялектом, наближаючи його до літературної мови. За ним пішли й інші автори, які починали свою діяльність, — Лука Дем'ян, Олександер Маркуш, Юлій Боршош-Кум'ятський. Вони вивели літературу Закарпаття із провінційної заскорузлости, примітивного моралізаторства, заговорили до народу його словом, почали боронити його права, свідомо розглядаючи свою творчість як частку всієї української літератури.

На початку 1923 року побачила світ перша збірка поезій В. Ґренджі-Донського *«Квіти з терням»* (Ужгород). Вступне слово до неї написав відомий галицький поет Василь Пачовський, який жив тоді на Закарпатті. Він помітив самобутній талант автора, високо оцінив чисту, мелодійну народну мову віршів, увагу до життя простого народу і передрік майбутнє поета. Провідний мотив збірки — соціяльний. Душу поета бентежить горе і нужда верховинців, які з-під влади одних панів перейшли до інших. Він створив образ русина-українця, який ще й на світ не з'явився, а його вже чекають пута, а як тільки народився, першими над колискою йому дзвеніли кайдани («Русин»). Автор картає ренеґатів-відступників, які зреклися свого народу, мови і пішли на службу чужим богам, закликає любити рідну землю, рідне слово. Вірш збірки «Моя пісня» — програмний, адже являє бажання автора: «аби мій народ став великим у своїм рідним краю!».

Боротьбі за національне самоусвідомлення, пробудження від темряви, соціяльне і національне визволення присвячений весь подальший доробок письменника. Цього ж 1923 року вийшла друга збірка поезій *«Золоті ключі»*. За народною традицією Закарпаття мало ще назву «Срібна Земля». Цей образ у 20-30-х роках підхопили і широко використовували поети. В. Ґренджа-Донський створює символічний образ золотих ключів від Срібної Землі.

Дедалі сильнішим стає звучання соціяльних мотивів. Автор ще звертається до президента республіки зі скаргою на утиски рідної мови, але вже цілком свідомо «бачить» революційне перетворення світу, вірить: «здіймем руки всі до бою — і спадуть кайдани».

1924 рік — етапний у творчій біографії В. Ґренджі-Донського. З'явилася його збірка *«Шляхом терновим»* — перша на Закарпатті книжка, написана сучасною українською літературною мовою і видана фонетичним правописом. Читачів вразили революційні заклики поета, його пристрасне слово на захист народних прав. Його захоплюють картини революційної боротьби 1918-1919 років.

Високий революційний патос збірки засвідчує соціяльну зрілість поета. Водночас зростала й художня майстерність: вірш стає досконалішим, багатшим ритмо-мелодичними і образними засобами.

Наступне видання — *«Китиця квіток»* (Ужгород, 1925) — для дітей. Поетичним словом автор намагається прищепити маленьким громадянам любов до свого — руського (до 1926 року на Закарпатті замість «український» послідовно вживали «руський») імени, слова, природи рідного краю. Написані в дусі фолкльору, чимало віршів збірки ввійшло до шкільних читанок; стало народними піснями. Вони приваблюють щирістю, безпосередністю, милозвучністю, багатством образів.

З початком 1927-го року В. Ґренджа-Донський стає редактором журналу «Наша земля», який виходив лише два роки (Ужгород 1927-28), але значно вплинув на розвиток прогресивної української літератури Закарпаття. Він мав своїм завданням «боронити інтереси працюючого люду: українських селян, робітників і нашої поступової інтеліґенції, без ріжниці партійности чи віросповідання», різко критикував політику чеської влади на Закарпатті, послідовно боровся за соціяльне і національне визволення краю.

На час роботи в журналі припадає розквіт поетичного таланту В. Ґренджі-Донського. Численні вірші, друковані на сторінках «Нашої землі» (понад 40), присвячені вражаючим картинам злиденного життя простого народу за умов тюремно-поліцейського режиму:

Пани... Тюрма...
Печаль... Журба...
Кайдани... Поліцай...
Оце мій рідний край!

(«Оце мій рідний край!»)

Такі часто вживані образи, як «тюрма», «кайдани», «сум», «неволя», «темниця», «страждання», «сльози», «журба», «голод» і т.п. — не традиційна літературщина, а тогочасні реалії. Уособлюючи в образі ґрунів-гір рідне Закарпаття, а в образі степів — Україну, він звертається до орла:

Орле сизокрилий,
Розкажи вітрам:
Щире привітання
Шлють ґруні степам.
Стань на крила вітру,

Полети на схід,
О, скажи, що гинем
Серед мук і бід. . .

(«Щире привітання. . .»)

Вірші, опубліковані журналом «Наша земля», — зразок соціяльної лірики Закарпаття 20-30-х років, складають кращу сторінку спадщини письменника.

«Тернові квіти полонин» (Харків, 1928) — перша книжка закарпатського автора, видана в Україні. Критика щиро привітала побратима, з'явилося кілька прихильних рецензій і відгуків. «Літературна газета» назвала поета «жаринкою під попелом».

Як відомо, на той час були реакційні сили на Закарпатті, які намагалися перешкодити розвитку прогресивних віянь. Їхні представники постійно паплюжили українську літературу й культуру. Особливо шалений галас вчинили вони навколо журналу «Наша земля» та його редактора. Ворожа преса поспішила заявити, мовляв, «Ґренджа-Донський із своїм суспільно-політичним органчиком продався комуністам», і «його орган служить комуністичній московській буржуазії». Такі провокаційні виступи мали певну мету — дали матеріял поліції і домогтися закриття часопису. Поет гідно відповів провокаторам: «Але дуже помиляються ті панове, що думають, що я після цього лаятиму українську владу. Україна мені рідна, мила, Україна мені дорога. . .». Однак врятувати журнал не вдалося. На початку 1929-го року поліція заборонила його.

Виснажлива праця та нерівна боротьба позначилися на дальшій творчості письменника. З початку 30-х років він помітно відійшов від активної участи у революційному русі, патос його поезії спадає. Він більше уваги приділяє минулому, збирає фолкльорно-етнографічні матеріяли. Остання довоєнна поетична збірка *«Тобі, рідний краю»* (Ужгород, 1936) — це переважно інтерпретація народних переказів та повір'їв. Він продовжує роботу над розпочатим ще 1926 року епосом «За волю Срібної Землі».

Варто згадати велику поему В. Ґренджі-Донського *«Червона скала»* (1930, друге видання 1938), присвячену історичному минулому Закарпаття. За сюжетну основу йому послужив народний переказ про Хустський замок часів ординської навали — XIII ст. Фолкльор зберіг пам'ять стосовно князя Богдана, який боронив замок. У двобою він убив свого сина-потурнака. Серце не витримало горя, і батько заподіяв собі смерть, поливши своєю кров'ю скелю Хустського замку. З тих часів її назва — Червона.

Звичайно, шукати якихось історичних реалій тут не доводиться — це витвір народної фантазії. Та поетові припала до душі не стільки історична достовірність, скільки провідна ідея — єдність земель руських у боротьбі з ворогами. Після смерти Богдана по-

сланці від різних місцевостей краю обирають своїм вождем галицького князя Лева, висловлюючи одне бажання — «Хай соединиться вся руська земля».

«Червона скала» — перший величний епічний віршовий твір, написаний на Закарпатті. Приваблює не лише захоплююча фабула, а й щирий ліризм, народнопісенна образність, широкі батальні сцени, кольоритні пейзажі. Свого часу «Червона скала» була улюбленою лектурою закарпатської шкільної молоді. Ідея оборони рідного краю від чужоземних нападників, єдности всіх українських земель звучала актуально.

Пробував В. Ґренджа-Донський свої сили також як драматург. 1925-го року вийшла перша п'єса для дітей *«Сиротина»*, яку ставили студентські драматичні гуртки. Потім з'явилося ще кілька: *«Останній бій»* (1930), де розробляється тема оборони Хустського замку від турецького війська в XVI ст., *«Сотня Мочаренка»* (1932) — змальовує події революційної боротьби 1919 року: *«Як сади зацвітуть»* (лірична п'єса-оперета, 1937).

Великий внесок зробив В. Ґренджа-Донський також на терені прози і публіцистики. Він був уже відомим поетом, коли 1925 року побачила світ його збірка *«Оповідання з Карпатських полонин»* (перевидана 1928 р., Харків), адресована шкільній молоді.

Уже як справжній майстер реалістичного оповідання виступив він на сторінках журналу «Наша земля». Надрукував цикл творів, які склали збірку *«Назустріч волі»* (Ужгород, 1928-1930), де відтворив картини революційних подій на Закарпатті 1918-1919 рр. Головна увага автора зосереджена на боротьбі закарпатської Гуцульщини з румунськими королівськими військами, які окупували південно-східню частину краю.

Теми малої прози В. Ґренджі-Донського — історична («Бунт у твердині», «На 'бабин вечір'», «Під ворожими багнетами»), викриття соціяльної несправедливости щодо селянства й міського робітництва («Там, де вовки неситі виють», «Продана дитина», «Повінь», «Ужгородський «Готель Сòлома»), висміювання місцевих перевертнів і пристосуванців («Куди вітер віє», «Попадянка», «Нещасна доля з тими українцями»), протест проти чехізації та мадяризації українського населення Закарпаття («Країна темряви, нужди, голоду й . . . чехізації»).

Серед повістей В. Ґренджі-Донського довоєнного періоду виділяються дві: «Ілько Липей» та «Петро Петрович» — власне, єдині твори більшого жанру прози на Закарпатті 20-30-х років.

Центральний персонаж повісти *«Ілько Липей — карпатський розбійник»* (Львів, 1936) — волелюбний опришок, який силою обставин стає на шлях розбою і як герой-одинак гине. Постать ця історична. Селянин з Волового. Письменник знав його ще з ди-

тинства. «Був розумний, спритний хлопець, тільки щастя в житті не мав ніколи. Розбійником зробила його доля». Автор змальовує широку картину верховинського життя початку 30-х років, з'ясовує ті обставини, які штовхнули героя на боротьбу. Ілько Липей загинув від жандармської кулі 14 вересня 1935 року. Повість написана відразу по слідах подій під впливом роману чеського письменника Івана Ольбрахта «Микола Шугай, розбійник», де змальовано таку ж долю героя-одинака з тієї ж Волівщини, лише події відбуваються на півтора десятиліття раніше. (До речі, І. Ольбрахт високо цінував літературну творчість В. Ґренджі-Донського. Листувався з ним до останніх років життя). Автор піддав різкій критиці порядки на Закарпатті, висміяв недолугу жандармерію. Місцеві власті повість заборонили, тираж книжки було сконфісковано, а її поширення переслідувалося так званим «Законом про охорону республіки».

«Петро Петрович» (Ужгород, 1937) — твір, присвячений історичному минулому краю (XIV ст.). Об'єктом зображення обрано складний період історії Угорщини і Закарпаття, коли вимерла династія Арпадовичів і з-поміж трьох претендентів на угорський престол — чеського королевича Володислава, баварського князя Оттона переміг при підтримці Папи римського Боніфація VIII неаполітанський князь Карло Роберт. Угорська шляхта відмовилася визнати нового короля, і потрібно було кілька років боротьби, аби зміцніла його влада. Проте словацькі та руські вельможі й далі не визнавали Карла Роберта, вели з ним довготривалу й вперту боротьбу, очолювану земплинсько-ужгородським наджупаном Петром Петровичем Петеньком, який шукав союзу з галицьким князем Юрієм Львовичем, закликав його сісти на угорський престол. Але той не зміг підтримати Петенька — він воював з Литвою й татарами. Тим-то і повстання закарпатських русинів було жорстоко придушене угорськими феодалами. Петро Петрович загинув 1321 року. Така історична канва повісти, хоч В. Ґренджа-Донський джерелами користувався досить вільно. Дещо запозичив з праць істориків (М. Грушевський, В. Пачовський, В. Гаджега), народних переказів. Як і «Червона скала», твір не претендував на історичну достовірність. Письменник брав якийсь напівлегендарний чи напівісторичний епізод минулого і повністю перекладав його на сучасний контекст політичної боротьби.

Події кінця 30-х років позначилися й на доробку В. Ґренджі-Донського. За складних політичних обставин він став редактором газети «Нова свобода» — органу Карпатської України. Після окупації Закарпаття угорськими військами (березень 1939 р.) потрапив до концтабору, звідки втік до Братислави, де жив до смерти — 25 листопада 1974 р.

За повоєнні роки письменник чимало зробив для розвитку

української літератури в Чехо-Словаччині, написав кілька романів, повістей, драматичних творів, багато віршів. Краще становлять збірки його вибраних творів *«Шляхом терновим»* (Пряшів, 1964). Окремими томиками у м. Пряшеві побачили світ поезії *«Місячні груні»* (1969), повість для дітей *«Петрик»* (1973), посмертна поетична книжка для дітей *«Тече потік з бережечка»* (1985). В 1972 році появилася збірка поезій «Шляхом терновим» у Києві. Лишилася також велика рукописна спадщина письменника.

Після 1945 року В. Ґренджа-Донський став одним із організаторів літературного життя українців Східньої Словаччини, почав редагувати дитячий журнал «Дзвіночок» та «Піонерську газету», але умови для його дальшої творчости склалися несприятливо: грубо і безпідставно його було звинувачено у буржуазному націоналізмі та інших «гріхах» і майже на двадцять років відсторонено від літературного процесу.

Лише з початку 60-х років він одержав можливість знову друкуватися. Ці обставини не дали можливости письменникові у розквіті творчих сил реалізувати свій великий талант. Виснажлива праця заради щоденного хліба, постійні напади недоброзичливої і необ'єктивної критики, неможливість побачити свої нові твори надрукованими — все це пригнічувало, але не вибивало пера з його рук.

Середнього росту, завжди охайно одягнений, підтягнутий, небагатослівний, весь зосереджений на своїх думках, приходив уже літній чоловік на своє робоче місце бухгальтера Братиславської кіностудії — був зразком діловитости і високого професіоналізму. Мало хто з його колеґ знав, що поряд з ними ще й письменник, який живе художніми образами, тужить за своїми Карпатами, тяжко переживає літературну самітність. Він продовжував працювати, без надії розсилав свої твори по різних видавництвах і редакціях, та все було марно, аж поки радянська і чехословацька українська літературна критика початку 60-х років не переглянула його доробок, високо оцінивши внесок у розвиток української літератури дорадянського Закарпаття.

По війні В. Ґренджа-Донський писав поезії, драматичні твори, оповідання, повісті, перекладав, доопрацьовував і редаґував тексти своїх ранніх поетичних спроб.

Його поезію пронизує туга за рідним краєм, Закарпаттям. Він намагається змалювати ті зміни, що сталися там після війни, згадує часи своєї буремної молодости і революційної боротьби 1918-19 років. Леґендою стають для нього події трагічного 1939-го року, коли українське населення Закарпаття вчинило збройний опір угорським окупантам.

Від наслідування народної пісні він поступово переходив до власних оригінальних поетичних і образних структур, наснажу-

вав вірші соціяльними мотивами, свідомо ставив своє поетичне слово на службу соціяльному і національному визволенню краю. Саме на прикладі поетичної творчости В. Ґренджі-Донського видно, як розвивався його стихійний талант, як оволодівав він лексикою сучасної української літературної мови, опановував розмаїття сучасних поетичних форм.

Останні десятиліття письменник чимало уваги приділив драматургії. Він написав цикл оригінальних драматичних поем, де опрацьовував історичні та фолкльорно-етнографічні теми, звертався до різних періодів історії Закарпаття від давнини та сучасности, намагаючись простежити традиції місцевого українського населення, зафіксувати його мітологію, звичаї, пісенну культуру, відтворити його боротьбу за єдність з усім українським народом («Скам'янілі серця», «Русалка», «Зруб», «Верховина», «Попадя», «Золоті ключі Срібної Землі», «Токаїк»).

Художня проза В. Ґренджі-Донського 50-60 років сучасному читачеві теж майже невідома. На цей час припадає кілька величних епічних полотен, де він відобразив життя українців Східньої Словаччини на різних його історичних етапах (повісті «Петрик», «Запропащені роки», «Світанок над горами»).

Вершинним є роман-хроніка *«Сини Верховини»*, над яким письменник працював останні свої роки. Задум — художнє осмислення життя Закарпаття кінця XIX століття до нових часів. Однак роботу завершив тільки над першою і початком другої книги, — оповідь доводиться до 1921 року. Перед нами постає велична панорама життя старої Верховини: побут, звичаї, вірування, клясова, національна і релігійна боротьба, прагнення до з'єднання з усім українським народом, насильна мадяризація, лихварство, картини воєнного лихоліття, пробудження політичного і культурного життя. Всі ці події проходять крізь розум і серце тих селянських синів, які усвідомили себе частиною всього українського народу і піднялися на боротьбу проти визиску чужинців, за утвердження себе як повноправного народу. Роман «Сини Верховини» є не тільки художнім автобіографічним твором, а й цінним джерелом для пізнання соціяльно-економічного, культурного життя і настроїв закарпатських українців перших десятиліть нинішнього віку.

Інтерпретував В. Ґренджа-Донський вірші словацьких (Ф. Цітовський, П. Штефанік), чеських (Г. Лішкова, Ф. Грубін) та угорських (Ш. Петефі) поетів. Особливо високої оцінки заслуговує його майстерний переклад поеми Ш. Петефі «Апостол» (1924-1944 рр.). Писав він також оповідання і нариси словацькою мовою.

Мистець залишив розлогі «Спогади», над якими працював на початку 60-х років. Цікаві вони своїм великим фактичним матеріялом, глибоким осягненням атмосфери культурного і громадського життя дорадянського Закарпаття. Вони є цінним джерелом

для розуміння творів письменника і його безпосередньої участи в становленні української літератури регіону.

Не весь доробок В. Ґренджі-Донського витримав іспит часом, та кращі його твори — поетичні, драматичні і прозові — не втратили свого ідейно-естетичного, пізнавального і виховного значення. Нині, коли ми повертаємося до джерел духовости, коли заповнюються «білі плями» й прогалини в історії української літератури, коли повертаються численні призабуті імена, — наш обов'язок дати народові духові багатства, накопичені письменниками минулих літ. Нині *можна сказати на повний голос:* В. Ґренджа-Донський — один з кращих письменників Закарпаття, доробок якого є набутком усієї національної культури.

м. Київ

(Передрук, із правописними змінами, із газ. «Друг читача», Київ, 5 червня 1991 р., стор. 4-5, ч. 23).

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Спогади

Петро ДУЖИЙ

ПРО БІЙ УПА З НІМЕЦЬКИМИ ОКУПАНТАМИ В КАРОВІ

(Спогад)

Брехлива советська пропаганда силкується «доказати», що УПА проти німців не воювала.

Великдень 1944 року мій брат Микола і я вирішили відсвяткувати в рідному селі Карові, що перед Другою світовою війною було в складі Рава-Руського повіту, а за советської окупації, спершу Белзького (Забузького), а згодом — Сокальського району. В Карові проживали наші сестри Марія і Олена, яких чекісти ще не встигли запроторити до Казахстану, де в Актюбинській області з 1940 року проживали мама й братова з двома маленькими дітьми, вивезені після арешту нашого брата Івана.

До залізничної станції Угнів ми виїхали поїздом в суботу перед Великоднем, 15 квітня. Здавалося, наша подорож відбудеться без пригод. Спокійно доїхали до Рави Руської, там пересіли на поїзд, що курсував з Ярослава до Сокаля. І раптом поїзд зупинився на станції Піддубці (тепер Піддубне). Це була передостання станція перед Угновом. Тут миттю ешелон оточили німецькі військовики. Поліцаїв, т. зв. «Банцуц», що, як правило, вешталися по залізничних станціях, не було. Озброєні автоматами військовики впадали до вагонів і перевіряли у пасажирів документи. Особливу увагу звертали на молодь. Декількох хлопців вивели із вагонів. «От, попалися, — тривожились наші серця, — буде нам зустріч з сестрами, буде Великдень!» Проте лихо минулося: мої «ліві» документи — паспорт на прізвище В'ячеслава Романовського і довідка про те, що я працівник Львівського оперного театру, — не викликали підозри. Поїзд простояв на станції майже годину і, нарешті, покотився далі.

В Карові ми знайшли пояснення німецької метушливости: тут у той сам час стаціонував курінь УПА та й у довколишніх селах Угнівщини, Белзчини, Сокальщини та в південних районах Холмщини дислокувались більші чи менші загони УПА.

Великдень приніс нам радість: нас привітали командири загонів

УПА, ми склали собі святкові побажання. Командири розповідали про ситуацію в терені. Командний склад очолював Мирослав Онишкевич (псевдоніми "Карівський", "Орест") — мій близький друг, родом з Угнова, який у наступних роках мав під своєю командою всі частини УПА, що діяли на українських землях під Польщею, тобто у так званому Закерзонському краї. Хто знав Мирослава, міг переконатися, що той командир відзначався особливими організаційними здібностями та практичним умом. Серед вояцтва користувався високою авторитетністю. У його товаристві майже завжди бував політвиховник, за фахом учитель, родом з Сокальщини. Прізвища й псевдоніму його я пригадати не можу, але знаю, що він допомагав командирові Орестові, давав йому поради, зокрема у тих випадках, коли йшлося про стосунки з місцевим населенням. Був невтомним і скрізь — як говориться — було його повно: тут між вояцтвом вирішує якісь спірні питання, там перед населенням виступає, розмовляє з підлітками, радить, що читати, інформує старших селян про політичне становище. Політвиховники були душею Армії.

Дивує й обурює кожного, коли непоінформовані автори, проживаючи по закордоннях, які — можливо — відділів УПА і на очі не бачили, тепер на сторінках солідних соціологічних та інших праць силкуються прирівнювати політвиховників УПА до червоних комісарів, до політруків червоної армії. Хай таке необґрунтоване твердження спаде на совість їх авторів, допоки вони — врешті-решт — самі, змінюючи свій погляд, не усвідомлять своєї помилки, не зрозуміють, яку кривду вчинили світлій пам'яті тих безстрашних борців, що за українську національну справу життям заплатили...

Із згаданим політвиховником і порадником Мирослава Онищкевича цікаво було й поговорити. Саме він — пригадую — інформував, що німецькі окупанти присутністю відділів УПА у тому районі вельми тривожились. Німці посилали у розвідку якогось місцевого фольксдойча, який, нібито, проявляючи «власну ініціятиву», «для добра стрільців», почав їх намовляти, щоб вони виявилися «мудрими» й, поминаючи своїх командирів, вступали в переговори з командирами німецьких військових частин. Він навіть назначував місця таких зустрічей і сам збирався допомагати у контактах, пропонуючи своє «фахове перекладацтво». Очевидна річ, з того нічого не вийшло, оскільки Головний Штаб УПА видав своєчасно строгий наказ, що ніхто і ні за яких умов не має права входити у переговори з німецькими наїзниками. Отой аґент німецьких військ, як хтось згодом довідався, спекулянт польського походження, що встиг «доказати» своє німецьке походження, був не лише говіркий, але й наполегливий. Він «дивувався»: «Чому ж ви — розсудливі люди — виступаєте проти німців, адже всяк, хто виступає

проти "німецьких господарів", чи хоч би в чомусь не слухається їх, той явно "сприяє большевикам" і тим самим допомагає їм у війні з "німецькими визволителями"».

Онишкевич точно притримувався інструкцій і наказів Головного Командування УПА. Протягом довгих місяців він виконував важливу службу, захищаючи наше населення перед польськими підпільними боївками. Саме в той час на північні райони Львівської області й на південну Холмщину силкувались нападати ватаги польського підпілля, спалюючи села, вбиваючи невинних людей, грабуючи їх майно. Не зважаючи на те, що в тих районах українське населення становило не менше 80-90%, польські підпільники аж ніяк не бажали помиритися з думкою, що це не їхня земля, що не їм тут господарювати. Збройні сутички з прибулими сюди з Люблинщини польськими боївками стали частими, але, як правило, кінчались для непрошених пришельців болючими поразками. Проте і по українському боці не обходилося інколи без утрат: в одній і таких сутичок на початку 1944 року поблизу Белза загинув молодший брат Мирослава Онишкевича — Тарас (псевдонім "Галайда"), довголітній політичний в'язень польських тюрем, організатор націоналістиного підпілля на Україні у 1939-1941 роках. Після відсічі польські боївкарі вже не наважувалися нападати на наші села.

Припленталось нове лихо: то тут то там появлялися озброєні грабіжники — німецькі дезертири, які намагались «промишляти». Згодом дезертирство з німецьких військових частин почало ставати частішим. Вже під кінець 1943 року траплялось, що банди дезертирів, нерідко поєднуючись з місцевими фольксдойчами, які добре володіли польською мовою, відважувалися нападати навіть на мешканців Львова в околицях Замарстинова та Кульпаркова. І таким грабіжникам відділи УПА давали відпір.

Врешті почали наскакувати й большевицькі ватаги, що називали себе ковпаківцями. Вони теж грабували й вбивали наших громадян, необґрунтовано обвинувачуючи їх у співпраці з німцями.

Місцеве населення дуже прихильно ставилося до УПА, бачило в «наших хлопцях» своїх справжніх захисників. У загонах Онишкевича було чимало місцевої молоді, а це ще додатково скріплювало дружні стосунки з місцевими мешканцями. Наведу такий приклад: із суботи на неділю (Великдень) група старших карівських селян, які в минулому служили в польській чи ще австрійській армії, запропонувала стрільцям УПА: «Ми згідні нести замість вас караульну службу вночі, даючи тим змогу вам відпочити». Стосувалося це якоїсь сотні УПА, яка ввечері прибула до Карова, подолавши велику віддаль. Селяни звернулися з такою пропозицією до самого Онишкевича. Він чемно подякував господарям,

пояснюючи, що це порушення військових приписів, і певною мірою могло б погано вплинути на дисципліну.

На сам Великдень стрільці УПА заповнили місцеву церкву, а ще більше стояло їх біля церкви, бо в церкві вже не було місця. Після свячення пасок селяни щедро вгощали бійців і командирів, це було щире й правдиве братання. Пополудні співали великодні та веснянкові пісні. Біля будинку читальні «Просвіти» зібралося багато вояків, серед них чимало учасників національних загонів. В одному курені була окрема чота азербайджанців. Вони вже трохи навчилися розмовляти по-українськи. Діставши десь гармонію, почали вигравати свої азербайджанські мелодії і завели в читальні гарячі танці. У нас не прийнято витанцьовувати на Великдень, але азербайджанцям це дозволялося і вони викриками радости заповнювали залю читальні. Люди придивлялися тим танцям, а вояки-союзники веселилися.

Штаб частин УПА розмістився у фільварку, де на той час нікого не було. Той фільварок — віддалений на яких 2 км від села, розкинений на краю лісу — звався Корчунок, але польські поміщики, можливо в честь якоїсь Ванди, перейменували його на «Вандзін». В 1941-1942 роках німці поставили управителем того маєтку якогось москаля, що звався Шеремета. Це був большовик-чекіст, що нібито мав видати німцям якісь великі таємниці та із-за того користувався у них безмежним довір'ям. Той тип мав при собі гайдуків з числа полонених. До місцевого населення відносився крайньо вороже, часто викликав німецьку поліцію, щоб з її допомогою «наводити порядок». Врешті виявилося, що той запопадливий «німецький служака» був агентом Москви, підтримував з нею зв'язки. Одного разу німці запеленґували його радіостанцію, наскочили на фільварок і доценту розгромили той замаскований большевицький пункт.

Навесні 1944 року в Корчунку отаборився штаб частин УПА. В понеділок після Томиної неділі, 24 квітня, рано-вранці карівці почули якийсь підозрілий гул. Це вирушила німецька військова частина з Рави Руської. Спереду їхали броневики. Охоронні відділи УПА «привітали» напасників шквальним вогнем. Потерпіли в першу чергу німецькі зв'язківці, що їхали на мотоциклах. Либонь почували себе вони безпечно й не ждали такого «привіту». Вчинилася метушня, мотоциклісти почали відступати. В той час цивільне населення миттю покинуло село. Всі сподівалися, що німці почнуть палити село, але того чомусь не сталося. Врешті вискочили німецькі танки. Проти них у той час в УПА зброї не було. Лише щонайшвидший відступ міг спасти вояків УПА від розгрому.

Один танк, поминувши церкву, виїхав на дорогу, яку селяни називали «гостинець», що веде до села Домашів, і відкрив вогонь. Відділи УПА і в цьому випадку застосували партизанську такти-

ку, а вона така: починати бій з ворогом лише тоді, коли це партизанам потрібно й вигідно. Партизани б'ють зненацька і миттю зникають — і шукай вітру в полі. І тут так було.

Врешті німцям на допомогу прилетіли літаки, якими нападники намагалися координувати битву. Але було запізно. Партизани надійно скрилися у поблизьких лісах.

Остання сутичка з німецькими частинами була на полях, що на схід від села і звуться «Заволі». Найбільше німці націлювалися на Корчунок, але успіху не мали: вчасно штаб і ті відділи, що там стаціонували, подалися в ліс.

Скільким жертв було з німецького боку — невідомо, німці їх підібрали. З боку УПА було 9 бійців убитих і пару десятків поранених. У полон не попав ніхто. По полудні того ж дня німці відступили до Рави Руської. Відділи УПА залишились у лісах, рахуючись з тим, що нападники можуть ще раз наступати на село.

З особливою увагою слід підкреслити те, що серед місцевого населення паніки не було. Після відступу німецьких частин люди кинулись на побоєвище. Вбитих підібрали й перенесли до читальні, повдягали в білі чистенькі сорочки й штани домашнього виробу, повкладали в домовини. До читальні прибув сільський парох Орест Сиротинський. Відправлено панахиду, співав церковний хор. Селяни поприходили до читальні, щоб віддати полеглим останню честь, вшановуючи своїх безстрашних захисників.

Наступного дня люди з довколишніх сіл прибули до Карова. Серед убитих розпізнали трьох своїх земляків і забрали, щоб поховати на своїх кладовищах. Шістьох убитих при великому здвизі народу поховали на карівському кладовищі побіч могили січових стрільців, що загинули в бою з польськими військами в січні 1919 року.

За часів сталінсько-брежневського свавілля могили січовиків і бійців УПА зрівняно з землею. В 1989 році карівці могили своїх героїв відновили. Поставлено хрести. Періодично відправляють панахиди. Старші громадяни — живі свідки подій 40-их років — радо розповідають молодшим про Українську Повстанську Армію, про національно-визвольну боротьбу народу.

М. ПІДДУБЕЦЬКА

ДЕЩО ЗАЛИШЕНОГО В ПАМ'ЯТІ
(До спогаду Петра Дужого «Про бій УПА з німецькими окупантами в Карові»)

Нещодавно пощастило мені припадково зустрінути панство Петра і Марусю Дужих зі Львова, з якими в короткій розмові ми договорилися до того, що п. Петро родом із Карова, села, яке розташоване 4 кілометри від мого родинного села Піддубець, на Угнівщині. В розмові, згадуючи про деякі події з часів дій УПА, я згадала про те, що була на похороні бійців УПА, які згинули біля Карова в бою з німцями в 1944 році. Виявилося, що саме п. Петро написав уже про це свій спогад. Зродилося велике бажання прочитати цей спогад, й тому з деякою настирливістю я випросила у п. Петра та з цікавістю уважно його прочитала.

Висновок з прочитаного був такий, що я в той час мало орієнтувалася про цілість боротьби УПА, її операції в наших околицях, її силу та про деяких уже знаних визначних старшин УПА, які керували цими операціями, — саме це п. Петро детально висвітлив у своєму спогаді. В той час ми, юнацтво, знали лише те, що нам треба було знати. Конспірація тоді мала дуже велике значення, й її треба було строго додержуватися. Злегковаживши її, можна було легко потрапити в руки ворога чи навіть заплатити життям.

Проживаючи в прикордонній полосі на теренах Угнівщини, ми, молоді, силою обставин були свідками різних подій, боїв УПА, що відбувалися в селах і найближчих лісах. У зв'язку з тим юнацтво мало досить інших важливих завдань і обов'язків, як, наприклад: збирання інформацій на місцях і передавання їх на означені пункти-зв'язки, організування санітарного виряду для поранених, харчів для сотень УПА, які видіставалися з ворожого перстеня, та багато інших доручень, не вчисляючи тут регулярного відбування організаційних сходин чи участи у деяких періодичних вишколах.

Бій частин УПА з німцями під Каровом доносився й до нашого села, й ми вже знали, що ця сутичка не пройде без жертв. Але нетерпеливо чекали на інформації. Скоро, після бою прийшла вістка, що у висліді є вбитих кілька хлопців і що в Карові їх хоронитимуть. Мені та ще трьом юначкам прийшло доручення взяти участь у похороні з вінками.

Ввечері до сіней хати хтось із хлопців приніс галузки смереки на вінки, які на рано вже були готові.

До Карова йшли ми десь біля двох годин. Минули своє село, вийшли на сіножаті, перетяли гостинець Угнів — Рава-Руська, потім битою м'якою дорогою, все під гору, дійшли до лісу, а відтак до села. Була суха погода, час від часу з-за хмар виглядало весняне сонце, скупо посилаючи на землю своє тепле проміння. Та нам це було в догоду, бо непевність ситуації в терені втомлювала нас і загрівала.

Йдучи вулицями розлогого села Карова, ми майже не зустрічали його мешканців. Аж біля Народного Дому побачили гурт людей. Хтось показав вхід до читальні. Увійшли до середини. Пронизало відчуття трагедії, ще заки побачили тіла побитих стрільців. Люди — хто з тихим плачем, хто з шепотом молитви — підходили до домовин, що стояли рядом на долівці під стіною, й прощалися з жертвами. Вони спали вже вічним сном. Крізь вікна залюбки продиралися промені весняного сонця, намагаючись ніжно торкнутися блідих спокійних облич молодих героїв і попрощатися назавжди...

Стало важко на душі... Я вийшла з залі.

Яка шкода, що не запам'ятала дальших приготувань похорону! Та пригадую вже оформлений траурний похід на цвинтар, у якому знайшлася й наша чвірка з вінками. Не бачила ні початку, ні кінця цього походу. Доносився лише спів дяка і хору — «Христос Воскрес». Видавалося, що похід на цвинтар тривав досить довго. Цвинтар села Карова, порослий кущами вишняку й ясенями, видався не надто ще вкритий весняним розмаєм. Не пригадую також розлого барвінку, що завжди вкривав могили своїм килимом. Запам'яталися майже голі віття, шум яких при переході людей до місця похоронення насторожував мене, а може, й інших, перед ймовірним повторним наступом ворога.

Почалися похоронні відправи. Не пам'ятаю, чи були прощальні промови. Стою в гущі людей і постійно наслухую, заглядаю між кущі, чи десь не закрадається лихо.

Раптом, здаля почувся шум і тріск гілляк. Мене охопив якийсь внутрішній страх. Хтось наближається чимраз ближче й ближче. Запримічую німецькі уніформи, й в цей мент, наче на фільмовій стрічці, просунулися в голові картини страшної масакри, трагедії... Поглянула навкруги... Ніхто не ворушиться, але всі, чомусь, надто спокійні, зрівноважені...

Чота з відділу УПА зформувалася біля домовин. Пронизив тишу спів, чудовий спів повстанської пісні:

Ой там під лісом, попід темним бором,
Там повстанці йдуть,
І на руках своїх могучих
Січовиків несуть.

Відлуння мелодії понеслося геть, до села, в ліс, там, де ще зали-

шилися, відступивши після бою, їхні друзі... «Спіть, хлопці, спіть, про долю України сніть...»

Цей останній епізод глибоко закарбувався в пам'яті на ціле життя, як і вперше почута повстанська пісня над могилою полеглих героїв, що нею віддали останній салют їхні друзі... Все це зв'язане з історичним періодом українського народу, що його створила, скропивши кров'ю, Українська Повстанська Армія в час Другої світової війни.

Нехай цей скромний спогад буде малим доповненням, а також нев'янучим вінцем на могилу героїв, що полягли в бою з німецьким окупантом у квітні 1944 року, недалеко села Карова.

о. Михайло ГАВРИЛІВ

ЗІРКА «ЧОРНОБИЛЬ» СВІТИТЬСЯ В НАС

(Продовження, 2)

30 вересня. 5.00. Київський вокзал. Холодно. Всі розташувались групками на пероні. Бородатий тримається окремо і дуже багато курить. Нарешті запроваджують нас у приміщення вокзалу. Тут тепліше. В буфетах можна купити бутерброди, пепсі-колу, можна сісти на вигідних лавках, що ми негайно і робимо. Час тече дуже повільно, надто повільно, щоб його терпіти. Хлопці все частіше атакують двох майорів, що нас супроводжують. Нарешті один із них сповіщає нам невеселу вістку: «Ви, хлопці, їдете в Чорнобиль!»

Після таких слів не те, що співати не хочеться, але й пепсі-кола стала гіркою. «ЧОРНОБИЛЬ» — це слово викликало тільки одне відчуття — СТРАХ!!! Кожен замикається в собі зі своїми думками, з страхом за себе, за свою дружину, дітей, за своє мабутнє... Кожен неначе б переживає свій власний реквієм. Цей гнітючий момент переходу напруження до ще більшого напруження можна вважати неначе б психологічним стресом, психозою. Особливо прикро, що це відбувається тут, на брудному київському вокзалі, а не вдома або хоча у військкоматі. Цей жаль до такого жорстокого трактування, до так званої секретности, яка насправді не є жадною секретністю, відчуває кожен. А саме тут, ой як була б потрібна заспокійлива, щира та одверта розмова принаймні такого змісту: «Дорогі хлопці, самі знаєте: сталася велика біда у нас, на нашій любій Україні, сталася не з вашої і не з нашої вини, самі знаєте, що наслідки Чорнобиля треба усувати, щоб рятувати і себе, і наступні покоління, і наших братів — східніх українців. А

тому мусимо лишити дім, жінку, сім'ю, роботу і не по своїй волі приїхати у це неприємне місце і тим самим доказати не так своє огірчення, не так свій протест, не так своє озлоблення, як скоріш усього справжню ЛЮБОВ до нашої Батьківщини, милої та любої нам, багатостраждальної України, любов до людей, що колись житимуть по нас і згадуватимуть нас незлим тихим словом. Мабуть, знаєте, що в Чорнобилі працюють не тільки українці, але й такі самі хлопці, як ви, з Прибалтики, Азії, Росії. Вони прибули нам допомагати, і саме в цьому полягає справжня дружба, бо справжній друг пізнається в біді. Напевно, серед вас є й такі, що вірять в Ісуса Христа, котрий, як, може, чули, життя своє поклав за други своя і вчив нас любити своїх ближніх. Це Він — Христос розповів притчу про милосердного самарянина, це Він — Христос обіцяє вічне життя тому, хто голодного нагодує, спраглого напоїть, нагого зодягне, подорожнього у дім прийме, хворого відвідає, в'язня посітить, можливо тепер ще додав би: *хто ближнього від радіяції врятує*. Отож не біймося небезпеки, бо добрий Господь не дасть загинути тим, що покладаються на Нього».

Мені, як священикові, прикро спостерігати душевний біль, інстинктивний страх і гіркий сум моїх товаришів. Губи самі шепочуть слова молитви: «От наглия і несподівания смерти сохрани нас, Господи!»

Майор каже, що треба чекати ще зо дві години. Беруся негайно за написання листів і поштівок знайомим та рідним, щоб принаймні знали, де буду знаходитись. Серед іншого пишу декілька листів до Західньої Німеччини і Югославії. Але чи дійдуть? Окрім цього, старанно занотовую усе почуте і побачене у маленькому блькноті. Чи багато сторінок доведеться списати?

Звучить команда сідати в електричку: «Київ — Біла Церква». Прибуваємо в обідню пору. На залізничному вокзалі дуже брудно, непривітно і малолюдно. Через пів години команда сідати у вантажівки, які везуть нас у військову частину ***, що виконує функцію бази, куди прибувають «чорнобильці». Розташовуємося під деревами біля величезного заасфальтованого пляцу, вкритого геометрично точними білими смугами. Кожен виймає свої запаси їжі і складає до спільного застеленого газетами «стола». По черзі групами підходимо і поважно та мовчазно споживаємо обід. Спільна трапеза внесла трохи розради. Бородатий дивак тримається осторонь, смалить цигарки і димує, немов фабричний комин; ніхто не відважується запросити його до товариства.

Знову лунає команда: «Строїться! Все, що не мають тридцять годов, два шаґа вперйод вийті із строя!» Декілька мужчин крокують вперед. Лунає нова команда: «Все, що мають трое і больше дітей, два шаґа вперйод, вийті із строя!» Ще декілька мужчин рушають вперед. Перевіривши їх документи, командир викрикує до

них: «Собірайте свої вещічкі і уезжайте домой!» Виявляється, що участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС можуть брати тільки чоловіки, і то віком від тридцяти до сорока п'яти років. Це, так би мовити, демографічний підхід до даної справи. Все вирахувано точно, адже ж, згідно із сучасною моделлю сім'ї, у подругів, яким поза тридцять, діти, як правило, майже не народжуються. Таким чином «радіоактивних» дітей буде менше. Усі це негайно похопили. «Кому потрібні радіоактивні діти», — зауважує хтось. «От дурний я, якби тее знав, то зафондував би собі ще одного короїда», — жартує інший. «Можеш це зробити, як повернешся», — радить йому хтось із товариства. З сумом і навіть деякою заздрістю дивляться всі на невеликий гурток, що віддаляться за браму. Їх чекає рідна хата, жінка і... троє дітей.

Тим часом проходить поблизу нас якийсь у цивільне зодягнений мужчина. Запитуємо: «Хто такий? Звідки?» Виявляється, з Чорнобиля вертає. Родом із Житомирщини. Був у Чорнобилі, працював шофером три місяці. Його обступили, наввипередки розпитують: що там, як там? Але він щось не в гуморі, та й, як бачимо, дуже додому поспішає. Каже, що у цю частину прибув тільки за цивільним одягом, який нам радить брати із собою. Працаючись, каже: «Краще воно, хлопці, у цей Чорнобиль не попадать. Но єслі потрапили, то держіться. Але ще скоро́ не помрете!»

Через деякий час гримить для всіх нова команда шикуватися і підійти до складів, щоб одержати військову форму, т. зв. «вещмешкі, бушлати і фляги». Відтак заводять нас у лазню, де переодягаємось. Пам'ятаючи пораду житомирця, більшість вирішує взяти цивільний одяг із собою в Чорнобиль. Переодягнені, не пізнаємо один одного. Колір гакі робить нас однаковими. Дуже кумедно виглядає у бушлаті, ґаліфе, чоботях і пілотці «бородатий». Він примостився на ґанку якогось складу, курить безнастанно цигарки та споглядає навколишній світ через свої круглі окуляри. Вже 14-та година, а з вчорашнього дня він нічого не мав у роті, крім своїх цигарок. Особисто мені стає дуже шкода його. Виймаю із свого мішка розчинну каву і шоколядні цукерки, а також і прихоплений з дому електрокип'ятильник. Треба тепер розщукати розетку з струмом 220 вольт, щоб закип'ятити воду. Через десять хвилин приходжу до «бородатого» і пропоную напитися гарячої кави з цукерками. Він з вдячністю погоджується. Починаємо нашу скромну трапезу і розмову. Спочатку знайомимося. Олександр Прошкін зі Львова. За фахом — кочегар, за покликанням — миротворець, за світоглядом — даосист. Нам приємно провадити бесіду на спільно відшукані теми, а саме: філософії і літератури. Лагідно світить осіннє сонечко й приємно зігріває нашу душу. Перед нами невідомість і тривога перед радіоактивною небезпекою. Якось цілком природньо розмова торкається проблеми смер-

ти, вічности. Олександр сприймає ці речі у світлі свого даосистського світогляду, — як продовження процесу єднання людини з позабезмежним, цебто по-нашому, по-християнськи, з Богом. Що ж, приємно зустріти тут таку людину, котра хоч і по-своєму, але все ж таки вірить у непроминаючі вартості. Розмова торкається творів Раджнеша, з якими, виявляється, він теж знайомий, і про які він схвально відгукується. Я не питаю його про національність, незручно. Він розмовляє чудовою українською мовою, хоча за зовнішнім виглядом неважко здогадатись, що Сашко — єврей. Він висловлює припущення, що опинився тут з легкої руки тих, кому невигідний і він, і його група миротворців, що домагаються справжнього миру, цебто миру несоветського зразка. Він сподівається довго у Чорнобилі не затримуватись, бо в армії не служив, а військового квитка отримав по закінченні інституту. Коли він довідується про мої клопоти, то радо дає мені адресу й телефони московської групи, котра в разі потреби може мені допомогти. Деякі особи з цієї групи мені знайомі. Це ще більше зближує нас.

Тим часом нас знову шикують з тим, щоб в автолавці отримати т. зв. «суху пайку»: дві рибних і одна м'ясна консерви, трохи хліба. Відтак нас завантажують у покриті брезентом автомобілі і ми рушаємо в дорогу. Переїжджаємо селами, що в порівнянні з нашими, галицькими, виглядають біднішими і сумнішими. Тут немає мурованих двоповерхових цегляних приватних будиночків, частіше всього — це дерев'яні хатки, покриті черепицею. Із наближенням до Чорнобиля кидається у вічі ІНТЕНСИВНИЙ ПЕРЕХІД ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ ЛИСТЯ У ЖОВТИЙ. Особливо це помітно на хвойних деревах, хоч вони, як відомо, мали б бути постійно зеленими. А тут — якісь зеленкувато-коричневі. Цей феномен очевидний для всіх. І тому зміна мажорних кольорів у мінорні ще більше поглиблює тривогу. Тепер ніхто не розмовляє, ніхто не співає пісень. Забігаючи вперед скажу, що ЧОРНОБИЛЬ — ЦЕ МІСЦЕ, ДЕ НІХТО НЕ СПІВАЄ ПІСЕНЬ.

Сутеніє... В селах засвічуються вогники, а це означає, що тут ще живуть люди. Вогники мерехтять неначе б вогники нашої надії, що ми не самітні. Водії «Уралів» вмикають фари. Світло розрізує темряву й вихоплює придорожні знаки, що вміщені на прилягаючій до дороги смузі: «ПРОЇЗД ЗАБОРОНЕНИЙ». Це означає, що можна користуватись тільки асфальтованою частиною дороги. Біля 13-ї години прибуваємо в містечко ОРАНЕ, де нас дуже швиденько пересаджують в інші «Урали», і ми продовжуємо свій шлях.

Щойно о годині 20-ій прибуваємо на місце нашого теперішнього проживання — «Військова частина Т43187». Цей напис видніється на будинку поблизу воріт, біля яких зупиняються «Урали».

— Виході і заході, — командує хтось.

Минаємо контрольно-перепускний пункт (КПП) і зупиняємося

перед штабом — приземкуватим дерев'яним будиночком, що своєю довжиною нагадує барак. Неподалік штабу стоять два автомобілі марки УАЗ-469, на передньому шклі одного з них видніється перестерігаючий напис: «ОПЕРАТИВНАЯ КГБ». Бач, і воно тут!!!

Нас зустрічає симпатичний кучерявий майор — замполіт. Перш за все заспокоює, мовляв, тут нічого страшного немає. Відтак не командує, а запрошує перейтися до приміщення їдальні, в якому великі столи, табуретки, а також окреме підвищення, цебто естрада. Коли всі вже вмостились, замполіт виголошує російською мовою ось таку промову, що її законспектував і подаю тут у власному перекладі:

«Місце, в яке ви прибули, називається 136-й інженерно-будівельний полк, відомий скоріше як полк Прикарпатський. Він створений 5 травня 1986 року, тобто через тиждень після аварії на Чорнобильській АЕС. Наш полк розташований поміж селами Димарка — Мусійки — Термахівка. Наша адреса написана на поштовій скриньці поблизу наметів.

Що ж ми тут робимо? Коли б це сказати коротко: 'крутимося довкола четвертого блоку, очищуємо, 'хоронимо' — не людей, звичайно, а заражені об'єкти. Нічого страшного немає! Тепер трохи про радіяцію... Фон тут різний, залежно від місця. Подекуди два рентґени, подекуди 3.5 рентґени. Допустима доза опромінення на добу 0.5 рентґена. Вимірюванням фону займається дозиметрична служба, яку тут жартівливо називають 'хеміками'. Нещодавно в Прип'яті солдати шуміли, незадоволені були, мовляв, мало їм рентґенів пишуть. Знайшлося там декілька таких бунтівників, що інших ворохобили. Їх негайно спрямували в таке місце на роботу, де радіоактивність дійсно вища. Нічого! Заспокоїлись голубчики! Що ще можна було б сказати? Тут все налагоджено непогано. Поливалки ходять — радіоактивну пилюку змивають, санітарний перепусник обов'язково працює. Найголовніше — це не ходити туди, де не просять і де не посилають. Наприклад, поза дорогою. Коли переїжджали, мабуть, зауважили дороговкази, що забороняють зупинятись автомобілям поза асфальтованою частиною дороги. Це недаремно. Коли б навіть командир посилав вас туди, де високий ступінь радіяції, такого наказу не мусите виконувати, нехай сам іде! Не вільно теж нічого рухати. Навіть якщо б вам щось дуже сподобалося.

Випадок в одному з полків недавно стався. Солдат працював неподалік 4-го реактора, знайшов дрельку нову, імпортну, сподобалась йому, взяв із собою, привіз у частину, сховав під подушку. Спить ніч, спить другу. Ранком усі прокинулись, а він лежить, не встає. Що таке? Помер! Виявилось по обстеженні — від опромінення мозкових тканин, — на дрельці радіоактивній спав. Інший випадок. Знайшов солдат у зоні красивий портсигар. Сховав до

кишені. Через якийсь час зауважив почервоніння на стегні. Нікому нічого не говорить, до лікаря не звертається. По декількох днях — параліч ноги, і тільки у лікарні признався, що за причина цього. Ще один випадок. Одному лейтенантові сподобались імпортні консерви, з такою яскравою красивою упаковкою. Жалко йому закопувати. Привіз у частину. Це ж добре, що до свого товариша-хеміка звернувся. Той як замірив «японцем»... Що таке «японець»? Це дуже точний японський дозиметричний апарат. Отже ж, як замірив — аж стрілку зашкалило! Треба дуже боятися внутрішнього опромінення, яке можна набути через споживання заражених продуктів, фруктів. Сподобаються вам гриби, а тепер їх багато в лісі, не збирайте і не смажте. Так само рибу. Її у Прип'яті дуже багато. Не ловіть і не варіть. Радіяція — це не бактерія, котру можна окропом ошпарити і знищити. Внутрішня радіяція нічим не змивається — буде СВІТИТИ РОКАМИ!!! У нашому полку випадків внутрішнього враження нукленоїдами покищо не було.

Хочу сказати вам, що загальна норма опромінення прийнята була місяць по аварії на ЧАЕС і виносила 25 біорентґенів. Відтак була знижена до 15-ти. А тепер становить 9.5. Що це таке біорентґен? Це біологічний еквівалент рентґена. Практично це означає, що солдат за увесь час свого тут перебування може отримати саме таку дозу і не більше. Кожен з вас матиме свою персональну карту, в яку кожного дня заноситимуть отриману дозу згідно з прийнятими нормами одноразового опромінення. Коли солдат набрав 9.5 біорентґенів — звільнюємо від служби і відправляємо додому. На його місце прибуває інший.

(Питання з залі): — А що з тими, що набрали по 25 і 15 рентґенів?

(Замполіт): — Потім підійдеш, відповім. Що стосується дисципліни. Дуже раджу не мати знайомства із «кавою». Що таке «кава»? Ні, це не кофе, яке у вас там, у Львові, називають кавою. Тут — це самогон місцевої продукції. Самогоноваріння, незважаючи на боротьбу із ним, тут іще процвітає. Будьте обережні! Хто його зна, з чого тую «каву» варять? Може, із заражених плодів.

— На Новий рік відпустите?

— Думаю, що так. Думаю, що Новий рік зустрічатимете в своїй хаті. Ще одне. Ті, що мають електронні годинники, раджу їх в зону не брати — там вони обов'язково зіпсуються. Буває й таке, що механічні теж починають брехати. Тут витримують тільки антимагнітні годинники. У нашій країні такі виготовляють. Називаються вони «Командірскіе». Питаєте, де можна купити? Сам не знаю. Це ж дефіцит! Не рекомендую також курити. Краще всього зовсім покинути, принаймні на час вашого тут перебування. Раджу теж не сідати, де не є вказано. Особливо ж у зоні. Краще вже постояти тих декілька хвилин чи годин роботи, ніж потім мати ускладнення з... ви всі або майже всі жонаті мужчини, маєте жі-

нок... самі розумієте... різне може статися. Нащо, щоб жінка нарікала, а може, навіть і покинула. Листи часто додому пишіть, щоб ваші рідні не хвилювались за вас, а то бувають випадки, що мені самому доводиться писати — рідних заспокоювати. Питаєте, чи багато закопувати треба? Багато. Усе, що в тридцятикілометровій зоні знаходиться, усе будемо закопувати, усі села під злом підуть.

Хтось із залі: — Ми, переїжджаючи, бачили нові відбудовані села. Чи їх теж закопуватимуть?

— Так, їх звичайно теж. Жалко, — кажете. А що ж робити?

— А скільки кілометрів звідси до реактора?

— П'ятдесят кілометрів. До найближчої залізничної станції — п'ятнадцять.

— А як працюємо?

— Як працюємо? Закопуємо частіше всього таки на місці. Якщо є можливість, вибухівкою робимо ями, як ні, то екскаваторами, бульдозери зсувають, засуваємо землею, посипаємо пісочком. Бувають і неприємні випадки, або й трагічні. Буквально за декілька днів до вашого приїзду, один солдат з Івано-Франківської області, здається, з Рогатинського району, повісився. Наговорили йому тут різного, налякали хлопця, нерви у нього не витримали, пішов он там за їдальню, де дрова зложені, і повісився. Дуже це неприємний випадок, а для рідних трагедія. Три ганебних випадки було: перший — у лікаря в санітарній частині посилку вкрали, другий — в одного солдата сто рублів вкрали, третій — аж смішно! — костюм поцупили. У кого ж крадуть? Самі у себе. Хіба ж це личить дорослим людям? Хоча б дітей своїх стидалися! А так, у загальному, нічого страшного. Якщо хтось бажав би повіситись — нехай спочатку до мене прийде. (Сміх у залі).

Замполіт продовжує:

— Думаю, что семдісятілетіе октября достойно встретім.

І далі:

— Що стосується привілеїв, грошових винагороджень і тому подібне, можете довідатись про це з таблиці, що висить біля їдальні. На ній усе написано. Можете підійти і прочитати. Концерти у нас тут майже кожної неділі — різні ансамблі приїжджають. Кінофільми щоденно кожного вечора крутимо. Старі, правда, третьої категорії, але що ж зробимо? Кращих не дають. Бібліотека є тут у нас, з подарованих книг організована, звичайно, серед них дефіцитних не знайдете, вибачайте. Свіжі газети кожного дня надходять. А зараз чайку нап'єтесь, опісля документи оформимо, відтак спати вас укладемо, скоріше всього в ленінской комнате. Це тільки одну ніч, а потім кожен буде мати своє ліжко.

На цьому майор свою бесіду закінчує. Через деякий час розносять чай, досить таки міцний й запашний, а може, він нам тільки після дороги так смакує. Біля естради розташовується тим часом,

так би мовити, комісія «працевлаштування». За столами засіли лейтенанти, капітани і писарі. Викликають нас по черзі, розпитують, фах, сімейний стан кожного записують, домашню адресу, місце роботи й тому подібне. Надходить й моя черга. Коли запитують про фах, відповідаю:

— Спеціяльність моя, так би мовити, клясична: машиніст-оператор газифікованих котлів середнього і високого тиску, а якщо говорити популярно: кочегар, або опалювач.

— Ну що ж, будете кочегарити, на наших котлах найнижчого тиску. Такі люди нам тут дуже потрібні.

Вищеописана церемонія триває довго, бо треба ж перепустити 104 чоловіків. Десь опівночі приводять нас у згадувану замполітом кімнату, в якій підлога застелена матрацами. Власне на них і доведеться нам перевести ніч. Кожен шукає собі якесь місце. Я розташовуюся на підвищенні, а саме: на тумбі під стендом з фотографіями членів Політбюро КПСС. Бодай тепер можу переконатись, що кремлівські старці можуть бути чимось корисним і у Чорнобилі — тумба для них зроблена непогано. Хоч усі змучені, проте не скоро засинають: гомонять, діляться враженнями, деякі вже знають про свої майбутні зайняття і тому спокійні. Інші мовчазно вдивляються в стелю намету. Один чолов'яга, кремезний і високий, мов дуб, несподівано впав на коліна і почав розмашисто хреститись і шептати молитви. Всі здивовано на нього дивились, але ніхто не сміявся. Тут нікому не до сміху. Нарешті гасять світло, поступово розмови стихають, де-не-де чути могутнє хропіння. Згодом благословенний сон охоплює всіх. . .

1 жовтня. О 8-й ранку нас будять і запрошують на сніданок. Прокидаємося довго, не можемо второпати, що це довкола нас діється: якісь дивні стіни, низька стеля. На мене з партійного «іконостасу» дивляться похмурі обличчя членів Політбюро. Ніхто не вмивається, бо не знаємо, де знаходиться умивальня. Згортаємо свої матраци, кожен бере свій «вещмєшок» і виходимо на двір.

Погода напрочуд гарна. Уважно розглядаємо місцевість. Нашим очам показується мініятюрне шатрове містечко. Намети, покриті брезентом, з маленькими віконцями, стрункo розташувалися трьома рядочками по сім. Скраю довший будинок — це штаб і санітарна частина. Два довгих будинки — це офіцерські гуртожитки, а біля них хатки на колесах — це, як довідуємося, для кадровиків, цебто кадрових офіцерів. Біля лісу розташовані будинки побуту, умивальники, туалети. Найбільшими будинками тут є дві їдальні і два склади з еліпсовидними дахами. Біля них окремі приміщення для миття посуду, лазня, фотомайстерня, намет для шевців і кравців, на узбіччі лазня, а ще далі свинарник, звідки час від часу чути голосне хрюкання та писк. За офіцерськими гуртожитками видніє витяжна залізна та чорна, як ніч, труба ко-

тельні. Усі забудівлі дерев'яні. Пляц перед штабом і доріжки акуратно заасфальтовані. Всюди охайно та чисто. З південної сторони поважно споглядає на своїх сусідів зелено-коричнево-жовтий вмираючий радіоактивний ліс.

Запрошують нас заходити до їдальні. Тепер вона справляє ще приємніше враження, ніж учора. Висока еліпсовидна стеля не гнітить так, як намет, та й рівненько поставлені столи з паруючими казанками й чайниками, з залізними тарілками, на яких видніються нарізані шматочки масла і голляндського сиру запрошують насититися і відпружитися. Кожен виймає з свого рюкзака отримані іще у Білій Церкві ложки, «котелки», накривки яких моментально перетворюються в тарілки. Столи накриті на шістьох осіб. Дружно сідаємо і, побажавши один одному «смачного», беремося до роботи.

Відтак нам показують приміщення для миття посуди, що розташоване метрів тридцять від їдальні. Біля нього великі скрині для залишків їжі. У приміщенні два залізних скісних корита, по яких стікає вода у каналізацію, а над ними дві труби з краниками, з котрих тече гаряча вода. На спеціяльному місці каустична сода. Все дуже практично і оригінально. Та це приміщення надто тісне, тому негайно утворюється довга черга, що розділюється на два потоки, які рухаються собі назустріч: в одному солдати з помитим посудом, а в другому ті, що будуть його мити.

Розсідаємося на дерев'яних лавках літнього клюбу. Більшість чоловіків, забувши про попередження майора, закурили собі і починають снувати свої припущення щодо евентуального терміну перебування у цій «дірі». Побачивши якогось солдата, зупиняємо його і починаємо розпитувати. Наші питання деколи бувають такі наївно-дитячі, що він починає усміхатися. Але ж нас, новоприбулих, усе цікавить! Тим часом, до нас приходять інші солдати, т. зв. «старики» і намовляють то одного, то другого влаштуватись на їхнє місце роботи. При цьому вони довго та старанно вихвалюють свою роботу. Ми розуміємо, що вони шукають собі заміну, щоб якнайшвидше дістатися додому. Щось ніхто з наших не поспішає приставати на їх пропозиції. Покищо нічого невідомо і краще бути обережним, ніж влипнути в якусь халепу. Для мене особисто такої проблеми немає, знаю, що працюватиму кочегаром. Сидимо, чекаємо. Коли бачимо зграю собак, що до нас з лісу наближаються. Серед них великі й малі, чорні й руді, молодші й старші. Усі вони відгодовані, немов телята, веселі й довірливі, але якісь неспокійні. Лестяться біля нас, лижуть нам руки.

— Собак тут, — говорить нам «старик», — називають Радіками і Зонами, залежно від статі. «Радік» — від слова радіяція, а «Зона» — від тридцятикілометрової опроміненої ізольованої місцевости. Ось цей жовтий великий пес, як нам розповідали наші попередни-

ки, рік тому щеням був, його привезли з Чорнобиля. Бачите, які у нього мутні очі і який він неспокійний. На одному місці не всидить. Це не те, щоб характер його такий, а тому, що, мабуть, «радіків» нахватався, і скоро йому... (тут він вживає таке слово, що його не личить тут писати) ... а оці решта нічого так себе почувають. Оцей коротконогий Радік серед них всіх наймудріший — він, як потім побачите, навіть у ліс не ходить. Чому не ходить? А тому, що в лісі радіяція. Може, він відчуває що, Бог його святий зна! Він тут увесь час біля кухні крутиться, масли гризе. Що таке масли, питаєш? Це кості. До речі, ці собаки звикли до військової форми й на своїх не гавкають. А як тільки побачать кого у гражданці, негайно починають лаяти.

Нам дуже цікаво слухати оповідання цього чоловіка, який перебуває тут уже четвертий місяць і працює на кухні. Він говорить нам, що з його групи більшість вже набрала свої «радіки» біля реактора і поїхала додому.

— Я ж не поспішаю. Краще працюватиму довше, але щоб менше опромінитись. Я ще молодий і хочу пожити з своєю жінкою. Життя з радіками в ... животі — це не життя, — філософськи закінчує він.

Тим часом приходять офіцери і шикують нас, оголошують прізвище і призначення у відповідні загони. Я разом з доброю десяткою чоловіків призначений в т. зв. господарський загін з тим, щоб кочегарити. Цей «хазяйственный взвод» розташований у 18-му наметі, в якому нас уже чекають вільні ліжка. Займаю одне біля входу. Розглядаю: що воно таке цей намет усередині? Це дерев'яний будиночок, ззовні покритий брезентом, з маленькими віконцями, обтягненими прозорим пластиком. Стеля дуже низенька. Вхід-вихід з протилежних сторін намету. Біля одної з них вішаки для верхньої одежі, а біля другої полиці для посуди. Повздовж стін розміщені залізні двоповерхові ліжка, між якими тумбочки. Посередині намету грубка, стіл, на якому доміно, шахи, шашки. Нараховую 32 ліжка.

— У палатці не вільно курити, — суворо попереджують нас. — Як займеться, то горить всього дві хвилини.

Більш нічого, гідного уваги, не знаходжу і беруся до написання листів. Розкладаю речі в тумбочці, яка розрахована на двох, і виходжу на пошуки поштової скриньки. Вона знаходиться неподалік. Опускаючи листи, міркую, чи їх контролюють, чи переглядають. Треба це найближчим часом перевірити. Відтак починаю розшукувати відповідне місце для відправи Святої Літургії. Мою увагу привертає літній клюб, що, мабуть, недавно збудований, бо свіжі дошки пахнуть ще смолою і не встигли почорніти. Піднімаюсь дерев'яними сходинками і бачу дві кімнатки, чисті, охайні, в одній є навіть стіл — ідеальне місце для відправи. Вертаю до

намету за літургійними речами. Найперше посвячую воду, а відтак покроплюю нею стіл-престіл, кімнату. Вступні молитви, проскомидія. Як шкода, що молитись доведеться самотньо. Вирішую офірувати цю святу, безкровну Жертву за усіх, що у будь-який спосіб скривджені Чорнобилем, найперше за тих, що тут працюють. «БЛАГОСЛОВЕННО ЦАРСТВО ОТЦЯ І СИНА І СВЯТОГО ДУХА» — напівголосно проказую початкові слова східньої Літургії. І тут приходить думка: «Нехай буде благословенне Боже Володарство і тут ... у Чорнобилі, який є результатом людської зарозумілої мудрости і гордости». Тим часом чую, як скриплять сходинки, як хтось увіходить до кімнатки, не оглядаюсь, продовжую молитись. Захожий стоїть мовчки, слухає, тихо-тихо перебирає ногами. Згодом говорить: «Пробачте, пробачте». Виходить. Дотепер не знаю хто б це міг такий чемний бути.

По обіді заходжу в т. зв. «ленінскую комнату», яких у полку є три. У кожній кольоровий телевізор, стенди, газети на столах. В основному це військові газети: «Слава Родины» — Прикарпатського військової округи (ПРИКВО), «Ленинское знамя» — Київського військової округи. Саме вони покликані виховувати у солдатів високу політично-патріотичну, советсько-соціялістичну та інтернаціоналістично-пролетарську свідомість. Не треба хіба багато розводитись, що друкуються вони тільки російською мовою і так само, як центральна військова газета «Красная звезда», на відміну від усіх інших газет, мають гасло: «За нашу Советскую Родину!», іншими словами: будемо захищати російсько-советську імперію. З українськомовних можна тут побачити тільки дві: «Радянська Волинь», і «Радянська Україна». Газети лежать великими стосами, і на кожного солдата припадає, мабуть, не менше двохтрьох. Чому так багато? Про це не важко здогадатись, якщо взяти до уваги, що солдати їх читають не тільки в «ленінской комнате»... Як вже згадував, на стендах фотографії членів Політбюро на чолі з М. С. Ґорбачовим. На поличках брошурки, серед яких тексти промов советських та партійних політичних діячів, а також книжечки з текстами Конституцій СССР і УССР. На стінах великими буквами написані гасла, що повинні піддавати духа та заохоти чорнобильцям у їхній праці. Наприклад, таке гасло: «ЧЕРНОБЫЛЬ — ЭТО МЕСТО ПОДВИГА», а під ним фотографії солдатів, т. зв. ударників. Ці світлини висять тут ще з минулого року, бо пожовкли і вицвіли, розпізнати обличчя ударників неможливо. Так і кортить порівняти ці побляклі світлини з особами, які у свій час будуть повільно знищені радіяцією. У наметі порожньо й сумно... Тут немає ні ікон, ні Розп'яття, ні Святого Письма, що справді могли б бути у таких екстремальних умовах реальною допомогою, потіхою, розрадою, а це тим важливіше, що переважаюча більшість — християни.

О 19-ій годині вечеря. Кожен мовчки з'їдає свою порцію картопляного пюре з консервованою рибою в томаті, випиває горнятко чаю, закушуючи бутербродом. По вечері, сидячи на своєму ліжку (крісел тут немає), слухаю радіо. Якраз передають інтерв'ю Йосипа Терелі, яке він дав Григорію Панчукові у Голляндії. Голос звучить чисто, чутність чудова, заглушувачі тут не працюють. О 21.30 за київським часом радіопередача «Радіо Ватикан» — знову ж приємно послухати привітання Святішого Отця Папи Римського, яке він виголосив українською мовою до українських мирян-католиків. Російськомовну передачу ватиканського радіо до кінця не зміг послухати, бо о 22-й годині загальна перекличка, тобто перевірка наявности людей. Вона відбувається на пляцу біля штабу. Командир кожного загону, переважно у званні старшини, вичитує із зошита прізвища своїх солдат. Кожен відгукується: «Я!» Як усі загони скінчили перевірку, лунає команда: «Разойдісь!» До цього солдат не треба заохочувати. Пляц моментально порожніє. Більшість приходить до «ленінских комнат», щоб дивитись телевізійні передачі, а решта старається якнайшвидше відійти в країну снів. Я з приємністю кружляю асфальтованими доріжками, проказуючи вечірні молитви та інші монаші духовні вправи. Це справді чудово, що Господь є близько, що немає місця, де б Його не було, що можна розмовляти із Ним немов із своїм найкращим приятелем.

2 жовтня. Днювальний розбудив мене о 2-й годині, з тим, щоб я не спізнився до роботи. В приміщенні кочегарки порався вже Валерій Дудар. За національністю росіянин, але чудово володіє українською мовою. Живе у місті Вінниця. Жонатий. Має двох дітей. Його жінка, дочка баптистського пресвітера, шанує православні переконання свого чоловіка, хоч, як він розповідає, спочатку намагалися перевести його у «сектантську віру», та коли він для гумору напився і добряче «потряс» ними, їхній місіонерський запал пропав і тепер вони його не рухають. Валерій має клопоти з одержанням квартири. Працює у теплокомуненерґо, можна сказати, ми з ним колеґи за фахом. Він вже тут другий місяць і добре розуміється на роботі, яка полягає у тому, щоб принесені дрова закласти у печі і їх розпалити. Проста справа, але не в совєтській армії. Дрова — це грубезні поліна, які спочатку треба колоти тупою сокирою, бо інакшої немає, відтак, закладаючи їх, рачкувати перед печами, які розташовані при самій підлозі, відтак треба класти газети, змочені у солярці, запалити їх і старанно дмухати, щоб дрова загорілись. Тяга погана, дим вертається у низеньке приміщення і немилосердно їсть очі. Сльози течуть, коліна ниють, спина болить, обличчя пашить, горло пересихає ... Валерій кляне страшними матюками і совєтську армію, і Чорнобиль, і дрова, і все на світі... Нарешті печі розпалені. Тепер треба стежити, щоб не погасли. Тому час-од-часу треба хлюпати в топку соляркою,

яка шипить, скавулить і страшенним полум'ям бухає в приміщення. В цей момент треба якнайскорше втікати на двір. Мене дуже смішить те, що Валерій, незважаючи на клуби чорного диму, смалить сигарету. Коли я вказую йому на це, він, відмахуючись, каже: «Подихать все одно прийдеться! Єдине, що мене тут стримує, — так це більша свобода. Одпрацював свої дванадцять годин — і 48 твої. Ні у наряди ходить не треба, ні на тумбочці стоять».

— А що це таке "тумбочки"? — питаю його.

— Як це, ти не знаєш? — дивується він. — Ти в армії служив?

— Служив, у залізничних військах.

— А, чув я про ці війська. Шаражкіна кантора. Тумбочки у нас — це таких три будки, в яких стоять днювальні біля прапорів, стережуть їх.

— А для чого аж три?

— Хто його зна? Могло вистарчить однієї, а могло б взагалі не бути. Хто ж тут у ліс прийде прапор знімати, що високо висить? Але командири у нас всі мудрі, їм краще видно.

Як закипіли котли і зварилась каша, печі треба погасити, щоб котли охололи і щоб їх можна було помити. Печі гасимо звичайною водою, заливаючи нею багаття. В печах свище пара і бухає в приміщення. Треба негайно спритно вискакувати на подвір'я, щоб дихнути свіжим повітрям. По сніданку маємо годинку вільного часу, а відтак треба знову розпалювати печі, щоб готувати обід.

— Ще однією доброю стороною нашої роботи є можливість досита наїстися, — говорить Валерій. І дійсно: перед обідом він приносить великий казанок м'ясної підливи і боханець свіжого хліба. По обіді до нашої кочегарки заходить кухар, балакучий такий і жартівливий, та ще й поет-аматор. Він деклямує свої вірші, з яких більшість — це явна порнографія, але деякі більш пристійні можу навести.

Ось переклад:

У мене большая драма —
Не хожу я больше к дамам,
Водку пью, ругаюсь матом,
Вот что значит мирный атом.

А у мене страшна драма,
Я не хочу більше дамів,
П'ю горілку, кляну матом,
Ось що значить мирний атом.

Ще один вірш:

Тут водку пить — велика насолода,
Коли червінець ти за пляшку віддаєш —
Затям, якщо від радіяції не згинеш,
То від церози печінкової помреш.

На рахунок вульгарщини Сашко-даосист, з яким я по обіді перекинувся словом, сказав таке: «Мені доводилось читати книгу одного німецького дослідника-етнографа, котрий пише, що вуль-

ґаризми — це форма реалізації аґресивности озлобленої людини. Наприклад, народи із яскравішим темпераментом у своїх лайках згадують кров. Еспанці навіть влаштовують бій з биками, римляни забавлялись ґлядіяторами, грузини ріжуть сакрального барана. Північні народи, менш темпераментні, свої лайки спрямовують на органи людського тіла, ну а росіяни спеціяльно «пишаються» на увесь світ своїми матюками.

Цікавий факт, що українська мова не має вульґарних слів. Усі вони запозичені з інших мов, або, як тепер, насильно накинені «старшим братом» та прищеплені молодому поколінню. Чорнобиль — це ж не жарт. Він справжній ворог, та ще й до того невидимий. Ось і виливають солдати свою аґресивність у лайках».

З розмов я довідався іще про одну ідіому: «згорів», «догаряє». Це означає, що солдат набрав допустиму дозу опромінення — 9.5 біорентґен, а якщо не досягнув тієї норми — «догаряє». По обіді привезли свіжі газети.

Валерій попросив піти і принести найцікавіші. Прийшов я у «ленінскую комнату» і спостерігаю таку сценку. Якийсь солдат гортає газету «Правда» від 2 жовтня, де вміщена промова Ґорбачова в місті Мурманську. Трохи прочитавши, солдат, вилаявшись, каже:

— Всюди цей Ґорбачов, нема що й почитать!

— Але ж Ґорбачов хоче нам краще життя створити, — спеціяльно провокую його на розмову.

— Яке нове життя??? Ти що, із ґлузду з'їхав?! Ти почитай його виступ — і цей, і інші... самі тільки інхвінітиви.

— А що таке інфінітиви?

— Інхвінітиви! — Це... я як ще в інституті учився, то все по політекономії нам завдавали різні виступи наших деятелей читать. От я і звернув увагу на те, що вони у своїх постановленіях употребляють інхвінітиви. Наприклад: *«намечается перевиполнить* сдачу зерна государству», *«построїть* жілиє дома», *«улучшить* работу предпріятій» і тому подібна єрунда. Потім, як тільки доводилось побачить ції інхвінітиви, все ясно було: нічого кращого ждать не приходиться од наших вождів. Ґорбачов, хоч і менше, но теж інхвінітивами говорить, а тому особисто я йому не вірю.

Послухав я цього «політолога» і навіть здивувався, як то люди, що у совєтській дійсності зросли, можуть влучно своє майбутнє прогнозувати. Приніс Валерикові газети, а сам у літній клюб подався на молитву. На цей раз ніхто не перешкоджав.

По обіді вирішили ми з Валерієм почистити комини від сажі, щоб краща тяга появилася. Пішли у ліс, вирубали декілька тонких довгих берізок. Поліз Валерій на дах і заходився комин шурувати. Я тим часом знайшов кавалки залізної рури, щоб їх нарости-ти. Наш командир, на прізвище Чайка, дуже нами був задоволений,

пішов на склад і приніс нам спеціяльний одяг для чорних робіт. Розпалили печі на вечерю, і дійсно: легше стало працювати, і тяга краща появилася, і солярки менше витратили.

Повечеряли таки у приміщенні кочегарки, відтак у лазні помилися. Радіо вже не мав сили слухати. Спав, як мертвий.

3 жовтня. Субота. Вирішив розпочати переговори з замполітом щодо приміщення для відправлення Служби Божої, але, на жаль, він кудись від'їхав. Думаю, треба другу справу полагодити: відпроситись у командирів, щоб у село піти. Для цього тут треба т. зв. «увольнітельную» отримати, щоб часом патруль не прив'язався. Пішов до командира батальйону, а у нього, виявляється, блянків немає. Пообіцяв на неділю все влаштувати. До речі, як входив до штабу, то побачив напис, який мені сподобався. Гадаю, читачу, що і тобі сподобається: «Офіцер повинен бути сміливим без гарячки, швидким без поспіху, діяльним без легковажности, підлеглим без пониження, рішучим без впертости, скромним без показности».

4 жовтня. Неділя. В неділю у нашій військовій частині програма дня така сама, як і в будні. Тільки замість робіт у зоні солдати займаються прибиранням території. Команда «Подйом!» звучить, як і звичайно, о 6-й рано, але усі встають з постелі 45 хвилин пізніше, з тим, щоб якнайшвидше помитись і о 7-й бути на сніданку. Хто спізниться — буде голодним. О 7.30 розпочинаються т. зв. політзаняття, з яких усі собі кепкують, тому їх і на цей раз ніхто не проводить. Солдати мають, отже ж, трохи вільного часу, щоб підголитись, пришити свіжого комірця до гімнастьорки і т. п. Тут дуже кидається у вічі різниця поміж галичанами і волиняками чи поліщуками, бо, якщо перші стримуються навіть від дріб'язкової роботи, то останні її не цураються. О 8-й годині т. зв. розвід, під час якого солдати через своїх командирів отримують якусь роботу.

По обіді, зібравши необхідні для Служби Божої речі, іду до командира за «увольнітельной». Командир є людиною слова і дійсно дає мені посвідчення на вільний поза частиною час, аж до 22-ї години, себто до вечірньої перевірки. Розпитую бувалих хлопців, де найближче село. Виявляється, тут неподалік є село Димарка із прилягаючим хутором Рудно, вистачить ліс перейти. Погода дуже гарна, пригріває осіннє сонечко, радіоактивний ліс задумався у своїй медитації... Синички перелітають з гілки на гілку... Десь кряче ворон... Зовсім не відчувається небезпеки, і тільки де-не-де прогляне намальований білий череп з перехрещеними кістками та написом, що прикріплений до огорожі з колючих дротів: «Не подходить!!! Опасно для жизни!!!» Це т. зв. могильники, про які розповідав нам замполіт. Іду протоптаною стежиною через ліс, через галявину.

Аж ось виринає несподівано перед очима село із невеличкими

хатками, садками і запущеною огорожею, що подекуди похилилася на землю. Перша хата, що її минаю, мабуть, назавжди осиротіла, вікна зачинені та ще й дошками забиті, на дверях висить велика колодка, але не замкнена. Іду вулицею... Нікого не видко, тільки хлопчик якийсь грається біля дороги. Питаю його, де дорослі. Тут мама його виходить із хати і так швидко забирає свого синочка, що навіть не встигаю і словом з нею обмовитись. Далі крокую... Назустріч старенька бабця з паличкою шкутильгає. Перепрошую, зупиняю її і вітаюся: «Слава Ісусу Христу!»

— А драстуйте, драстуйте, — відповідає.

— Бабцю, знаєте, я із Галичини, зі Львова, недавно в армію забрали сюди, маю клопоти, бо хочу помолитись, а немає де. Чи є тут у вашому селі віруючі християни, які дозволили б помолитись?

— Єсть тут у нас одна така. Віруюча. До неї весною солдати приходили, теж віруючі. Так оце ж ви, може, до неї пошли б.

— Бабцю, а у неї ікони є, скажімо, образ Богородиці?

— Ні, ікон у неї немає.

— Бабцю, мені потрібні такі люди, у котрих ікони у хаті є, котрі самі моляться до Божої Матері.

Тим часом підходять іще дві жінки і, порадившись між собою, запроваджують мене до дуже старенької хати, з малесенькими віконцями, в якій, на їх думку, живе віруюча християнка. Заходимо, вітаємося. Тут не прийнято здоровити один одного як у нас в Галичині привітанням релігійним, християнським. «Добридень», «Драстуйте» — ось так вітаються. Знайомимося. Господиню звати Уляна Михайлівна. На моє прохання усі дружно застелюють стіл чистою та ще й льняною скатертиною. Роблять це радо і навіть з деяким поспіхом. Може, бояться, щоб я не передумав, а може із цікавости. Ставлять свічки, горнятко з водою. І дуже уважно приглядаються, як я літургійні речі розставляю. Навмисно нічого не говорю їм про Святу Літургію. Цікаво, як сприймуть її ці православні українські християнки, що ось вже з 1930-х років не чули живої богослужбової мови. Я пояснюю їм, як треба брати участь у молитві. Даю їм молитовник. І ось ми, як на перший раз, таки дружно молимося. По відправі починаємо розмову. Господиня хоче пригощати мене чаєм, але я, щоб не завдавати їй клопотів, чемно відмовляюся. Розмова продовжується. Тут хочу навести, як я її законспектував, вельми щиру і цікаву розповідь Уляни Михайлівної.

— Мені вісімдесять сім год, народилась я в 1900 году. Вже й у землі мені лежать треба. Тут народилась, у цьому ж хуторі Рудно, тут заміж пішла, тут шестеро дітей народила. Старша й наймолодша померли, а хлопці лишились, живуть, поженились. А меншеньке нехрещеним померло. Ой Господи! Я хвора була тоді, а чоловік на війні був, і так случилось. Жалко, конешно. Я вінчалася колись. А тепер тільки розписуються. Колись люди вірували в

Бога, то й добре жили. А тепер люд живе наче б під землею. Тепер усе есть. Землю машинами обробляють, і одежа есть, але люди невеселі. Тепер і у нас, і у Димарці весілля вночі справляють. Чому, питаєте? Розпорядження таке вийшло. Картошка не копана, от і напирають на людей, щоб робили, а може, щоб не видно було, як самогон п'ють. Уночі не видно ж. А хто його зна, чого так зробили. Ви питаєте, як люди тут вірять. Я знаю: ЄСТЬ ГОСПОДЬ!!! Тільки нам не дано Його бачить тут. Тепер усе щезне, все пропаде. Хіба це ж не видно? Мені про це ще моя покійна баба предсказувала. І так стається. А вона дуже набожна була, дуже молилася. Єсть Господь на світі, тільки ми не достойні Його бачить. Оце голова сельради говорить мені: «А ви Бога бачили? Його ж нема». А мені од цих слів дуже страшно стало, бо я боюсь гріха. Я й кажу йому: «А хіба він тобі, такому безбожному грішнику, показуватись буде?» Оце як лежала я в лікарні, одна хвора жінка там лікувалась і мені молитву навчила, так я дотепер її знаю.

Послухайте молитву мою,
Моє тіло лежить у гробу,
Накопайте могилу високу.
Вона травой поросте.
Посадіте червону калину,
Вона весной зацвіте.

Ми усі тут заражение люди. Заражение і опечатані. Сегодня мені матка приснилась. Ганною її звали. Як вона мені присниться, той і на добре. Оце й ви прийшли до мене. Спаси вас Господь. Матка моя мене молитви учили. На колінка ставили й учили молитись. У мене Бог довгий церковний. Що це таке, питаєте? Ну значить, молюсь довго і по-церковному. Тепер даже батюшки не ті й моляться не так, не по-нашому моляться. Комуністи вони, це ми знаємо. У церков я не ходжу, ноги мене болять. А церква у Мусійках есть. Це село таке, як на Термаховку їхать. Далеченько звідтіль. Оце Варвара Даниловна ходе у церков, молодша вона, з 1912 года. Ви говорите, що у вас люди більше віруют в Бога. Так це добре. А ви так гарно молитесь, що вам і у церков ходить не треба.

Побалакавши, прощаюся з Уляною Михайлівною і кажу: «Господь наш Ісус Христос Вас дуже любить. Він бідних завше ставив на перше місце. Оце й сьогодні Він загостив до Вас у Святій Тайні Евхаристії». Бабця тішиться, що до неї в неділю прийшли люди. Вона дарує мені на пам'ять свою фотографію і запрошує приходити ще. Варвара Данилівна випроводжає мене. Минаючи новозбудовані, але замкнені хати, питаю її, що б це мало означати. Вона пояснює:

— Оці хати минулого року построїли, щоб заохотить людей тут проживати. Але ніхто не приїжджає. Тут у нас самі старики остались. Молоді уїхали. Хто ж хоче під радіяцією жити?

По обіді прибули до нашої військової частини співаки з міста Богуслава. Їх інструментально-вокальний ансамбль називається «Бродячие артисты». Вони старалися позбутися свого обов'язку якнайскорше, усе робили поспіхом. Репертуар їх був суцільно русифікований, всього декілька українських пісень заспівали. Це, звичайно, нам, галичанам, не сподобалось, і тому аплодисменти були ріденькі.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Огляди, рецензії

Д-р Мар'ян КОВАЛЬСЬКИЙ (Dr. Maryan KOVALSKYJ)

РЕЦЕНЗІЯ

Paul Robert Magosci: Nation-Building or Nation-Destroying?: Lemkos, Poles and Ukrainians in Contemporary Poland.

(Павло Роберт Магочі: Будування чи нищення народу?: Лемки, Поляки і Українці в сучасній Польщі).

(Pawel Robert Magoczi: Budowanie czy niszczenie narodu?: Lemkowie, Polacy i Ukraincy we wspolczesnej Polsce).

1 Вступ

Крайова Управа лемків Канади звернулася до мене з просьбою про написання рецензії на реферат/статтю «Nation-Building or Nation-Destroying?: Lemkos, Poles, and Ukrainians in Contemporary Poland», виголошений д-ром П. Р. Магочі 1988 11 20 в Гонолулу на спеціяльній панелі при нагоді 20-ї Конвенції Американської Асоціяції Промощування Слов'янських Студій (AAACC). Про звернення у цій справі українців Лемківщини до мене згадувалось уже в інтерв'ю зі мною, яке було опубліковане в тижневику «Наша Мета», 34-1991, с. 2-3.

2 Порівняльна характеристика текстів

Не авторизований український переклад реферату/статті, яким також диспоную, має неправильно подане українською мовою прізвище автора: подано Магочий, а повинно бути Магочі, якщо мати на увазі англійський запис. Так само в першій частині заголовку перекладено «Націо-творення чи націо-нищення?», а можна було перекласти: «Будування чи нищення народу?»[1†], що в даному випадку є вірніше. Польський переклад заголовку є вже більш правильним, та і в ньому повинно бути: «Budowanie czy niszczenie narodu?», а не як подано «Narodu tworzenie czy niczczenie?»[2]. Імени та прізвища автора взагалі не перекладено. Всі ці завваги (ч. 1 і ч. 2) у формі поправки введено безпосередньо до заголовку рецензованого реферату/статті, щоб не було помилок і неясностей для читача рецензії, а також і автора.

На англійському тексті не зазначено, що публікований він був у: The Polish Review, vol. XXXV, n. 3, 1990, pp. 197-209. З аналізи виносок встановлено, що не є це оригінальний текст реферату, який був виголошений в 1988 році. Підтверджують це виноски чч. 5, 6, 14, 17, 19, які узуповнені

† Подані Автором цифри відносяться до порядковости порівнянь текстів.

є публікаціями з пізніших років (1989-1990). Під тим оглядом текст англійський і текст, перекладений на українську мову, є собі одинаковими. Старішим виявляється текст, перекладний на польську мову. Одначе і цей текст не є перекладом первинного, бо у виносці ч. 17 є посилання на публікацію з 1989 року. Хронологічно усі три згадані тексти мають таку послідовність: 1) польськомовний переклад (1989); 2) англійський текст (1990); 3) україномовний переклад (1990), і всі вони є предметом даної рецензії.

Вказані розбіжності у виносках, як і введення додаткових (наприклад, в англійському і українському текстах є 21, а в польському — старішому — 18) вказують без жодного сумніву на те, що автор реферату/статті про українців Лемківщини постійно узуповнює його приписами та розбудовує свій реферат. Наводить це на думку, що є це для автора не реферат/стаття, а програмний матеріял, яким він старається спопуляризувати свій погляд на українців Лемківщини безпосередньо в їхньому ж середовищі. Вказують на це додатково український і польський переклади реферату/статті.

Слід також відмітити, що таке постійне узуповнювання первинної публікації на рівні реферату чи навіть статті в науковому світі — це рідкість. Скоріше всього, має воно застосування до книжки. Та коли вже автор реферату/статті практикує такий метод, то зобов'язаний є подати читачеві під заголовком, що є це перероблений чи узуповнений реферат/стаття на базі первинного і котрий раз. Автор, одначе, цього не подає, і це є недолік 3, бо не дає читачеві змоги орієнтуватися, котрий конкретно текст він читає. Звичай подавати таку інформацію є загальноприйнятим і має застосування до книжок, а також і інших публікацій. Є неможливо, щоб автор реферату/статті не знав про цей звичай. Постає питання: чому автор цього не перестерігає?

3 Характеристика заголовку

«Nation-Building or Nation-Destroying?» («Будування чи нищення народу?») — це оригінальна назва статті зовсім іншого автора (Walker Conner), якого згадує автор реферату/статті безпосередньо у тексті, як і у виносці ч. 1. До цього первинного оригінального заголовку автор реферату/статті додав: «Lemkos, Poles, and Ukrainians in Contemporary Poland». Назва статті В. Коннера є одначе його авторською власністю і тому використання її автором рецензованого реферату/статті є порушенням авторського права його попередника[4] і одночасно плагіятом[5], якщо дійшло до того самовільно. Очевидно, що якщо автор реферату/статті діє так у порозумінні з В. Коннером і на використання назви його статті має від В. Коннера письмову згоду з датою не пізнішою як 1988 11 19, тоді поставлені закиди (чч. 4 і 5) не мають дальшого застосування. В іншому випадку залишаються вони в силі, бо саме посилання на статтю В. Коннера не створює основ для використання її наголовку в рецензованому рефераті/статті.

«Lemkos, Poles, and Ukrainians in Contemporary Poland» («Лемки, Поляки і Українці в сучасній Польщі») — це друга частина заголовку реферату/статті. Має вона дві поважні помилки, прикриті алфавітним порядком. Помилка перша: це відірвання від українців їх регіональної групи лемків[6]. Помилка друга: це поставлення лемків поруч з народами — полька-

ми і українцями, що мало би вказувати, що лемки є на тому ж рівні окремим народом[7]. Одначе, в жодній країні не існує загальноприйнятого наукового погляду, що лемки є окремим народом. Навпаки, всі країни визнають, що є вони частиною народу України. З тієї причини поставлені мною закиди (чч. 6 і 7) є цілковито справедливими, і їх не можна перевернути емоційним ставленням чи індивідуальним поглядом навіть тоді, коли б такі виступали і поза автором реферату/статті.

Цілий заголовок реферату/статті, тобто його перша і друга частини разом узяті, також не позбавлені помилок як цілість. Є їх три. Усі три помилки є з категорії формальної логіки. Помилка перша: нема такої можливости, щоб поруч з існуючим покласти щось неіснуюче. Автор реферату/статті поставив власне неіснуючий народ лемків поруч з існуючим народом поляків[8]. Помилка друга: не можна нищити чогось, що взагалі не існує. І в тому випадку автор реферату/статті закладає таку можливість по відношенню до неіснуючого народу лемків[9]. Помилка третя: не можна будувати щось, що вже є готове. Автор реферату/статті допускає таку можливість по відношенню до польського і українського народів[10]. Я враховую факт, що автор реферату/статті є істориком і тому представлені мною закиди браку логіки в заголовку реферату/статті можуть бути для нього незрозумілими. Проте, автор реферату/статті може звернутись за консультацією до професійних логіків університету, де він працює, щоб не мати сумніву відносно слушности моїх закидів (чч. 8, 9, 10).

4 Аналіза тексту

Формування народу є довготривалим історичним процесом, і тому сам народ є явищем історичним. Проте, явище це не є невимірно абстрактним, тільки конкретно існуючим, і тому для його ідентифікації мають застосування критерії, якими не розпоряджає загальна історія. Історія описує лише хронологічний процес подій, підсумовує їх значення та робить висновки. Поставання і зникання народів у ході опису історичних подій історія як галузь науки зафіксовує тільки яко факти, не беручи жодної участи в їх встановлюванні. Діється так тому, що поняття народу є нерозривно зв'язане з: мовою, матеріяльною і духовою культурою, економічними зв'язками, територією, інтеграцією та іншим. Ніщо з перечисленого не є предметом історії. Тут входять у гру такі галузі науки як: географія, мовознавство, етнографія, мистецтвознавство, культурознавство, релігіознавство, економіка, право, соціологія, ономастика, але не історія. Отже, чи не найбільшою помилкою автора реферату/статті є те, що, як історик, він рішився виступати в ролі авторитета по темі появи народу, бо ця тема не має жодного зв'язку з його науково-професійною компетенцією! Є це факт незаперечний.

Маючи це на увазі, стає зовсім ясно, чому автор реферату/статті не розуміє ні етимології, ні самої суті назви лемко[12], пишучи, «що речники лемків пішли так далеко, що відмовилися від номенклятури однозначности русин=українець і прийняли зовсім нову — лемки» (текст україномовний, дальше — т. у., ст. 4). Можна отримати враження, що автор реферату/статті ніколи не чув про Йосифа Левицького та його вступ до «Руської граматики» (1831), бо у жодній відповідній до цього контексту виносці (чч. 3, 4, 5) не має навіть посилання на нього. А це вияснило б

усю справу і не було б тоді помилки з боку автора реферату/статті. Наведена цитата вказує додатково й на те, що автор реферату/статті вдається і в політологію для обговорення теми лемків, хоч є вона йому чужою наукою, маючи на увазі його професію, а на додаток наука ця не має жодного відношення до формування будь-якого народу. Є це вже друга (перша ч. 11) помилка автора реферату/статті зі сфери апаратури дослідження[13].

Не розуміє автор реферату/статті і поняття народу, що проявляється в нього, починаючи вже від рівня регіонально-етнографічного, і то в багатоаспектовому вимірі. Автор не розуміє не тільки поняття народу, але й нації також. Це нерозуміння особливо проявляється у нього, коли, пишучи про так званий феномен багатоідентичности з покликанням на американське джерело у виносці ч. 6, робить у тексті реферату/статті необґрунтовану аналогію по відношенню до лемків[14], не завдавши собі хоча б питання: чому, наприклад, поляки у Литві або Чехо-Словаччині не є окремим народом чи націею по відношенню до народу польського в Польщі? Адже є це та сама центрально-східня Европа.

Для автора реферату/статті лемко є поляком за державною приналежністю. Це абсурд. Автор реферату/статті не знає, що в тій частині Европи діє інший звичай і інше право[15]. Згідно з ними, лемко є тільки громадянином Польщі. Національність у нього залишається та сама — українська. Це найважливіше звичаєве і юридичне визначення національности для автора реферату/статті як історика є цілковито незнане, бо інакше не робив би такої аналогії. Навіть у Канаді, де живе автор, він не міг би провести свою аналогію по відношенню до чималої кількости людей, які диспонують двома паспортами — канадським і будь-якої іншої держави. А таких тут є сотні тисяч, якщо не мільйони.

Згідно з автором реферату/статті, питання «чи лемки є окремою національністю, чи частиною більшої національности залишається поки що не вирішеним» (т. у. ст. 7). В дійсності є зовсім інакше, і це є чергова помилка автора[16], бо ні польська, ні українська науки не мають жодного сумніву в тому, що лемки є українцями. В іншому місці свого реферату/статті автор сам навіть згадує про це (т. у., ст. 14). Чому тоді автор реферату/статті є неконсеквентний у тому, що пише? Чому не бере до уваги існуючої згідности в науці? Чому має сумніви?

Автор реферату/статті ставить також питання: «Чи вони (тобто лемки) є окремим народом (може русько/руснацького народу в Карпатах, включно з руснаками в сусідній Чехословаччині), чи звичайною етнографічною групою, тобто частиною більшого народу: українського, може російського чи навіть польського?» (т. у., ст. 9). Є це женуюче питання, яке одночасно є яскравим підтвердженням написаного мною попередньо, що автор реферату/статті не розуміє понять нації і народу вже від рівня регіонально-етнографічного поданих ним назв, протиставляючи їх назві загальній — українець, український[17]. Женуючим є також, що навіть у сфері питання автор реферату/статті допускає спільність лемків з поляками або росіянами[18]. То чому б тоді не з білорусами або чехами?

Виражаючи своє критичне становище відносно зарахування лемків до українців на основі мовного критерію, автор реферату/статті доконує у противагу свою мовну аналогію по відношенню до німецькомовних люксембурґців і австрійців, ототожнюючи їх з німцями, щоб виказати тим

самим безвартісність мовного критерія при визначуванні національної приналежности лемків (т. у., ст. 5). З цього виникає однозначно, що автор реферату/статті не знає або не розуміє, що існує германська мовна група і існують окремі країни, населення котрих розмовляє тою самою німецькою мовою, яка є основою германської мовної групи. Всі вони є тому германцями, а не німцями, як це наводить автор реферату/статті[19].

Іще більше заплутався в мовному критерії автор реферату/статті, коли в альтернативу подає іншу аналогію, згідно з котрою «східні слов'яни, білоруси і українці, є росіянами» (т. у., ст. 5). В даному випадку автор реферату/статті знову не знає або не розуміє, що у слов'янській мовній групі існують виразно цілковито окремі мови і тому мовний критерій має тут подвійне значення. Окреслює він приналежність до мовної групи, а також приналежність до народу. Користуючись тим критерієм, лемки є слов'янами в розумінні їх приналежности до слов'янської мовної групи, і українцями в розумінні їх приналежности до мови народу, оскільки саме тій мові завдячують своє існування. Є тому дуже несерйозно з боку автора реферату/статті, що він вдається до такої аналогії без огляду, яка є тому причина[20].

Пишучи про лемків у Польщі у післявоєнний період (по 1945), автор реферату/статті наводить цілий ряд неправильних даних, доконуючи на їх основі також хибних висновків. Це тільки у автора реферату/статті 1980-і роки є періодом відродження українців Лемківщини. В дійсності є інакше[21]. Від самого початку існування «Нашого Слова» його сталий додаток «Лемківська Сторінка» був завжди присвячений лемкам і Лемківщині (понад 30 років), і тепер також. Питання повороту українців Лемківщини в їхні рідні сторони ставилось гостро вже від першої половини 1960 років. Автор реферату/статті не подає й того, що від самого початку в місцях примусового поселення лемків були вони численними, а інколи і єдиними учасниками культурно-розвагових заходів у рамках УСКТ[22]. Автор реферату/статті не згадує і про навчання лемківських дітей української мови в сільських школах, а також у Ліґницькому ліцеї[23]. З реферату/статті читач має тільки образ, що усі лемки — від неповнолітнього до дорослого — були тільки полонізовані і ніким не захищувані, що до УСКТ мали тільки негативне ставлення. Таке однобоке насвітлення українців Лемківщини, як це доконав автор реферату/статті, в жодній мірі не відповідає правді[24]. Існує чималий архів бувшого УСКТ, матеріяли котрого заперечують це. З тих матеріялів виникає однозначно і поза всяким сумнівом, що українці Лемківщини на жодному етапі свого примусового поселення ніколи не жили в самоізоляції і відірвано від українців з-поза Лемківщини, як у Польщі, так і поза Польщею, а УСКТ в міру своїх тодішніх можливостей, як тільки могло, захищало їх перед полонізацією. Це тому лемки і були передплатниками «Нашого Слова», і почерез свою сторінку у цьому тижневику також себе взаємно підтримували. Це завдяки свідомому українцеві Ярославові Полянському постійно публікувалася в «Лемківській Сторінці» пісенна творчість лемківського регіону. Інший визначний українець Лемківщини Василь Шост уже на етапі творення УСКТ (1956) був його співзасновником і віддано працює для добра усіх українців в Польщі по сьогоднішній день. Лев Ґаль, сучасний Голова Вроцлавського Гуртка Об'єднання Українців у Польщі, є живим прикладом того, що свідомі лемки не мають найменших сумнівів у тому,

що вони є такими ж повноцінними українцями, як і українці з інших українських етнографічних земель. Таких прикладів можна подати дуже багато. Та у рецензії є зовсім вистачаючим подане мною, щоб автор реферату/статті усвідомив собі, що прийнявся писати про українців з Лемківщини у Польщі, маючи колосальні браки в знаннях про них[25].

Згадуючи про заборонену довший час греко-католицьку Церкву та обмежену в можливостях православну (т. у., ст. 8), автор реферату/статті також не інформує читача, що обі Церкви є загальноукраїнськими і що регіональна Церква як така в даному випадку не існує взагалі[26].

Автор реферату/статті вказує на невияснені, на його думку, питання про українців Лемківщини з періоду 1914 і 1942-1947 рр. У першому випадку йдеться йому про зсилання лемків до Телергофу, а в другому про їх відношення до УПА (текст польськомовний, виноска ч. 15). Є більш ніж дивним, що у першому випадку автор реферату/статті не згадує про те, що напередодні Першої світової війни (1914) опубліковано у Києві брошуру п.н. «Современная Галиция. Политическое и экономическое ее состояние». У тій брошурі подавалися точні адреси москвофільських установ, організацій, об'єднань і їх керівників, які покликані були давати допомогу російським військам. Брошура мала напис «секретно», і було на ній зазначено, що є вона тільки для офіцерів російської армії. Цей документ знаходиться тепер у Львівському Історичному Архіві. В роки війни потрапила ця брошура до рук австрійців, що і спричинилося до зсилання австрійцями москвофілів до Телергофу[27]. З поданого автором реферату/статті про це питання читач має цілковито неправдивий образ, буцімто Телергоф був лемківською голгофою, спричиненою українцями Галичини[28]. Отже, як виявляється, було тут зовсім інакше. В додатку на приблизно 1000 репресованих у Телергофі і 1500 загиблих процентне співвідношення українців з Лемківщини зовсім не було найбільшим.

В англійському тексті у виносці ч. 16 автор реферату/статті зазначає, що проф. Петро Потічний опрацював добре удокументовану працю про участь українців Лемківщини в УПА та одночасно уболіває, що немає в ній даних про їхню участь в польських військових формаціях і т.зв. Червоній армії. Перше. Якщо це є добре удокументована студія, то увага автора реферату/статті у виносці ч. 15 польськомовного тексту є зовсім безпідставною, бо з виноски ч. 16 англомовного тексту випливає, що автор статті/реферату був запізнаний з нею не пізніше як на конференції в листопаді 1988[29]. Уболівання автора реферату/статті про брак в тій студії даних про уділ українців Лемківщини в неукраїнських військових формаціях є взагалі не на тему, бо ставляє під сумнів власне їх уділ в УПА[30].

В своєму рефераті/статті автор супроти особи, яка, на його думку, змінила свою орієнтацію на проукраїнську (Павло Стефановський), послуговується зачерпнутими з інших джерел інсинуаціями про перекупство (англомовний текст, ст. 206). В тексті україномовному на ст. 11 пише таке: «Те, що на сьогодні існує в Польщі, є клясичним прикладом, як інтеліґенція зраджує національний рух». Я хочу тут зазначити дуже виразно, що не є спеціяльністю автора як історика займатись такими справами, бо жодних кваліфікацій для того також не має. Тому, пишучи таке, автор реферату/статті тільки іще більше обнижує вартість свого тексту, ставлячи одночасно під сумнів свої інтенції[31].

5 Характеристика виносок

У виносках автор реферату/статті неодноразово посилається на самого себе. Є це поважне порушення загальноприйнятих принципів для будь-якої публікації, а наукової зокрема[32]. Обов'язком кожного автора є шукати підтвердження рації свого погляду серед інших авторів, та в жодному випадку — не у себе. Особливо в гуманітарних науках, цей принцип не має винятку.

Є в рефераті/статті пусті виноски, наприклад ч. 3 в англомовному тексті, яка не відповідає безпосередньо на посилання на неї[33].

Згадуючи у виносці ч. 10 (англомовний текст) про Івана Красовського зі Львова, автор реферату/статті взагалі не інформує читача, що є це найбільш плідний автор на лемківську тему. А така інформація для читача могла би бути корисною[34].

Загально зауважується, що ціла бібліографія достосована є на підтвердження погляду автора реферату/статті, замість того, щоб бути результатом полеміки з іншими авторами, навіть коли автор згадує про них[35].

6 Оцінка цілости

Автор реферату/статті порушив питання існуючого серед певної групи вихідців з Лемківщини сепаратизму, для котрого не дає остаточної відповіді щодо кінцевого результату (т. у., ст. 23)[36] і виступає виразно по його стороні (т. у., ст. 22-23), чим проявив свій емоційний суб'єктивізм до теми, замість об'єктивної оцінки факту[37].

Такий самий підхід проявляє автор реферату/статті і до українців Пряшівщини, виражаючи цілковито невірне твердження щодо причин їх масової словакізації (т. у., ст. 22-23)[38]. Адже вистачить тільки порівняти, *якою мовою є написи на могилах свідомих українців*, а якою т. зв. русинів-руснаків, і стає виразним, що останні словакізуються передовсім.

Автор реферату/статті зовсім не взяв до уваги, що втрата, а інколи труднощі набуття української свідомости серед певної частини українців Карпатського регіону є наслідком їх денаціоналізації сусідніми державами на протязі століть[39]. Що є це люди під тим оглядом скривджені історією, хоча самі не усвідомлюють собі цього.

Як історик, автор реферату/статті повинен уже знати, що відцентрові рухи мають місце між народами, а в народах консолідуючі[40].

Розуміння тої закономірности оберегло б автора реферату/статті перед помилковим поглядом, що на Лемківщині відбувається неукраїнський *народотворчий процес лемків*[41].

Автор повинен також знати, що народ не творить група незадоволених чи інших і не можна його творити також з-за катедри, бо є це історично довготривалий процес, в котрому всі ознаки народу маніфестують свою появу як результат взаємного впливу і нарощування цілої низки факторів, і тому такий процес є неможливо програмувати[42].

В тій ситуації, при 42 моїх заввагах і закидах разом узятих, рецензований реферат/стаття не вносить нічого нового до науки і не витримує наукової критики. Не надається навіть для переробки.

Є це реферат/стаття з великою дозою емоційно-суб'єктивного ставлення її автора до теми.

Для того автор реферату/статті не повинен тим більше шукати собі прихильників для свого погляду поза науковими кругами перекладами свого реферату/статті, бо викликає тим самим питання: в ролі кого виступає і до чого зміряє?

Англомовний науковий світ слід також інформувати вірно, бо слухали і читали рецензований реферат/статтю достойні люди, які мають право вірити в написане автором і тому не мають обов'язку проаналізувати написане. Це все діється виключно на відповідальність кожного автора. Кожний автор тому повинен бути свідомий того, що пише.

Жадний автор, якому поставлені такі закиди, не може їх ігнорувати, якщо бажає бути в згоді зі своєю професією та вимогами, які з неї виникають.

---

* Женуюче — від слова «женувати» — бентежити (Примітка Редакції «В. Ш.»)

Юр. СЕМЕНКО

ВИСТАВКА УКРАЇНСЬКИХ ШАХОВИХ ФІГУР В УВУ

Позитивні наслідки співпраці еміґранта з митцем Львова

8-го листопада 1991 року ректор Українського Вільного Університету проф. д-р Т. Цюцюра відкрив у Великій залі цього учбового закладу виставку шахових фігур, уперше в нашій історії виконаних в українському національному стилі. Ці художні твори вирізьбили з дерева студенти Львівського Державного Інституту прикладного та ужиткового мистецтва під керівництвом старших викладачів катедри проектування інтер'єру Мельника та Василюка. Виконані ними шахові фігури привіз до Німеччини завідуючий цієї ж катедри, доцент Я. Ульгурський.

Доц. Я. Ульгурський давав пояснення. Свій виступ він розпочав ствердженням, що виконав обіцянку, дану минулого року слухачам УВУ, завершити ідею Ю. Семенка, яка була обірвана передчасною смертю скульптора Г. Крука, про створення шахових фігур в українському національному стилі, в різних його відмітностях — народному й модерному. Львів'янин сказав, що цією думкою захопилися також його колеги-педагоги, які зі своїми студентами розпочинають працювати над комплектами українських шахів. Тепер стоятиме питання про масове виготовлення та збут цих мистецьких виробів. Їх можна було б вживати і як нагороди переможцям шахових турнірів, і як подарунки чужинцям, шаховим майстрам і ґросмайстерам, і просто як сувеніри, пропаґуючи тим Україну.

Слово про шахову гру на українській землі від Київської Руси до Української ССР та серед діяспори виголосив Ю. Семенко. Цей виступ був сконденсованим викладом змісту його праці з історії — «Шахи в Україні» (Мюнхен, 1980), на яку надійшло чимало відгуків із Батьківщини у вигляді шахових книг з дарчими написами від їхніх авторів, та рецензії на «Энциклопедический словарь, Шахматы» (Москва, 1990), яку подаємо.

На тлі між двома прелеґентами (праворуч Я. Ульгурський) портрет українського гросмайстера Василя Іванчука, другого, найсильнішого після чемпіона світу, шахіста сучасности, з його словами внизу «Слава Україні!».

(Фотографії — інж. Ю. Саюка)

Від Редакції «В. Ш.»:

На наступних сторінках подаємо фотографії з виставки шахових фігур.

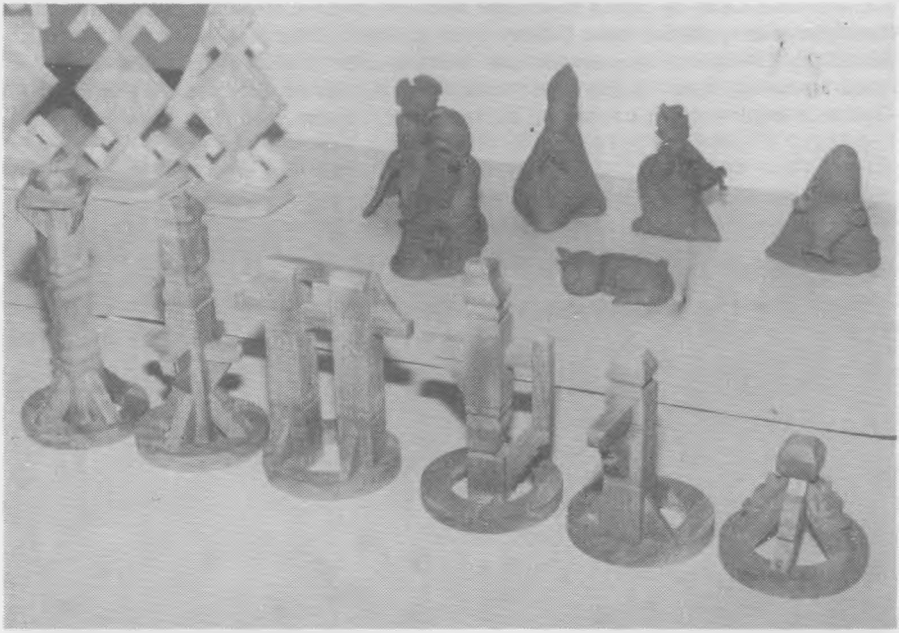

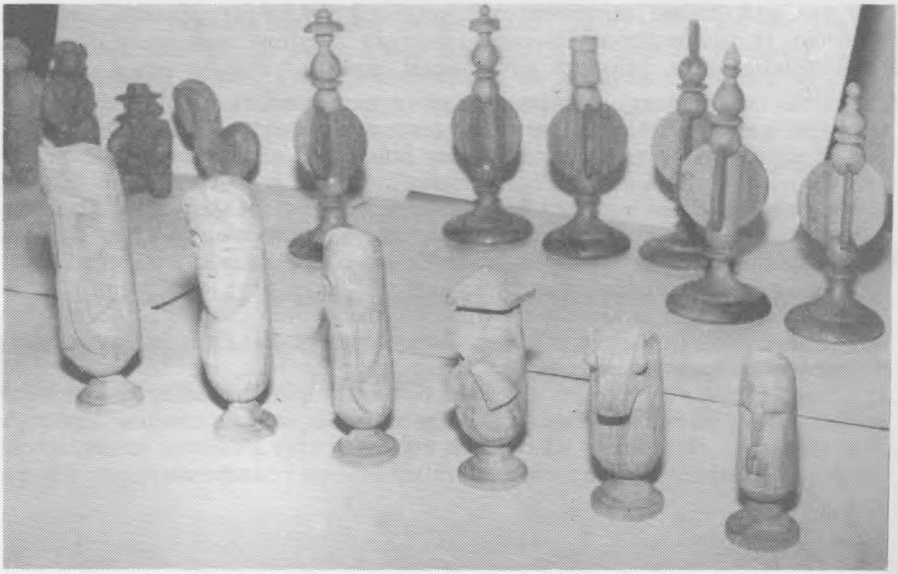

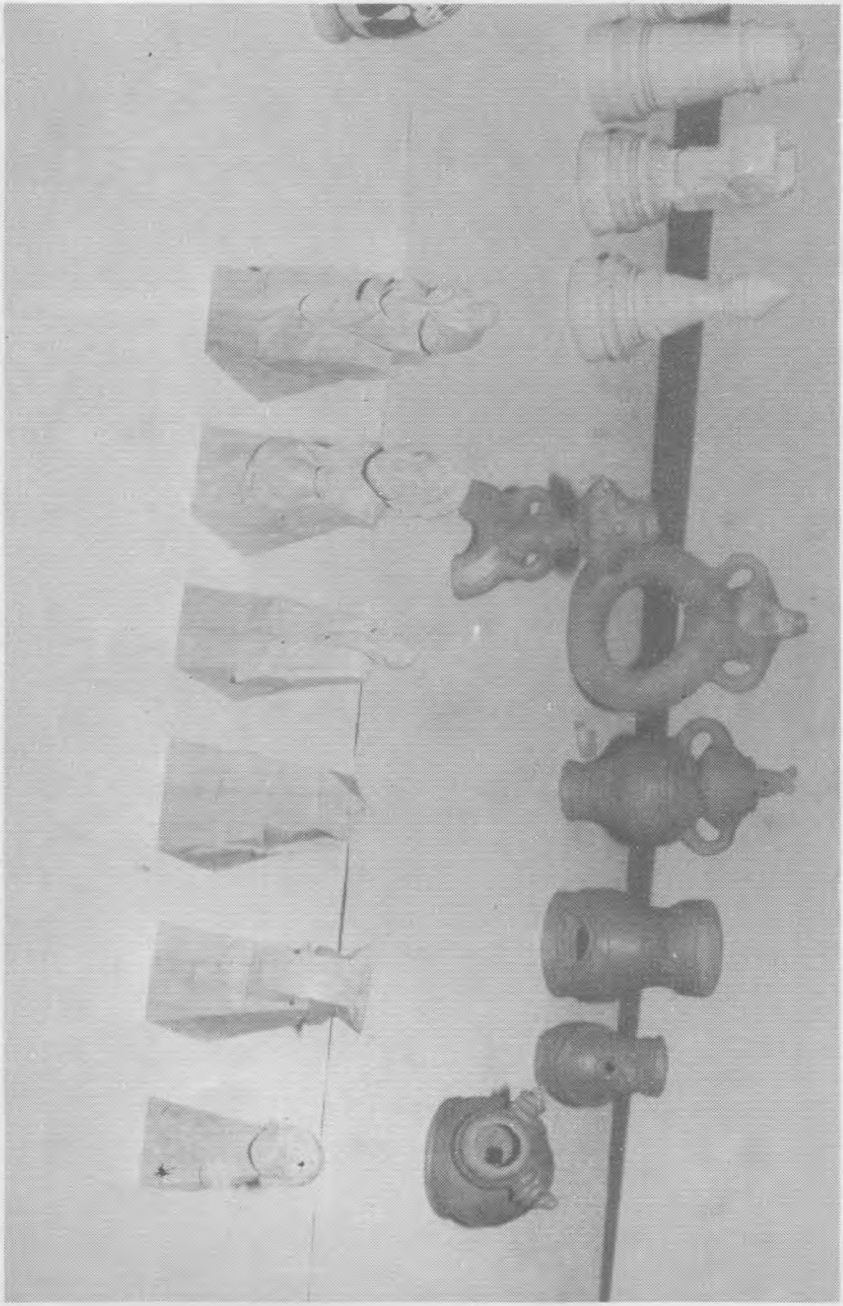

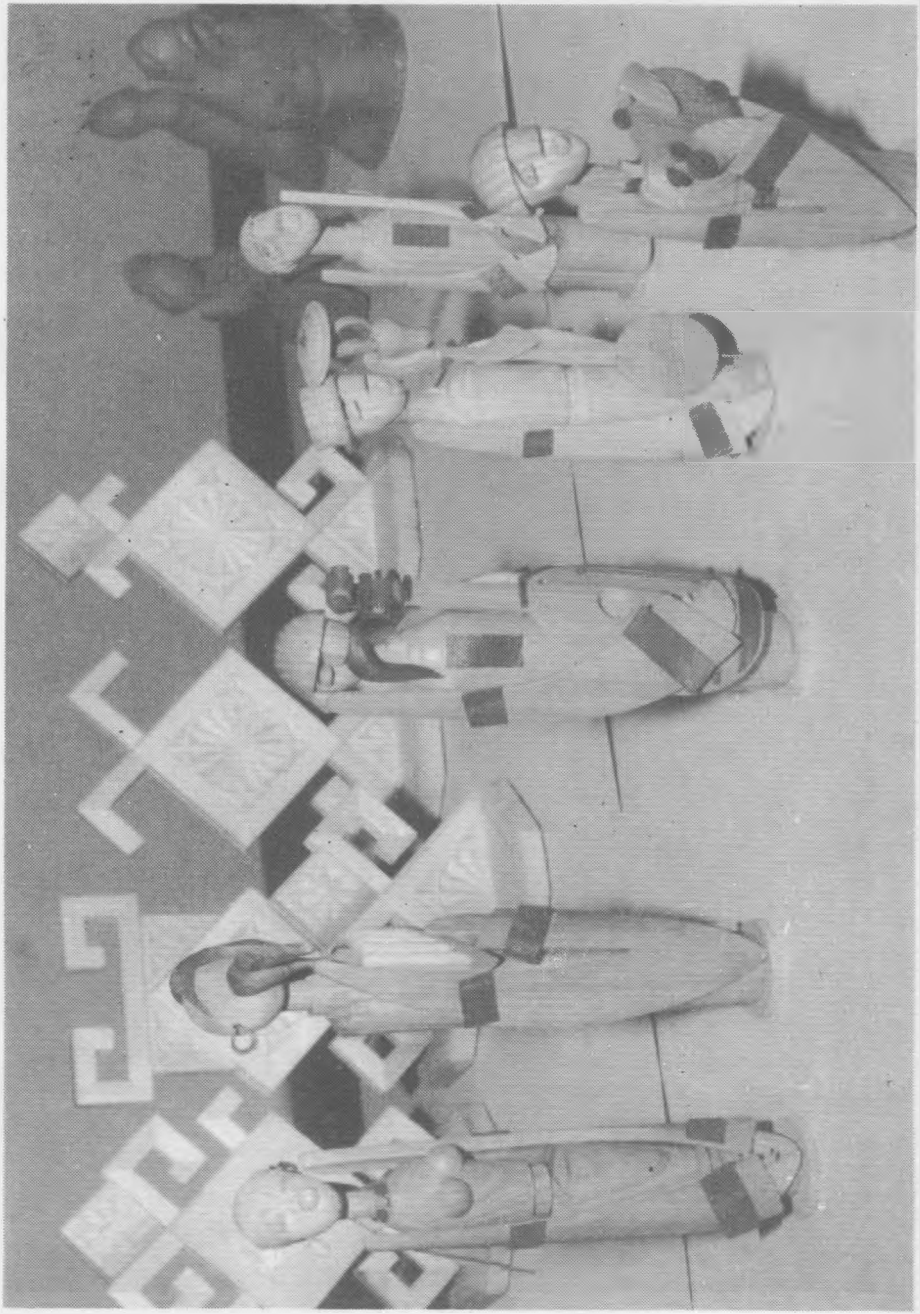

*Юр. СЕМЕНКО**

ПЕРЕБУДОВА РОСІЙСЬКИХ НАЦИСТІВ КПСС В ШАХАХ, АБО ГЛАСНІСТЬ ДЛЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ГОЛОСУ НЕРОСІЯН

(Думки про «Энциклопедический словарь, Шахматы». Москва, 1990)

У видавництві Академії Наук СССР «Советская энциклопедия» побачила світ перша довідково-термінологічна праця з систематичним викладом найголовніших даних шахової історії, теорії, змагань — «Энциклопедический словарь, Шахматы» (Москва, 1990, тираж 100 тисяч примірників, 621 сторінка великого формату — 20 х 26 см). У словнику надруковано близько 3000 статтей, понад 1200 з яких — дані про найвизначніших шахістів, літераторів, істориків, діячів шахового мистецтва минулого і сучасного. 354 таблиці інформують про найголовніші матчі, міжнародні турніри, чемпіонати, олімпіяди, меморіяли. 105 советських і 34 закордонних фахівців із різних галузей шахів подали солідний матеріял. Склад співпрацівників «Энциклопедического словаря, Шахматы» і його солідне друкарське оформлення знецінені реакційними поглядами на національні проблеми в царині шахів видавців із КПСС, які не шкодують своїх необмежених і неконтрольованих фондів для пропаганди позицій чорносотенців Російської імперії і сталіністів сучасности. Це відчувається і в тлумаченні шахістів і вигаданої шовіністами шахової школи, називаної впереміжку совєтською або російською, і в радому цитуванні малообізнаних чужинців, які й неросійських вихідців із царської імперії називають росіянами (Л. Лебурдонне про Ліонеля Кізерицького, стор. 453). І тут же, щоб применшити внесок німців, так би мовити, традиційних конкурентів росіян, у розвиток шахового мистецтва, підкреслюється, що автор низки клясичних праць з історії шахів А. Лінде (1833-1897), який «з юнацтва до кінця життя жив у Німеччині», «за національністю був голляндцем»! (598). Відповідно з концепцією підпорядкування історії інтересам Москви, успіхи, досягнуті шахістами Прибалтики ще до окупації їхніх держав СЄСР, називають советськими. Вважаючи СССР за завершення російсь-

---

* Юр. Семенко був вивезений з родиною в 1930 р. в Приполярний край Росії. За німецької окупації працював у системі народної освіти й як голова «Просвіти», округи Апостолове — Кривий Ріг. Він є теж автором чотирьох книг: «Голод 1933 р. в Україні» (Мюнхен, 1963), «Народне Слово» — збірник сучасного українського фолкльору (Нью-Йорк, 1964), «Пам'яті В. А. Доленка» (Мюнхен, 1975) і «Шахи в Україні». Остання праця — це нариси з історії шахової гри на Україні, почавши від Київської Руси до найновіших часів, включно з діяспорою.

"СЕМЕНКО Юрій (1920–), журналіст і політичний діяч, родом із Кривого Рогу. З 1944 на еміграції. 1950-54 рр. — співредактор газети «Українські Вісті» (Новий Ульм) та видаваного при них місячника «Освобождение», 1957-66 рр. — редактор «Українського селянина», лідер Селянської партії." («Енциклопедія Українознавства», стор. 2749).

кої держави («І в інших частинах Росії»), говориться про поширення шахів в Азербайджані в V-VI сторіччях, в Узбекістані — в VII-му, Грузії — VII-VIII, Вірменії в IX. І жодного рядка про принесення шахів до Московії в XIII столітті монгольсько-татарськими завойовниками.

Возвеличування Росії і завуальоване приниження «її окраїн» повторюється в розділі «Шахова література в СССР», де серед міст, що друкували книги в советській Росії (605), названо Київ і Одесу. З тих же міркувань не згадано про шахові матчі Дунайських країн (Австрія, Болгарія, Німеччина, Угорщина, Югославія), в яких Україна виходила переможницею. Досить і сміховинних висловів у цьому науково-енциклопедичному словнику. Ось один із багатьох: С.В. Белавенець «з успіхом брав участь у змаганнях в Смоленську і Білорусії» (73). Так ніби Смоленськ не місто Білорусії, а така ж республіка!

Багато сторінок довідника заповнені нав'язуванням комуністичних (отже: протилюдських, алогічних) поглядів і розуміння. Про М. Криленка (530), члена КПСС з 1904 р., знищеного в 1938 р. створеними за його участю комуністичними органами терору, говориться, що він був «необґрунтовано репресований». Тим самим схвалюються масові розстріли, систематично здійснювані з 1918 р., коли «реабілітований посмертно» М. Криленко був головою Верховного трибуналу, головним прокурором, наркомом юстиції СССР (з 1936 р.) — схвалював ліквідацію мільйонів антикомуністів, здійснював «обґрунтовані» репресії!...

Статті про національні республіки СССР починаються або закінчуються стандартним (обов'язковим ще з часів Сталіна) славословленням комуністичної системи, за якої відзначається ріст шахового руху, його організований і масовий характер. Про фальш такої пропаганди, яка не повинна б мати місця в науковому довіднику, можна довідатися, так би мовити, між рядками, при уважній і кропіткій аналізі надрукованого. Так, наприклад, у Латвії двічі на тиждень виходив журнал «Шахове мистецтво», а після «добровільного приєднання до СССР» від 1959 р. журнал латиською мовою 'Шахс» (редактор у 1960-1974 рр. — екс-чемпіон світу М. Таль) тиражем 2500 примірників. Від 1960 р. мусів виходити його дублікат російською мовою, 66000 екземплярів. За десять років до окупації (1930-1940) у Литві видано 7 книг, а за сорок років (1947-1987) «тріюмфального розвитку під сонцем Москви» — 9 книг! Вірменський шаховий журнал «Шахматайн Айостан» виходить (з 1972 р.) раз на місяць (12 разів у рік) накладом 6000 примірників, а як додаток до нього 24-36 номерів по 30000 примірників — російською мовою. У Татарії видання шахового журналу припинено «внаслідок скрутного матеріяльного та організаційного становища» (стор. 1421) на шостому номері. Комуністична преса та шахова російською мовою подібних труднощів не має!

До позитивного значення української газети «Шахіст» (1936-1939) зараховується не її визначна роля у становленні й розвитку шахового життя в Україні, як це підкреслював «Шахматный словарь» (Москва, 1964), а співробітництво в ній російських шахістів Москви і Ленінграду. За 60 років (1926-1986) советської влади в Україні видано 60 книг тиражем 40-50 тисяч кожна, більше половини з них — російською мовою. В 1987 р. в Україні нараховувалося 407000 шахістів, які належали до секцій, груп, гуртків, клюбів. Отже, в Україні на рік видається одна книга для 100

зареєстрованих шахістів. А відомо, що незареєстрованих — вдвічі більше. УССР по кількості виданих книг займає друге (1-ше Грузія) місце в СССР, де кільканадцять центральних та безліч обласних, крайових, міських видавництв поширюють комуністичну пропаґанду про велич Росії: «1979-87 рр. в-во «Фізкультура і спорт» випустило понад 135 шахових книг»! (608). Такий стан гласности панує не тільки в книжковому видавництві, а й в інших галузях масової інформації часів перебудови. Та й «Энциклопедический словарь, Шахматы», виданий із позицій російських нацистів КПСС і шовіністів «Пам'яті», — свідоцтво прагнення залишитися старшим братом!...

Лише з окремих таблиць Міжнародніх шахових олімпіяд можна довідатися, що в них брали участь — від 2-ої в 1928 р. до 8-ї в 1939 р. — самостійна держава Литва (найвище місце — 13-е), Латвія (найвище — 7-е) й Естонія (3-е місце у восьмій олімпіяді). Як колонії Москви, вони позбавлені тепер цього права. Зменшення шахової книжкової продукції, уповільнення розвитку шахового життя, національної культури — свідчення нерівноправности й поневолення.

Користування словником ускладнюється навмисно запровадженою плутаниною — розміщенням міжнародніх шахових змагань за новою системою. Вони подані не хронологічно, за часом їх відбуття, а за абеткою. Так Другий (по-російському «второй», в — третя літера в абетці) Московський міжнародній турнір 1935 р. поданий першим (стор. 197), а Перший 1925 року — на подальших сторінках (862-863).

Часто шахістів з приблизно однаковим часом народження і смерти кваліфікують по-різному: одних називають совєтськими, іншим взагалі не дають ніякого окреслення, а деяких — російськими. Чому цієї «чести» удостоєні Ю. Боголюбов, Ф. Богатирчук, О. Селезнев — таємниця науковців «Энциклопедического словаря, Шахматы». «Шахматный словарь», виданий у Москві 1964 р., називав їх визначними українськими шахістами. Вони себе також уважали українцями. Про це свідчить хоча б їхнє перебування в українських таборах т. зв. переміщених осіб після капітуляції Німеччини і їхня участь у шаховому житті українських еміґрантів. Відомо, що в той час були також російські табори, менше загрожені насильною репатріяцією. З іншою міркою підходить Словник до інших шахістів. Так, наприклад, Е. Елісказеса, громадянина і чемпіона Австрії (1929), який був громадянином і чемпіоном Німеччини (1938 і 1939 рр.), називають (508) аргентінським шахістом, бо він від 1939 р. проживає в Аргентіні. Чому ж Ю. Боголюбов — з 1926 р. німецький громадянин — не німець? Чому ж Ф. Богатирчук — від 1947 р. громадянин Канади — не канадієць? Чому «Энциклопедический словарь, Шахматы» називає українських шахістів Ю. Боголюбова, О. Селезнева, Ф. Богатирчука росіянами — цим тавром ганьбить і після смерти всіх народжених у тюрмі народів? Це не випадкова кумедність, а напрямні діяльности вождів перебудови і гласности, за яких видано цей словник. Дотеперішню комуністичну пропаґанду про «співпрацю з фашистськими окупантами в Україні» (41) повторено лише про Ф. Богатирчука. Чи спроба здобути більше прав для свого народу від окупанта є коляборацією? Базікання про співпрацю українського шахіста виглядає блюзнірством на тлі замовчування антисемітських (вірніше — антижидівських, бо араби також семіти), можливо, вимушених статтей великого Альохіна в нацистській пресі за одно-

часного вип'ячування його російського патріотизму. Особливо виразно підкреслюється (19), що після повернення на батьківщину з Мангаймського турніру в Німеччині, де Альохін після вибуху війни 1914 р. був як російський громадянин інтернований, він добровільно «пішов у діючу армію» Росії...

Анекдотичного забарвлення набирає поважно висловлене твердження про російську або советську шахову школу, родоначальником якої називають М. Чигорина. Ю. Боголюбов, проаналізувавши шахову творчість М. Чигорина, яку він високо цінував, ствердив, що «М.І. Чигорин не створив цілісної школи» («Избранные партии» М. И. Чигорина», Ленінград, 1924). Колишній чемпіон світу з шахів Б. Спаський також заперечує існування советської шахової школи. Спроба надати абстрактному шаховому мистецтву національний — російський чи советський — характер не нова: німецькі нацисти також говорили про жидівську систему гри (здобуття малих переваг для захисту) й арійську (напад, намір здобуття простору). Вихваляння т. зв. советської шахової школи, під якою розуміється російська, за одночасного приниження ганьблених, унаслідок їхніх антисоветських поглядів, неросійських шахістів, — один із методів диктатури в шахах. В Ізраїлі побутує жарт: М. Ботвінник і М. Таль (обидва жиди) змагаються за шахівницею на славу російської зброї (чи шахів). («СССР в зеркале политического анекдота», Иерусалим, 1987). Неодноразовий чемпіон Чехо-Словаччини, шаховий теоретик Л. Пахман узагальнено назвав усі форми комуністичної політики «визиском шахової України для слави Росії».

Великодержавній наставі видавців Словника протистоять статті, підписані авторами. Так, наприклад, Зулейха Ейвазова, яка видала капітальну працю «Королевы шахматной позиции» (Баку, 1986, 235 стор.), де Україні відводить окремий розділ, поряд з Австралією, Бразилією та іншими державами, належно й незалежно від офіційного погляду Словника інформує про шахових композиторів-жінок національних республік СССР. Азербайджанка зокрема гідно відзначає українську авторку т. зв. Ровенської теми в шаховій композиції Надію Леонтієву. Також автор кількох праць з історії і теорії шахів в Україні Ю. Лазарєв у просторій статті «УССР» подає не завжди приємні для московського центру дані: про поширення шахів у Київській Русі, першу писану згадку про них у «Корчмній книзі» (1262), зацікавлення шахами українського поета П. Беринди, філософа Г. Сковороди, гетьмана К. Розумовського й, усупереч офіційному твердженню, відзначає «важливу ролю в організації багатьох шахових змагань» (414) української газети «Шахіст».

Та, на жаль, подібного, безстороннього крізь пальці цензорів гласности протікло мало!...

Як реагувати українцям на здійснюване обкрадання шахової історії України і привласнення її російськими шовіністами? Діячі української діяспори зайняті переважно «блискучою репрезентацією», й очікувати від них на виступ проти знеславлення України даремно.

Свого часу солідний, як твердять наші учені на еміграції, журнал «Український історик» (73-74; «The Ukrainian Historian» P.O. Box 312 Kent, Ohio 44240 USA) надав місце рецензії на одне шахове видання. Її автор до «найбільших недоліків книжки» зараховував розповідь про ката, пияка і шахового партнера російського царя Петра І. Тодішне нагадування про

російських «богоносців» повинно було унаочнити, що несли нам, українському народові, північні варвари, які грають тепер ролю «старшого брата». Петра І, що власними руками вбив свого сина за опозицію до його політики, а згодом помер зі спокійною совістю від сифілісу, «Энциклопедический словарь» возвеличує, як і Івана Ґрозного (також синовбивець!), немов згідно з високою оцінкою їх, зробленою Й. Сталіним. Словник вважає заслугою Петра І (582) «захоплення шаховою грою, сприяння поширенню її в придворних колах, зокрема на зібраннях дворян — асамблеях». З інших джерел відомо, що шахи на цих асамблеях були витіснені грою в карти, яка відповідала розвитку російського дворянства того часу. Пізніше в Росії побутував афоризм:

В жизни каждого — свой шанс:
Мудрый в шахматы играет,
Скудоумный — в преферанс!

Із часу публікації згаданої рецензії в «Українському історику» минуло десять років. Її автор із прізвищем, подібним до наведеного Т. Шевченком у «Панам субскрибентам» поеми «Гайдамаки» (Кирпа-Гнучкошиенко-в), постарів, напевно став іще міцніше на позиції науковости, до якої тоді закликав, і мусів би разом із своїми однодумцями висловитися проти ґлорифікації російських царів у московському науковому виданні 1990 р. про шахи, в якому пропаґандисти комуністичної нібито гласности подають шахову історію підкорених, поневолених ними народів із позицій чорносотенців Російської імперії.

Учені, письменники, політичні діячі Української ССР, які виступають на Заході, висловлюються за видання Української шахової енциклопедії для заперечення і спростування претенсій російських шовіністів. Ще кращим, дійовішим ствердженням шансів і прав шахової України була б участь українських шахістів, як і спортовців усіх видів, у міжнародніх олімпіядах. 18 (вісімнадцять!) міжнародніх шахових ґросмайстерів України, здобуваючи високі місця в змаганнях, примусили б говорити про їхню Батьківщину світ — і тих на Заході, які виступають за Европу без кордонів і без України, і тих на Сході, які українців називають росіянами. Останні спираються на ініціяторів та здійснювачів перебудови і гласности в СССР, які відверто говорять західнім діячам, що «перебудова була покликана до життя переважно об'єктивною необхідністю подолати стан кризи, яка загрожувала безпеці й інтересам держави» (Е. Шеварднадзе**). Цей дипломатичний вислів розтлумачується просто: стан кризи

** Журнал «Spigel» 22, 1991, стор. 179 — передрук спогадів Е. Шеварднадзе «Майбутнє належить свободі» — «Die Zukunft gehört der Freiheit», Rowohlt Verlag. Варто додати, що приваблива назва спогадів приховує низку перекручених фактів, фальшиве тлумачення подій. Е. Шеварднадзе пише, що советські танки були введені в бій уперше не проти народу Угорщини в жовтні 1956 р., а 9. 3. 1956 р., в треті роковини смерти Сталіна, проти демонстрації групи військовиків сталінських переконань ґарнізону міста Тбілісі. Західні видавці безкритично ковтають цю вигадку і поширюють її, замовчуючи, що німецьких робітників Берліну танки комуністичного війська розстрілювали кілька тижнів після смерти генерального секретаря ЦК КПСС кривавого деспота Сталіна — 17 червня 1953 р. Того ж 1953 р. десятки тисяч політичних в'язнів концентраційних таборів СССР, переважно українці, що підняли повстання, були буквально розчавлені танковими частинами НКВД.

СССР загрожував існуванню комуністичного ладу, комуністичної системи панування й поневолення. Саме у цьому напрямку (всесвітньо-історичних перемог «після встановлення совєтської влади», «сприятливих умов для розвитку шахів» — сторінки 32, 392, 413, 414, 511 і т.д.) та зміцнення створеного «навіки Великою Руссю» (гімн СССР), де українці, як і інші, стають росіянами, крокує «Энциклопедический словарь, Шахматы»!

Ярина ГОЛУБ

ЗУСТРІЧ З БАТЬКОМ

Відгук на книжку О. Хахулі «Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів» (Мельборн, Австралія, 1987 рік)

Книжки, як люди: кожна має свою долю і треба знати її, щоб зрозуміти й оцінити працю автора. Доля книжки Олександра Хахулі незвичайна, і це надає їй особливого зацікавлення. Мені ж вона дорога ще й тому, що написав її друг мого батька. Проте, постараюся зберегти об'єктивність в оцінці цього твору. Що робить його таким привабливим? У чому його незвичайність у нашому житті?

Чи ви можете назвати авторів, які, зазнавши всіх мук пекла, беруться за перо, щоб написати не про себе, а про свого друга, з яким довелося йти по краю прірви? Я таких не знаю. Через це мене так і вразила книжка О. Хахулі: він захоплюється своїм героєм, ніби забуваючи про себе; оповідаючи про страшні поневіряння таборового життя, що випали на долю українського письменника, свідок всього того, автор, лишає собі тільки ролю спостерігача.

А ось друга відмінна риса цього твору: інший друг мого батька (ще з довоєнних часів) Дмитро Чуб (Нитченко) переклав його і видав українською мовою, адже розповідь про письменника, який так шанував мову свого народу! Перекладач не збіднив стилю оригіналу і зробив книжку ближчою тим, кому дороге ім'я Антоненка-Давидовича.

Проте, як добратися цій книжці до свого читача? Шлях її тернистий. У Совєтському Союзі навряд чи хто знає про неї, а якщо й знає, то не може дістати. Рідкісні видання зберігаються в спецфондах бібліотек, у книжкових музеях, але там шукати її даремно: вона не могла перемогти перепон, збудованих у роки застою із заборон та упереджень.

Мені показали цю книжку у Києві в одному українському домі як подарунок самого перекладача й видавця Дмитра Чуба, який живе в Австралії. Яке ж було моє почуття? Такий рідкісний твір про мого рідного батька — щось недосяжне для мене... Десь далеко, в другому вимірі, її автор і видавець, і мого голосу вони не почують. Так було. Я написала і О. Хахулі, і Д. Чубові, просила прислати книжку про батька, але все даремно: мої листи до них не доходили. Але часи змінились і тепер нас не відокремлює та стіна недовір'я і підозри, які перешкоджали спілкуванню

людей в минулі роки. Я тримаю в руках цю книжку з автографом самого автора і можу відповісти йому відгуком на цей дивовижний твір. Але, перш ніж писати про те, наскільки літературний образ Антоненка-Давидовича збігається з реальним, з образом мого Батька (інакше я його не називаю, тому що ми з ним розмовляли тільки українською мовою), скажу кілька слів про нашу з ним долю, тому що склалась вона теж незвичайно.

Ми познайомились, коли мені було... 25 років.

З дитячих спогадів лишилися тільки туманні епізоди... Ось ми з мамою йдемо на побачення з батьком. Якийсь сірий будинок, нас ведуть довгим коридором, брязкають замки, в гучній тиші лунають кроки. І раптом... кімната з залізними ґратами, а за ними — тато!

— Тату, чому тебе посадили в клітку?

Якраз так я його запитала, як розповідала потім моя мати Наталія Йосипівна Карпенко, яка все життя чекала на нього вірно, та так і не дочекалась... Батько простягає із-за ґрат до мене руки, сміється, щось мамі каже, а вона плаче. І ще пригадується: він носить мене по хаті, притискує до грудей і співає: «Ой, у полі жито копитами збито... Ой, убито козаченька, заховано в жито». Багато літ пізніше він скаже, що любив мене заспокоювати, коли мені ще й року не було, співаючи українські пісні, і цю саму пісню він теж часто співав.

У 1935 році батька заарештували, обвинувативши в тероризмі, а в 1938 у мене забрали й матір. Він відбував заслання у Сибірі, вона — в Середній Азії. Але в нас дома батько був присутнім незримо. Колись мама розповідала мені про нього, потім — бабуся (її мати). Я жила надією побачити, дочекатися своїх батьків... Але й мені довелося сьорбнути горя — мене вивезли з України, і я на все життя лишилась далеко від Батьківщини. Антоненко-Давидович після своїх поневірянь, понад 20 років, прожив далеко від Києва, на засланні, зміг повернутися, домігшися реабілітації, а ми з матір'ю так і лишилися на Брянщині. І мені, уже дорослій своїй дочці, батько не міг дістати київської прописки...

І все ж таки доля до мене була милостива: вона повернула мені батька. Він розшукав мене, повернувшися в Україну. І хоч у нього була вже друга сім'я, маленький син (одноліток з моїм сином), пасербиця, яку теж звали Ярина, батько знайшов у своєму серці місце і для старшої дочки. Ми зустрічалися: то я приїду до Києва, то він до мене на Брянщину. Часто листувалися. Батько присилав мені все, що виходило в нього з друку, а згодом почав давати мені «на читацький суд» і ненадруковане. З моїми зауваженнями й порадами він рахувався. І з роками ми пізнавали одне одного все краще і ставали ближчими. Особливо зблизили нас тривалі розмови: коли ми зустрічалися, бракувало дня для розмов, а вони затягувалися далеко за північ. Дещо з його безкінечних розповідей я зуміла записати на магнітофон і зберігаю як дорогоцінну пам'ять про Батька...

Антоненко-Давидович був чудовим оповідачем, любив згадувати про пережите, про свої зустрічі і поневіряння в місцях ув'язнення і заслання. Багато того, що я чула від нього, потім стане новелями, мемуарними малюнками. Але це потім, коли його рукописи стануть книгами, а його самого не буде серед живих. Батько писав «у стіл», не маючи надії в роки застою надрукувати свої твори. Тільки в наші дні те, що зберігалося в теці «Як умру, то прочитайте», побачило світ: у 1988 р., через п'ять років

після смерти автора, опубліковані його «Сибірські новели» й пізні оповідання. А дещо ще чекає своєї черги...

А скільки сюжетів він забрав з собою до могили, скільки не встиг написати! Багато чого я пам'ятаю, мені легко уявити батьків голос і його лукаву усмішку, коли він імпровізував. Але все це живе тільки в мені.

І раптом — о чудо! Я читаю про це ж ту гірку правду в потоці спогадів про мого батька. Причому, батько тут стає центральною фігурою, тоді як сам автор вибрав собі ролю оповідача, очевидця, незмінно лишаючись у тіні. Це справді винятковий збіг: те, що я чула від батька, колись чув від нього і багато чого навіть власними очима бачив той, що був з ним поруч. І пам'ять цього незнайомого мені свідка, Олександра Якимовича Хахулі, так же яскраво відбила ті картини, ті постаті й події. І ось вони вишикувалися в книжці «Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів».

Яке ж перше враження від неї? Перше — це радість пізнання: я пізнаю персонажів усних оповідань Антоненка-Давидовича — пісню Україну, Зінаїду Жданович, Бродягу (як жартома охристили Сергія Будягу) і багатьох-багатьох інших, яких згадує Хахуля. Але в нього розповідь про цих людей не має нічого спільного з копією антоненківських оповідань. Автор спогадів будує сюжети по-своєму, його образи цікаві незнайомими мені рисами, сюжети обростають цінними деталями, що збереглися в пам'яті автора. Деякі сцени він намагається відтворити з документальною точністю. Серед них — найяскравіше оповідання «На горі і в ямі» про те, як конвоїр хотів розстріляти Антоненка-Давидовича й Хахулю, провокуючи їхню «спробу до втечі».

Немає сумнівів, вони, справді, жили на засланні поруч, Олександр Якимович ночами слухав оповідання Бориса Дмитровича, ділив з ним черствий хліб вигнання, зазнавав тих же небезпек і чудом уцілів. І тепер, коли Антоненка-Давидовича немає вже живого, О. Хахуля чи не єдиний свідок його принижень і злигоднів у Сибірі. Не випадково на обкладинці поміщений портрет Антоненка-Давидовича, який намалював з натури на засланні художник Яків Прудник і який чудом урятував Олександер Хахуля. Цей портрет розміру поштової листівки, намальований на шматку полотна, яким, певно, латали таборову білизну невмілі чоловічі руки, тепер зберігається в мене як дорогоцінна реліквія.

Приглядаючись до знайомих рис, бачу: художник схопив портретну схожість і відобразив батьків характер — його стійкість, аскетизм, відвертість. Таким і я запам'ятала його. І коли порівнювати цей малярський портрет Антоненка-Давидовича з літературним, тим, який виникає при читанні книжки О. Хахулі, я віддала б перевагу першому. Мені здається, що оповідач даремно захоплюється сантиментальними сценами, показуючи свого героя нещасним, якого докраю замучили його кати. Можливо, автор хотів викликати співчуття в читачів до письменника, що безпідставне, тому змалював його таким слабим. Але я не можу погодитися з ним: батько завжди володів собою, я не бачила, щоб у нього тремтіли руки, посмикувалась брова. Він ніколи не плакав. Не виглядав жалюгідним і розгубленим, у всякому разі при зустрічах зі мною. Звичайно, його таборовий друг, порівнюючи старого немічного письменника з тим, якого він пам'ятав в його 40 літ, міг помітити і разючу зміну, старечу неміч

свого героя. До того ж автор книжки має право і на художню вигадку. Проте, наскільки це виправдане в даному разі?

Не можна не згадати й про ряд фактичних розбіжностей в біографічних відомостях про письменника. Звичайно, Хахуля міг не знати таких деталей, як походження подвійного прізвища свого героя (сам Антоненко-Давидович пізніше написав про це), не мав відомостей про його дружину Наталію Карпенко, мою матір, і т. д. Найдосадніша невідповідність описів у книжці реального життя — це твердження автора мемуарів про те, що Бориса Дмитровича катували, жорстоко били під час слідства. Батько на моє питання про це ясно відповів, що фізичного насильства над ним не чинили; коли слідчий один раз замахнувся на нього преспап'е, Антоненко-Давидович схопив стілець і крикнув: «Ви можете мене убити, але я буду боронитися до кінця!». І слідчий опустив руку. Тепер відомо, що багатьох письменників, які проходили по тій же фантастичній справі, обвинувачуючи в тероризмі, били. Про це знав тоді і мій батько... Цим він пояснював непередбачену поведінку своїх друзів-письменників на очних ставках. Але його це, на щастя, не торкнулось. Він був єдиним, хто не підписав висунутих проти нього обвинувачень, що, можливо, і врятувало йому життя.

Я запам'ятала батькову невгнутість. Він ніколи не падав духом, хоч доля посилала йому удар за ударом. Скільки в нього було трусів, скільки викликів до КҐБ! Арешти сина в 70-і роки, цькування в Спілці письменників, замовчування... Він не схиляв голови. На всі знущання у нього була одна відповідь: «Налітайте, воріженьки, сам вас накликаю!» І коли до нього прийшли з черговим трусом, запитавши: «Оружие есть?» — він миттю відповів: «Є! Ось воно!» — і підняв руку з авторучкою. Пізніше батько, сміючись, розповідав мені, як злякався той, хто запитав, коли господар мешкання раптом підніс руку. Ні, слабим і нещасним я свого батька не пам'ятаю і не хочу приймати його таким і в мемуарних малюнках. Про це можна сперечатися багато і без кінця.

Автор завжди буде боронити свою концепцію, це право і Олександра Якимовича Хахулі. Я б сказала, що в нього вийшов літературний образ письменника, з яким він пройшов по самому краю в нелюдських умовах сталінських таборів. І не викликає сумніву те, що все, що він написав про Антоненка-Давидовича, вийшло від доброго серця, пройняте глибокою любов'ю до героя. Цим книжка й дорога мені. Я буду читати її і перечитувати, щоб іще й іще раз обігріти пам'ять образом Батька, згадати його трагічне життя. Я буду показувати цю книжку тим, хто любить Антоненка-Давидовича як письменника й коментувати її як унікальний людський документ. Я можу дати цю книжку на виставку творів, присвячених жорстоким сталінським часам, про які наш народ хоче зберегти пам'ять...

В моїх руках, справді, скарб! Адже такої книжки немає ні в кого з 10 мільйонів мешканців Москви. Це я можу сказати з цілковитою певністю. Та й серед 250-мільйонного населення СССР цим скарбом володіє лише дві-три особи, не більше. Як дивно через це усвідомлювати, що ще не всі примірники цього дивовижного твору продані і його видавець Дмитро Чуб в Австралії зазнає збитків. Але тут уже нічого не вдієш: західній читач не пестить таких подвижників, як Хахуля та Чуб, і не поспішає купувати їхні книжки. А в нашій країні, де їх розхапали б за годину,

така річ — бібліографічна рідкість. Адже це проблема конвертованої валюти... і вирішити її не так просто. Почекаємо... Уявляю обличчя Батька: у подібних випадках він завжди був оптимістом і вірив у перемогу справедливости, хоч при цьому, сумно посміхаючись, казав: «Шкода тільки, що жити в цю пору чудову не доведеться ні мені, ні тобі». Ці крилаті слова Некрасова йому доводилося повторювати не один раз... Але завжди, як виявлялося, він мав рацію: його пророкування збуваються. Так і в даному випадку: решта непроданих примірників книжки Олександра Хахулі колись знайде свого читача.

12 червня 1990 року

Автор Ярина Голуб — старша дочка Б. Антоненка-Давидовича, кандидат філологічних наук, доцент, мешкає в Москві.

Михайло КАЧАЛУБА

З НОВИХ ВИДАНЬ

З нагоди 40-ліття Українського Лікарського Товариства Північної Америки (УЛТПА) створилася Редакційна Колегія, котра зібрала матеріяли і видала в Чікаґо 1990 року «Пропам'ятну Книгу». Ця книга має 238 сторінок, в твердій обкладинці, ілюстрована великим числом фотографій як особистих, так і групових з різних конґресів. Як констатуємо, Редакційна Колегія, зложена з визначних наших лікарських працівників (д-р П. Джуль, д-р А. Хребтовський, д-р П. Демус, д-р Р. Осінчук, д-р М. Кладницька-Процик, д-р П. Пундій, а особливо редактор-упорядник Мирослав Семчишин), завдала собі дуже багато праці, але створила красний твір історії української медицини в діяспорі, особливо в Північній Америці.

На початку книги, після Вступного слова голови УЛТПА д-ра Марії Кладницької-Процик та Передмови головного редактора д-ра П. Джуля, поміщена довга стаття покійного вже д-ра Романа Осінчука, в котрій він подає створення УЛТПА. Насамперед д-р Р. Осінчук описує всі страхіття війни на наших землях, еміґрацію та початкові труднощі на цій еміґрації. Далі описує клопоти при заснуванні УЛТПА та виданні Альманаха: «Видавничу комісію, — пише д-р Р. Осінчук, — очолив д-р Тома Лапичак, заступником його став д-р Осінчук, а секретарем д-р Ростислав Сочинський». «Маємо при цій нашій організації, — пише дальше д-р Осінчук, — бібліотеку і «Медичний архів». Цей останній має форму збірників з передруками газетних чи журнальних статтей про наш лікарський рух взагалі і про заслужених лікарів-громадян зокрема. Опрацьовує його й готує до друку бібліотекар д-р Павло Пундій.» В дальшій частині своєї доповіді-статті д-р Осінчук турбується про наше майбутнє покоління лікарів у діяспорі. Констатує, що численні з наших молодих лікарів вибрали собі цю професію не з ідеалу, але з прибуткових причин. «Про молодих лікарів, — пише Осінчук, — читаємо часом у нашій пресі похвальні дописи, але ті імена скоро зникають і наші молоді колеги не появляються

на сходинах своїх відділів, а що гірше — вони ігнорують конференції-з'їзди і їх нема у списках членів УЛТПА. Це дивна історія. У них, видно, коротка пам'ять про свое походження, і то вже в першому поколінні».

Потім є стаття д-ра П. Демуса про українських лікарів у Галичині до Першої світової війни. З неї довідуємося, що д-р Євген Озаркевич почав у 1912 році видавати популярний медичний журнал «Здоровле», що під патронатом НТШ побачили світ перших шість медичних випусків «Лікарського Збірника», що було засновано окрему Лікарську Комісію тощо. Далі є тут стаття д-ра П. Джуля про підсумки наукової діяльности членів УЛТПА та його стаття «35-ліття 'Лікарського Вісника'».

Далі слідують такі статті: д-р А. Хрептовський — «Звіт голови Головної Управи за 1975-1977 рр.», д-р Василь Трухлий — «Звіт голови Головної Управи за 1977-1979 рр.», д-р Мирослав Харкевич — «Звіт голови Головної Управи за 1979-1981 рр.» та дальші звіти голів Головної Управи — д-рів Моцюка, Коленського, Грицеляка, Марчука, Клодницької-Процик аж до 1991 року.

Всі ці звіти підтверджені документальними даними про виконану працю та фотографіями — груповими й поодиноких осіб. Далі є тут поміщена стаття, опрацьована д-ром Павлом Пундієм, про заснування «Архіву-Бібліотеки ім. В. Плюща», котру започаткував д-р Тома Лапичак. Починаючи з 1980 року, д-р Павло Пундій почав збирати та видавати різні архівні збірники. Досі вийшло 13 таких збірників. Це муравлина й кропітка праця, але витривалість і послідовність д-ра П. Пундія увінчалася успіхами.

Дальше слідують звіти про працю поодиноких Відділів УЛТПА: Боффало — д-р Є. Стецьків, Іллінойс — д-р П. Пундій, Каліфорнія — д-р О. Снилик, Меріленд — д-р Т. Залуцький, Мічіґан — д-р П. Джуль, Нью-Йорк — д-р І. Чолган, Огайо — М. Д. — Торонто — д-р Марія Фішер-Слиж, Філядельфія — д-р Є. Новосад. Є також покажчик членів УЛТПА, нагороджених Грамотою Заслуги, та «почесних членів УЛТПА».

УЛТПА, відзначуючи свій 40 літній ювілей, пригадує діяльність українських лікарських товариств на інших поселеннях у діяспорі, як ось в Австрії, Німеччині й Австралії. Всі ці Товариства є об'єднані у Світову Федерацію Українських Лікарських Товариств. До СФУЛТ належало теж УЛТ в Польщі.

На дальших сторінках читаємо «Біографічні профілі головних редакторів «Лікарського Вісника» та «Біографічний профіль архівара-бібліотекаря УЛТПА — д-ра Павла Пундія». За цим слідує 16 біографічних профілів голів Головної Управи від 1950 року до 1990 р., з особистими фотографіями.

Дальше читаємо звітну статтю д-ра Павла Пундія про заснування Світової Федерації Українських Лікарських Товариств (СФУЛТ) та про перебіг двох перших конгресів, а саме: в 1984 році в Мюнхені та в 1988 році у Відні. Оба ці конгреси прикрасив д-р П. Пундій груповими фотографіями.

Прикінці цієї «Пропам'ятної Книги» знаходимо статті про Третій Світовий Конгрес СФУЛТ», а це вже в нашій рідній Україні — столиці Києві та княжому місті Львові в серпні 1990 року. Поміщено фотографії з цих

конґресів та фотографії художнього колективу міста Канева при зустрічі з конґресистами.

Оця «Пропам'ятна Книга» — це дійсно історичний документ великої і жертвенної праці наших лікарів у діяспорі. Вона є правдивим і прикладним дороговказом для наших грядущих лікарських поколінь.

М. СКЕЛЯ

ЗАМІСТЬ БІОГРАФІЇ

Я, Студецький Микола Миколайович (Микола Скеля), син та внук священиків, студент педкурсів для шкіл глухонімих та сліпих, народний ополченець по обороні міста Києва в 1941 році, полонений, житель окупованої території міста Вінниці, а згодом Німеччини і Венезуелі (Південна Америка), реемігрант, в'язень сталінських концтаборів (в кінці 1955-році амнестований із зняттям судимости) і нарешті член СП СССР (Спілки письменників).

Отакий мій стислий життепис, який повністю, або майже повністю відрізняється від того, що довгими роками був неправдиво писаний мною та іншими людьми повторюваний — мовляв, насильно вивезений до Німеччини і т. д. Ні, я сам виїхав, бо насувався на Україну душогуб Сталін, до якого, вже в 1951 році, теж сам я повернувся з так званою «повинною»...

Мав і маю я іще сина і дочку, але дуже мало проживав з ними, бо натрапляв на таких неврівноважених жінок, з якими ніяк не складалось сімейне життя. Це найболючіша сторінка моєї біографії. Увесь свій життєвий шлях я описав у рукописі під назвою: «Сумна книга, або іронія долі». А поза тим є за автором жменька книжечок, які не користуються у читачів популярністю, бо написані в дусі засудженого нині соцреалізму (автор мусів доводити, хто він, чи советський).

Народився я 22 травня 1921 року поблизу міста Бершаді в селі Фльорино, в хаті, що поряд з церквою, у якій служив мій батько Микола Панасович, котрий в тому ж таки 1921 році помер від черевного тифу.

Забиті вікна й двері старезними дошками,
І стіни облупились, і дах перекосився,
Все пилом забуття припало із роками,
Ось тут, у цій хатині колись я народився.

Ось тут — і серце б'ється, і серце з болю рветься:
Тут батько мій від тифу ще молодим помер,
І мати із могили уже не підведеться,
Не стане на порозі, що опустів тепер.

Шумлять вдовиці-верби над ставом темноводим,
Сади цвітуть горою — де хата ця стара...
Невже ніхто до неї отак і не заходив,
Не жив, не поселявся, не олюднив двора?

Стою і придивляюсь, і стежечку шукаю,
Що від воріт, від хвіртки до ганочку вела,
Нема її, не видно, й самих воріт немає,
Усе зітерте часом, все нéзвідь узяла.

Кого ж бо запитати? А хочеться спитати!
Чи пам'ятають люди, звичайно — старики,
Миколу й «Віру гарну», що тут жили в двадцятім?
Нема уже нікого, усе взяли роки! .

ШАНОВНА РЕДАКЦІЄ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ»!

Незабаром травень 1991 року — 22-го числа цього місяця мені виповнюється 70. За традицією «Літературна Україна» в таких випадках подає фото та відповідний текст про ювілята. Але я не хочу цієї традиції, як не хотів її ні в 50 своїх, ні в 60. Тож прошу натомість дати добірку в газеті моїх «крамольних» віршів. Бо, окрім усього, і біографія моя зовсім інша, не така, яку знають люди. То перед віршами опублікуйте і її, яку надсилаю. І ніяких вітань. Хіба щось десь зверху, по правім боці, дрібненьким шрифтом напишіть: автору цього подання виповнюється 70. І все. А Скеля, що у підпису, — це мій колишній еміграційний псевдонім, по якому мене там знають і пам'ятають. Можете й лист цей надрукувати (перед біографією). Чому таке бажання, висловлене тут? Бо хочу закінчити свої дні з таким життєписом, який був насправді, тобто правдивим, до чого закликаю всіх, у кого подібне становище. Ширше його (життєпис) я показав у своїй мемуарній книзі «Сумна книга, або іронія долі», яка поки що знаходиться у видавництві «Радянський письменник».

З повагою,

Микола Скеля-Студецький
(член СПУ)

1991 рік,
Вінниця.

Присвяти Покійним

ПОМЕР ЄВГЕН КРАМАР

(УЦІС) ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, 4 лютого. Того дня рідні, близькі, колеги по роботі, однодумці прощалися назавжди з вірним сином України Євгеном Степановичем КРАМАРЕМ. Невблаганна смерть передчасно на 58 році вирвала його із життя. Не стало людини кристальної чистоти, громадянина, досвідченого фахівця, патріота. Ще донедавна Є. Крамар працював завідуючим юридичним відділом Івано-Франківського облвиконкому.

Весь його життєвий шлях був важким і тернистим. Виходець із Рогатинщини, він закінчив юридичний факультет Львівського університету, працював слідчим прокуратури, адвокатом. У 70 роках, коли особливо почалась сумнозвісна боротьба з «українським буржуазним націоналізмом», Євген Крамар зазнав жорстоких переслідувань з боку можновладців, утратив роботу, проти нього неодноразово порушували адміністративні та кримінальні справи. Вісім років він був змушений працювати простим робітником хлібокомбінату на Волині.

Рівень високого професійного знання юриспруденції дозволив йому зарекомендувати себе як автора більше ніж півсотні історичних науководослідницьких праць які виходили друком не тільки в Україні, але й багатьох країнах світу. Декілька його статтей були друковані в журналі «Визвольний Шлях» у Великій Британії. Все своє свідоме життя сл. пам. Євген Крамар віддав служінню рідній Україні, українському народові. Він назавжди залишиться в серцях Він назавжди залишиться в серцях вдячних земляків.

КУРІННИЙ УПА ВОЛОДИМИР ЧАВ'ЯК

13 грудня 1991 року в містечку Галич Івано-Франківської області помер на 70-му році життя один із найзаслуженіших боєвих командирів УПА — сотник Володимир Чав'як, псевдо «Чорнота», колишній командир славного куреня «Дзвони» в 1945-1947 роках. Командир «Чорнота», народжений 1922 року в селі Тустані коло Галича, закінчив гімназію в Станиславові, де став членом ОУН. Він був одним із перших добровольців УПА в Галичині, а на вишкіл вирушив рядовим стрільцем уже 28 липня 1943 року.

Під час довголітньої служби в УПА В. Чав'як — без формального старшинського вишколу, але на підставі виявлених ним командирських здібностей у боях із ворогом — одержував щораз відповідальніші призначення: командир роя (від серпня 1943); командир чоти у сотні «Змії», під командою леґендарного «Різуна» (від квітня 1944); та командир кур'єрської групи, яка йшла на Захід (від серпня 1947). На терені Чехії в листопаді 1947 року він був тяжко поранений і в непритомному стані потрапив у руки ворога. Його перевезли до СССР та остаточно засудили на 25 років ув'язнення.

За виявлені в боях мужність і героїзм та вміле керівництво боєвими відділами В. Чав'як одержав Бронзовий Хрест Бойової Заслуги (1945) від Крайового Командира УПА-Захід та Срібний Хрест Бойової Заслуги 2-ої кляси (1946) від Головного Командира УПА. Його також постійно підвищували у військових ранґах аж до сотника, із датою старшинства 22 січня 1946.

У повстанському журналі «Чорний Ліс», який з'являвся в Станиславівщині в 1947-1950 роках (див. передрук у: «Літопис УПА», тт. 3-4), вміщено 8 статтів-спогадів, у яких згадується про командира «Чорноту», а також — спогад (у першому числі, від червня 1947), автором якого був В. Чав'як. У ньому він описує наскок куреня «Дзвони» на большевиків у Чорному лісі над селом Завоєм, Перегінського району, в грудні 1945 року. Більше статтів він не встиг написати через те, що перебував поза Чорним лісом чи був в ув'язненні.

Два роки тому (1990) він написав коротку автобіографію-спогад про свою участь в УПА, про переживання в слідчих тюрмах у Відні, Станиславові і Києві (тут був в одній камері із нинішнім митрополитом В. Стернюком), ув'язнення на Воркуті та про переслідування КҐБ після формального звільнення. Ця праця появить-

ся у 19 томі «Л-УПА». Автор закінчує її такими словами: «Отаке моє життя. Вимріяв собі з дитинства інше. Не так сталося, як гадалося. Але не стогну від ран, не нарікаю на долю, бо всміхається до нас Вільна Україна. Комусь треба було платити за волю. Дав Бог — заплатив і я. Слава Йому. Слава Україні! Героям Слава!»

Під час розмови із Покійним у квітні минулого року я переконливо відчув, що він твердо вірив у правоту визвольних змагань УПА і не жалував своїх понад 40 років тюрем, таборів, заслань та переслідувань. Він згадував, що його єдине бажання — пожити хоч один день у самостійній Україні. Можна собі уявити радість Покійного, коли проголошену незалежність України підтвердили вище 90 відсотками учасники референдуму 1 грудня 1991.

Петро Содоль

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

Д-р Степан Шухевич. «МОЄ ЖИТТЯ» — *Спогади.* «Вступне слово» — проф. д-р Володимир Янів, «Слово» — п-ні д-р Степанія Шухевич-Строкон. Багато ілюстрована. 619 сторінок друку. Обкладинка тверда з обгорткою, мистецьки оформленою сл. п. Ростиславом Глувком. Видання УВС при щедрій фінансовій допомозі Дирекції Фундації ім. Л. Склепковича в Австралії. Надруковано в Друкарні УВС і в 'Hastings Printing Company Ltd, Hastings, TN34 1XW'; формат 25x18 ст. Рік появи — 1991.

Зіновій Красівський. «НЕВОЛЬНИЦЬКІ ПЛАЧІ». Збірка поезій, присвячена Борцям за Волю України, з післямовою Автора. Портрет Автора — Ярослава Мацелюха, ілюстрації і обкладинка — Панаса Заливахи. Ця збірка — це одна із калькових копій з «Владимирський Централ 1968-1971», що появились у Моршині в 1989 році. Обкладинка тверда, формат 20x14 см., сторінок друку — 136, плюс 20 ілюстрацій Панаса Заливахи.

І. О. Воронов і Ю. Г. Пилявець. «ГОЛОД 1946-1947». Видання Т-ва «Знання» Української РСР, серія 1, «Час і суспільство», ч. 1; Київ, 1991; 48 сторінок друку, ілюстрована обкладинка, формат 20x13 см.

А. Г. Слюсаренко і М. В. Томенко. «НОВІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ». Довідник. Київ, 1990. Видання Т-ва «Знання» Української РСР в серії «Час і суспільство» ч. 12. Формат 20x13 см., стор. друку — 48, обкладинка м'яка.

«УКРАЇНА БАГАТОПАРТІЙНА». Програмні документи нових партій. Видання Малого Підприємства «Пам'ятки України», Археологічної Комісії при Інституті історії України, АН УРСР. Формат — 20x13 см., обкладинка м'яка, ілюстрована, 192 сторінки друку; Київ, 1991. Упорядник видання — О. В. Гарань.

Мирон Потопник. «ПОГЛЯДОМ У МИНУЛЕ». Спогади великої історичної важности, декілька родинних ілюстрацій. Формат — 20,5x15,5; обкладинка м'яка, ілюстрована; 297 стор. друку. Ця корисна книжка появилась за старанням дружини Автора п-ні Анни Запорізької-Потопник і «Компутерадіо», Box 282, Pine Brook, NJ 07058, USA.

«ЗАРУБІЖНІ УКРАЇНЦІ» — довідник, опрацьований авторським колективом у складі: Я. Балан (Канада), Б. Кордан (Канада), проф. Б. Кравченко (Канада), С. Ю. Лабезник (керівник), д-р Л. О. Лещенко, д-р Ю. І. Макар, П. П. Орленко і Ф. Свиріпа (Канада). Хоча це видання появилося в 1991 році в Києві, у Видавництві «Україна», на його формі і змістові тяжить іще дуже важко той період, в якому назване Видавництво і пов'язане з ним т-во були знаними прибудівками КГБ в його боротьбі із самостійницько-державницькими організаціями в діяспорі. Видання ілюстроване; обкладинка м'яка, оздоблена; стор. друку — 254; формат — 20x12,5 см.

«МИНУЛЕ УКРАЇНИ». Відновлені сторінки. Ця книжечка появилась від імени Редакційної Колегії під головством І. М. Хворостянийна у Видавництві «Наукова Думка» в Києві як одна із перших спроб науковців

України заповнити об'єктивно дослідженим матеріялом «білі сторінки» в історичних довідниках про Україну. Це видання містить праці одинадцяти авторів. Обкладинка м'яка, ілюстрована; формат книжки — 20x13 см.; 280 стор. друку; Київ, 1991.

Роман Коваль. «ГАСЛА І ДІЙСНІСТЬ». 36-сторінкове видання, присвячене критиці ленінізму і його найголовніших гасел; в м'якій, ілюстрованій оправі; формат — 20x14,5 см. Рік появи — 1991.

«50-ЛІТТЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ АКТОМ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ». Це збірне брошурове видання трьох доповідей на науковій конференції у Львові, що відбулася у днях 25-26 червня 1991 року під назвою «Національно-визвольна боротьба українського народу 1920-50-их років». Видання УЦІС, Лондон; 44 сторінки друку, формат 21x14,5 см.; обкладинка м'яка.

«ІДЕОЛОГІЯ І ТАКТИКА УРП». Матеріяли теоретичної конференції. Видання Української Республіканської Партії, Київ, 1991. Ця книжечка містить виступи 28-ох учасників конференції і резолюції. Обкладинка м'яка, 80 сторінок друку, формат видання — 20x14 см. Матеріял впорядкував і зредагував Василь Овсієнко. Для пригадки подаємо, що дотична конференція відбулася 23-24 лютого, 1991 року, в Києві.

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА» — брошурка, присвячена Миколі Міхновському і його широко відомій праці «Самостійна Україна», що вперше появилась у Львові в 1900 році. Видання Всеукраїнського Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України». Київ-Львів, 1991; формат 20,5x14,5.

«ПРОГРАМА НАЦІОНАЛЬНО-ХРИСТИЯНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ РУСИ-УКРАЇНИ», Київ, 1990. На перших сторінках брошурки подано родинний герб Олексія II, прозваного авторами програми «володарем Руси-України», і Тризуб як герб української держави із хрестом нагорі. Авторство цього видання не означене.

«ПАРТІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ, УСТАНОВЧИЙ З'ЇЗД», Київ, 1990. 56-сторінкове видання формату 19,5x13,5; обкладинка м'яка.

«УКРАЇНСЬКА НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ» — Політичні принципи — Статут — Програма. Рік появи — 1990. 23 стор. друку, в м'якій оправі, формат 20x14,5 см.

2«ВСЕСВІТНЯ УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛ-РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ, СТАТУТ», Львів, 1990. 12-сторінкова брошурка, формат 21x15 см.

«ХТО І ЯК УБИВ СТЕПАНА БАНДЕРУ». Це 55-сторінкове видання з найосновнішими даними про вбивство сл. п. Провідника Степана Бандери появилось в Україні 1990 року за стараннням Всеукраїнського Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України». Формат — 20x14 см.; оправа м'яка.

«НАПРЯМ», журнальне видання СНУМ, Львів, числа 3 і 4 за 1991 рік.

«УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА відновлена АКТОМ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ» — ювілейне видання Всеукраїнського Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України» для відзначення 50-ліття цього історичного Акту. Це 34-сторінкове видання появилось в Україні під кінець 1990 року в м'якій оправі, формат 21x15 см.

«УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ПАРТІЯ» — програма, статут, стратегія, прийняті на II Надзвичайному Зборі УНП у жовтні 1989 і в квітні 1990 року. Львів, 1990.

«УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ І НАЦІОНАЛЬНА ЦЕРКВА». Видання Бібліотеки журналу «Пам'ятки України», книга ч. 2. Львівська регіональна історико-просвітницька організація «Меморіял». Під редакцією А. Серикова, 1990. Обкладинка м'яка, оздоблена.

«ВОЛИНЬ», ілюстрований часопис-журнал ч. 1 за січень-березень 1991, власника Анатолія Якуб'юка, Луцьк. «НЕЗАЛЕЖНИЙ ОГЛЯД», журнал, орган Інформаційного агенства ІНФОРМПРЕС під редакцією Георгія Почепцова, Київ, 1990. «ТРИБУНА» — громадсько-політичний і науково-методичний журнал Товариства «Знання» Української РСР, ч. 7/1991, гол. редактор — В. І. Меншун.

«УКРАЇНСЬКІ ПРОБЛЕМИ» — політичний журнал, що розпочав появлятися в 1991 році в Стрию за стараннями сл. п. Зіновія Красівського — відповідального за випуск, Петра Дужого і Любомира Наконечного — членів Редакційної Колегії. В 1991 році появилось два числа цього журналу і одне число як додаток під редакцією Любомира Наконечного. Друге число, що появилося за старанням Богдани Крушельницької (Англія) по вересні 1991 року, присвячене повністю сл. п. Зіновію Красівському, організаторові і співредакторові цього важливого видання. В цьому числі відносно багато історично цінних ілюстрацій.

«СУРМАЧ» — журнал Об'єднання був. Вояків Українців у Великій Британії (ОбВУ) за 1991 рік під редакцією гол. ред. майора д-ра Святомира М. Фостуна. Це 106-сторінкове журнальне видання багато ілюстроване фотознімками з діяльности ОбВУ у ВБ.

Boris Lewytzkyj. 'POLITICS AND SOCIETY IN SOVIET UKRAINE 1953-1980'. Published by Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton, 1984. Soft cover, 220 pages of print, format 23x15 cm.

Wolodymyr Kosyk. 'THE THIRD REICH AND THE UKRAINIAN QUESTION. Documents 1934-1944'. Published by the Ukrainian Central Information Service in London, UK, in 1991. Soft cover, 175 pages of print, with index and other Appendixes, format 21x15 cm.

'THE UKRAINIAN REVIEW' — a quarterly journal devoted to the study of Ukraine, published by The Association of Ukrainians in Great Britain, Ltd., and printed by the Ukrainian Publishers, Ltd., London, Autumn 1991.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.

АРҐЕНТІНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler,
5039 BS AIRES.

БЕЛЬҐІЯ:

Mr. O. Koval
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.

НІМЕЧЧИНА:

"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

США:

Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.

Чікаґо і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБІ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

Перевидання здійснено Стрийською організацією Державна Самостійність України з дозволу Української Видавничої Спілки в Лондоні.
Журнал надруковано з діапозитивів видавця в Стрийській друкарні накладом 1000 прим. Замовлення № 1798 1992 р.